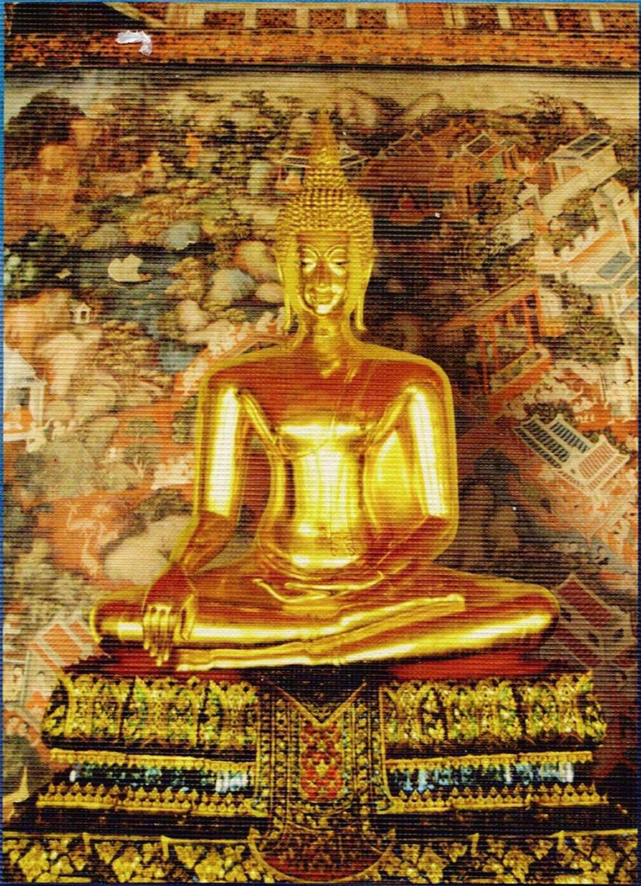
คิริมานนทสูตร มงคลกถา
วิมุตติกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน)

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท)

คิริมานนทสูตร มงคลกถา วิมุตติกถา

คิริมานนทสูตร มงคลกถา
วิมุตติกถา

พระพุทธรูป สมัยสุโขทัย ปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรี
โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ
เพื่อประดิษฐานไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
ภาพจิตรกรรมประดับผนังภายในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ
เขียนเรื่องเมืองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา และพระสาวกเอตทัคคะ ๔๑ รูป

คิริมานนทสูตร มงคลกถา
วิมุตติกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน)
พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พ.ศ. ๒๕๕๔

จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์

ดร.นิมิตชัย-คุณจุฑาทิพย์-คุณนวลปราง-คุณอิรวัจน์-คุณษุภินธา สนิทพันธุ์

ศิลปกรรม

วิชชุ เสริมสวัสดิ์ศรี, ปริญญา ปฐวินทรานนท์

รูปเล่ม

ปริญญา ปฐวินทรานนท์

พิสูจน์อักษร

ภัควัฒน์ ศรีเดช

ดำเนินการพิมพ์

บริษัท คิว พริ้นท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๘๐๐-๒๒๙๒ โทรสาร ๐-๒๘๐๐-๓๖๔๙

คำนำ

คิริมานนทสูตร เป็นสูตรที่แสดงเรื่องทางสู่ความสุข ความทุกข์ สวรรค์ นิพพาน ความสำคัญของศีล ประโยชน์ของการอุปสมบท และการภาวนาเพื่อความพ้นทุกข์

เมื่ออยากรู้จักนรก สวรรค์ นิพพาน ก็ควรให้รู้จักขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยให้สังเกตดูที่ใจ เมื่อยังไม่ตายมีสุขทุกข์มากเท่าใด เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว ก็จะมีสุขทุกข์มากเท่านั้น ดังนั้น หากปรารถนาความสุขในภพหน้าแล้ว ก็ควรสร้างบุญบารมี เพียรรักษา ใจ ให้ได้รับความสุขตั้งแต่ภพนี้ หากจะรอคอยจนถึงภพหน้า ท่านว่าเป็นคนหลง

ตัวตนร่างกายนั้นไม่สำคัญนัก จะสุขทุกข์ประการใดก็ช่างเถิด เมื่อตายแล้วย่อมทิ้งอยู่เหนือแผ่นดิน ส่วนใจนั้นจะติดตามตนไปในอนาคตเบื้องหน้าได้ สิ่งที่จะช่วยให้พ้นทุกข์ก็มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญ

คือการให้ทาน รักษาศีล และภาวนาเท่านั้น จะหวังให้ใครๆ หรือ เทวดา อินทร์ พรหม มาช่วยตนให้พ้นทุกข์ ให้ได้เสวยสุขนั้น เป็นไม่มี

ท่านสรรเสริญผู้มีศีล ถึงแม้ผู้นั้นอาจมีความรู้น้อยก็ตาม ผู้มีความรู้มากแตกฉานในข้ออรรถข้อธรรมแต่ไม่มีศีล ไม่ละเสียซึ่งกิเลส ย่อมไม่เป็นประโยชน์ และหากไปกล่าวโทษติเตียนท่านผู้มีศีลยิ่งกว่าตนด้วยแล้ว ชื่อว่าเป็นคนหลง เป็นคนห่างจากทางสุขในมนุษย์ สวรรค์และพระนิพพานโดยแท้ พระปาติโมกข์และธุดงควัตรทั้งหลายก็ดี ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ก็เพื่อเป็นเครื่องระงับดับกิเลสตัณหา ถ้าระงับไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเป็นกุศล จะไปสวรรค์หรือพ้นทุกข์ไม่ได้เลย

วิมุตติกถา ท่านว่า นิพพานเป็นบรมธรรมที่ไม่ตาย ที่หมดปัจจัยปรุงแต่ง หมดกิเลส พ้นทุกข์ จะปรากฏขึ้นในจิตใจของผู้ปฏิบัติ หากได้ทำความดี เจริญมรรค ๘ จนสามารถตัดกิเลสได้หมด หลุดออกจากวงหมุนคือวัฏฏะ

สัจธรรมทั้งสี่หรืออริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นธรรมที่บริสุทธิ์ ท่านว่าหากสถิตอยู่ในปุถุชนก็กลายเป็นธรรมปลอม แต่เมื่อสถิตอยู่ในพระอริยบุคคล จึงจะเป็นธรรมจริงธรรมแท้ พระอริยบุคคลมีหลายชั้น ธรรมในขั้นพระโสดาบันก็เป็นธรรมจริงธรรมบริสุทธิ์สำหรับพระโสดาบัน แต่ธรรมขั้นพระสกิทาคา อนาคา อรหันต์เหล่านี้ พระโสดาบันยังต้องปลอมอยู่ในใจ แม้จะจดจำได้ รู้แนวทางปฏิบัติอยู่อย่างเต็มใจก็ตาม ก็ยังปลอมทั้งๆ ที่รู้อยู่นั่นเอง

อริยมรรค ท่านย้ำว่าเป็นเครื่องมือที่จะชะล้างและกำจัดกิเลสทุกประเภทให้ออกจากจิตใจได้ หากปัญญายังตามกิเลสไม่ทันที่ตรงไหนจะเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา เป็นของเราของ

เขา ขึ้นมาที่ตรงนั้น แต่หากปัญญาหยั่งลงถึงความจริงแล้ว จะไม่มีคำว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ของเรา ของเขา ที่กิเลสเสกสรรขึ้นมาหลอกลวงอีกเลย

ท่านว่าธรรมชาติที่แท้จริงของจิตคือ *รู้! ไม่แตกสลาย ไม่ตาย ไม่อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์* แต่เพราะจิตถูกกิเลสตัณหาที่เป็นไตรลักษณ์หมุนเวียนเข้าไปเกี่ยวข้อง จิตจึงหมุนเวียนตามไปด้วย

ความเกิดความตายเป็นเรื่องของกิเลส ผู้เจริญอริยมรรคจนรู้ความจริงดังนี้แล้ว จะไม่หวั่นไหวและไม่กลัวตาย

ในขั้นเริ่มแรกที่พิจารณา *ขันธ์ ๕* นั้น ท่านว่าปัญญาจะรู้เท่าทันรูปขันธ์ (กาย) ก่อน แล้วปล่อยวางรูปได้ จากนั้นก็ค่อยปล่อยวางนามขันธ์ (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) การพิจารณานามขันธ์ทั้งสี่นี้จะพิจารณาเพียงขันธ์หรือไตรลักษณ์เดียวตามจริตที่ชอบ หรือทั่วไปในขันธ์และไตรลักษณ์นั้นๆ ก็เป็นเหตุให้ความเข้าใจหยั่งทราบไปในขันธ์และไตรลักษณ์อื่นๆ ได้โดยสมบูรณ์ด้วย

ธาตุ ๔ ก็เช่นกัน พิจาณาให้ชัดไปส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะทั่วถึงกันหมด เพราะดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นที่เปิดเผยอยู่แล้วในร่างกายของเรา

จิตที่บริสุทธิ์แล้วจะไม่มาเกิด จิตที่มาเกิดเพราะยังไม่บริสุทธิ์ แต่สามารถชำระให้ผ่องใส (ประภัสสร) ได้ จิตผ่องใสไม่ใช่จิตบริสุทธิ์ ความผ่องใสเป็นตัว **อวิชชา!** การชำระจิตให้พ้นจากอวิชชา ท่านให้ใช้ปัญญาพิจารณาความผ่องใสนั้น เช่นเดียวกับการพิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายที่มีลักษณะเป็น *อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา*

มงคลกถา พระพุทธเจ้าทรงตรัสพระคาถา **มงคลสูตร** (มงคล ๓๘ ประการ) อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเมื่อประพฤติแล้วจะเป็น

อุดมมงคล คือข้าศึกทั้งภายนอกภายในไม่อาจนำความทุกข์มาทับถมได้ มีความเจริญรุ่งเรืองและความสวัสดีในที่ทุกสถาน

ท่านอธิบายว่า มารดาบิดาชื่อว่าเป็น *พรหม* ของบุตร การที่บุตรไม่ทำความชั่ว ชื่อว่าบูชามารดาบิดาด้วยปฏิบัติบูชา การที่มารดาบิดาป้องกันบุตรของตน ไม่ให้ตกไปในฝ่ายเป็นคนอันธพาลได้ เป็นการสงเคราะห์บุตรอย่างดี และการที่สามีภรรยาซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่นอกใจกัน เป็นการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันอย่างสูงสุด

การทำงานที่มีเจตนาให้ผู้อื่นและสัตว์อื่นเดือดร้อนนั้นเป็นบาป จะนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้ตน แม้ได้ข้าวของเงินทองมาด้วยการงานที่เป็นบาปนั้น ถ้าอุปโภคบริโภคเข้าไป ร่างกายและจิตใจก็จะเป็นบาปไปด้วย ได้สิ่งใดมา (ลูก หลาน เป็นต้น) ก็จักกลายเป็นบาปตามกันไปหมด การงานที่เป็นบาปชื่อว่าอัปมงคล ท่านให้งดเว้นเสีย.

สารบัญ

คิริมานนทสูตร

อารัมภกถา ๑

คิริมานนทสูตร ๓

วิมุตติกถา

นิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง ๖๕

จงสร้างสมณะขึ้นที่ใจ ๗๕

จิตผ่องใส คือ อวิชชา ๙๗

มงคลกถา (มงคลสูตตวิภาคบรรยาย) ๑๒๑

มงคลสูตร (มงคล ๓๘ ประการ) ๑๓๑

คิริมานนทสูตร

อารัมภกถา

ต้นฉบับคิริมานนทสูตรนี้ อุบาสิกาทองดำกับอุบาสิกาทองย้อยไปได้ฟังที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีความชอบใจจึงได้จ้างช่างให้จารเป็นหนังสือแปลร้อย ๑๒ ผูก ฝากมาให้ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าได้อ่านแลตรวจดูตลอด เห็นว่าเป็นสุภาษิตจับใจ จึงลงความสันนิษฐานว่า จะเป็นพุทธภาษิตก็ตาม จะ

คิริมานนทสูตร แปลและคัดเลือกดัดแปลงจากต้นฉบับเดิม โดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ขณะครองสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ **พระธรรมธีรราชมหามุนี** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙

เป็นเกจิอาจารย์อ้างพุทธภาษิตก็ตาม ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ ควรถือเอาแต่ถ้อยคำสำนวนที่เชื่อฟังได้ และพิเคราะห์ดูอาการของผู้กล่าวก็พ้นจากอคติ เจตสิกของท่านเจือไปด้วยความเมตตากรุณาแท้ นี่เป็นข้อสำคัญ ส่วนตัวข้าพเจ้ารับรองว่าเป็นสุภาษิตโดยแท้ เพิ่มความรู้ความเห็นขึ้นได้มาก

แต่ข้อที่ว่าเจ้าภิกษุต้องอาบัติโทษไม่ถึงปาราชิก ผู้ใดลงโทษกระทำปัพพาชนียกรรมหรือให้สึกเจ้าภิกษุนั้นเสีย ผู้บังคับนั้นมีบาปหนักเท่ากับทำลายพุทธศาสนา ข้อนี้ไม่เห็นด้วย เพราะการทำลายพระศาสนาไม่จำเพาะเพียงปาราชิก ๔ เท่านั้น แต่ให้คงไว้ตามฉบับเดิม ด้วยเหตุที่คิดถึงท่านทั้งหลายที่มุ่งความรู้ความฉลาด ที่ปรารถนาหาความสุขมีอยู่โดยมาก คงจะอยากรู้อยากเข้าใจ จึงได้ตั้งใจอุตสาหะ แปลออกจากภาษาสยามฝ่ายเหนือให้ลงสู่ภาษาสยามกลาง เพื่อจะได้ฟังทั่วกันให้เป็นทางรุ่งเรืองแห่งปัญญาต่อไป

การที่เลือกคัดดัดแปลงจากต้นฉบับเดิมนั้น ได้เลือกคัดเอาแต่ข้อที่ท่านแสดงทางสุข ทางทุกข์ ทางสวรรค์ ทางนิพพาน ซึ่งเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ส่วนพลความซึ่งซ้ำๆ ซากๆ วนไปวนมา ไม่เป็นข้อที่จะให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม ข้าพเจ้าก็มิได้คัดมาลงไว้ในที่นี้

พระธรรมธีรราชมหามุนี (จันทร์ สิริจนฺโท)
วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ผู้แปล

คิริมานนทสูตร

เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส

อาราเม ตตฺร โข อายสฺมา คิริมานนฺโท อาพาธิโก โหตีติ.

บัดนี้จักแสดงพระสูตรอันหนึ่ง อันโบราณาจารย์เจ้ากำหนดไว้ว่า คิริมานนทสูตร อ้างเนื้อความว่า ครั้งปฐมสังคายนาพระมหาสังคาหกเถรเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ หย่อนโอกาสไว้ให้พระอานนท์องค์หนึ่งได้เข้ามาสู่ที่ประชุมพร้อมแล้ว คอยพระอานนท์องค์เดียว กำลังเจริญสมถวิปัสสนาอยู่ ยังไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์

ครั้นพระอานนทเถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วก็เข้าจตุตถฌาน เอาปฐวีกสิณเป็นอารมณ์ ไปปรากฏบนอาสนะท่ามกลางสงฆ์ ให้พระสงฆ์สิ้นความสงสัยในอรหัตคุณที่ถ้ำสัตตบัณณคูหา ปฏิญาณตนในอเสขภูมิด้วยประการฉะนี้แล้ว พระมหาสังคาหกเถรเจ้าทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึงได้อาราธนาเชื้อเชิญให้พระอานนท์ขึ้นนั่งเหนือธรรมาสน์แสดงพระสุตตันตปิฎก ยกคิริมานนทสูตรนี้ขึ้นเป็นที่ตั้งลำดับไว้อย่างนี้ พระมหากัสสปเถรเจ้าจึงถามพระอานนท์ว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ พระสูตรอันชื่อว่าคิริมานนทสูตรนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บุคคลผู้ใด และตรัสเทศนา ณ ที่ไหน ปรารภอะไรให้เป็นเหตุจึงได้ตรัสเทศนา มีวิตถารพิสดารอย่างไร ขอให้พระอานนทเถรเจ้า จงแสดงต่อไปในกาลบัดนี้

อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ลำดับนั้นพระอานนทเถรเจ้าผู้นั่งอยู่บนธรรมาสน์ ได้โอกาสแต่พระสงฆ์แล้วจึงวิสัชนาพระสูตรนี้ มีคำปฏิญญาในเบื้องต้นว่า *เอวมฺเม สุตํ* ดังนี้ ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ หากได้สดับมาแต่พระอบแก้ว กล่าวคือ พระโอษฐ์แห่งพระพุทธเจ้าดำเนินความว่า *เอกํ สมยํ* สมัยกาลคาบหนึ่งพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร อันเป็นอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้กรุงสาวัตถี ในกาลนั้นพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าคิริมานนทเถระผู้มีอายุ *อาพาธิโก* เกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะอดกลั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงให้เชิญข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์เข้าไปยังสำนักแห่งตนแล้ว จึงกล่าวว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ ข้าพเจ้า

ผู้ชื่อว่าคิริมานนท์นี้ บังเกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะพึงอดกลั้น ไม่สามารถจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ขอนิมนต์ท่านอานนท์ นำเอาอาการอาพาธอันร้ายแรงแห่งข้าพเจ้า ไปกราบทูลให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ เพื่อทรงพระมหากรุณาสงเคราะห์ให้ทุกขเวทนาเจ็บปวด ซึ่งเบียดเบียนอยู่ในร่างกายแห่งข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าคิริมานนท์นี้ ระงับอันตรธานหายเถิด ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์รับเถรวาทีแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลอาการแห่งอาพาธและทุกขเวทนาตามคำสั่งของพระคิริมานนท์ให้ทรงทราบทุกประการ

อถ โข ในกาลครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ทรงทราบอาการแห่งพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์ดังนี้แล้ว จึงตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ ท่านจงกลับคืนไปสู่สำนักของท่านคิริมานนท์โดยเร็ว แล้วพระองค์ตรัสต่อไปอีกว่า *วิสุทฺธจิตฺเต อานนฺท เทฺว สญฺญา สุตฺวา โส อาพาโธ ฐานโส ปฏิปสฺสมฺเภยฺย* ดังนี้

ดูกรอานนท์ เมื่อท่านไปถึงสำนักพระคิริมานนท์แล้ว ท่านจงบอกสัญญา ๒ ประการ คือ รูปสัญญา ๑ นามสัญญา ๑ คือรูปร่างกายตัวตนทั้งสิ้นก็ดี คือนามได้แก่จิตเจตสิกทั้งหลายก็ดี ก็ให้ปลงธุระเสีย อย่าถือว่ารูปร่างกายและจิตเจตสิกเป็นตัวตน และอย่าเข้าใจว่าเป็นของ ๆ ตน ทุกสิ่งทุกอย่างความจริงเป็นของภายนอกสิ้นทั้งนั้นฯ

ดูกรอานนท์ ถ้าหากว่ารูปร่างกายเป็นตัวตนเราแท้ เมื่อเขาแก่เฒ่าชรา ตามัว หูหนวก เนื้อหนังเหี่ยวแห้ง ฟันโยกคลอน

เจ็บปวดเหล่านั้น เราจักบังคับได้ตามประสงค์ ว่าอย่าเป็นอย่างนั้น อย่าเป็นอย่างนี้ นี่เราบังคับไม่ได้ตามประสงค์ เขาจะเจ็บจะไข้ จะแก่จะตาย เขาก็เป็นไปตามหน้าที่ของเขา เราหมดอำนาจที่จะบังคับบัญชาได้ เมื่อตาย เราจะพาเอาไปสักสิ่งสักอันก็ไม่ได้ ถ้าเป็นตัวตนของเราแล้ว เราก็คงจะพาเอาไปได้ตามความปรารถนา

ดูกรอานนท์ ถึงจิตเจตสิกก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของๆ ตน หากว่าจิตเจตสิกเป็นเรา หรือเป็นของๆ เรา ก็จักบังคับได้ตามประสงค์ว่า จิตของเราจงเป็นอย่างนี้ จงอย่าเป็นอย่างนั้น จงสุขสำราญอยู่ทุกเมื่อ อย่าทุกข์อย่าร้อนเลย ดังนี้ก็จักพึงได้ตามปรารถนา นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาจะคิดอะไรเขาก็คิดไป เขาจะอยู่จะไปก็ตามเรื่องของเขา เพราะเหตุร่างกายและจิตใจเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของๆ ตน ให้ปลงธุระเสีย อย่าเข้าใจถือเอาว่าเป็นตัวตนและของๆ ตนเถิด

ดูกรอานนท์ ท่านจงไปบอกซึ่งสัญญาทั้ง ๒ ประการ คือ รูปและนามนี้โดยเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนและไม่ใช่ของๆ ตน ให้พระคิริมานนท์แจ้งทุกประการ เมื่อพระคิริมานนท์แจ้งแล้ว อาพาธความเจ็บปวดและทุกขเวทนา ก็จักหายจากสรีระร่างกายแห่งพระคิริมานนท์สิ้นเสร็จหาเศษบ่มิได้ จักหายโดยรวดเร็วด้วย *ภนฺเต อริยกสฺสป* ข้าแต่พระอริยกัสสปะผู้เป็นประธานในสงฆ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ ด้วยประการดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ สืบต่อไปว่า *อนนฺท* ดูกรอานนท์ ตัวตนของเราก็ดี

ตัวตนแห่งผู้อื่นก็ดี ตัวตนแห่งสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายก็ดี ก็มีอยู่แต่กองกระดูกสิ้นด้วยกันเสมอกันทุกตัวคนและตัวสัตว์ จะหาสิ่งใดเป็นแก้วเป็นแหวนเป็นแท่งเงินแท่งทอง แต่สักสิ่งสักอันหาไม่ได้ จะหาเอาอันใดเป็นตัวเป็นตนเป็นจิตเป็นเจตสิกแห่งบุคคลผู้ใดสักอันหนึ่งก็ไม่มี ล้วนเป็นอนัตตาหาแก่นสารมิได้ บุคคลหญิงชายคฤหัสถ์นักบวชทั้งหลาย มาพิจารณาเห็นแจ้งชัดในรูปนาม จิต เจตสิก โดยเป็นอนัตตาดังนี้ ก็จักมีอานิสงส์ไม่มีส่วนที่จะพึงปรามาณได้ เหมือนดังสุภัททสามเณร ท่านพิจารณาแต่คำว่า *อฏฺฐิมิญฺชํ* เยื่อในกระดูกเท่านั้น ท่านถือเอาอัฏฐิกสัญญาอย่างเดียวเป็นอารมณ์ ก็ผ่องใสรุ่งเรืองเห็นแจ้งในร่างกายของตน จนได้บรรลุธรรมวิเศษ เหตุถือเอาอัฏฐิกสัญญาเป็นอารมณ์เห็นอนัตตาแจ่มแจ้งด้วยประการดังนี้

ดูกรอานนท์ *มรณสัญญา* พิจารณาความตายก็ดี *อัฏฐิกสัญญา* พิจารณากองกระดูกก็ดี *ปฏิกูลสัญญา* พิจารณาร่างกายนี้โดยเป็นของพึงน่าเกลียดน่าสะอิดสะเอียน เต็มไปด้วยหมู่หนอนและสัตว์ทั้งหลายมีประการเป็นอันมาก ตามลำไส้น้อยไส้ใหญ่ ตามเส้นเอ็นทั่วไปในร่างกาย และเต็มไปด้วยเครื่องเน่าของเหม็น มีอยู่ในร่างกายนี้ทุกสิ่งทุกอย่าง ร่างกายนี้นับว่าเป็นของเปล่า ไม่มีอะไรเป็นของเราสักสิ่งสักอัน เกิดมาสำคัญว่าเป็นสุข ความจริงก็หาสุขอย่างนั้นไม่ ถ้าจะให้ถูกแท้ต้องกล่าวว่าเกิดมาเพื่อทุกข์ เกิดมาเจ็บเกิดมาไข้ เกิดมาเป็นพยาธิเจ็บปวด เกิดมาแก่ เกิดมาตาย เกิดมาพลัดพรากจากกัน เกิดมาหาความสุขมิได้ ความสุขนั้นถ้าพิจารณาดูให้ละเอียดแล้ว ก็มีน้อยเหลือประมาณ ไม่พอแก่ความทุกข์

นอนหลับนั้นแลนับว่าเป็นความสุข แต่เมื่อมาพิจารณาดูให้ละเอียดแล้ว ซ้ำเป็นทุกข์ไปเสียอีก ถ้าผู้ใดพิจารณาเห็นตามดังเราตถาคตแสดงมานี้ เป็นนิมิตอันหนึ่ง ครั้นจดจำได้แน่นอนในตนแล้ว ก็เป็นเหตุให้ได้มรรคผลนิพพานในปัจจุบันนี้โดยไม่ต้องสงสัย

ดูกรอานนท์ นักปราชญ์ทั้งหลายผู้ฉลาดด้วยปัญญา ท่านบำเพ็ญอสุภานุสสติกรรมฐาน ปรารถนาเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้งนั้น ท่านย่อมถือเอาอสุภะในตัวเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้ายังเอาอสุภะภายนอกมาเป็นอารมณ์อยู่แล้ว ยังไม่เต็มทางปัญญา เพราะยังอาศัยสัญญาอยู่ ถ้าเอาอสุภะในตัวเป็นอารมณ์ของกรรมฐานได้จึงเป็นที่สุดแห่งทางปัญญา เป็นตัววิปัสสนาญาณได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาพระนิพพาน จงยังอสุภกรรมฐานในตนให้เห็นแจ้งชัดเถิด ครั้นไม่เห็นก็ให้พิจารณาปฏิกูลสัญญาลงในตนว่า แม้ตัวของเรานี้ถึงยังมีชีวิตอยู่ ก็เป็นของน่าเกลียดพึงเบื่อพึงหน่ายยิ่งนัก ถ้าหากว่าไม่มีหนังหุ้มห่อไว้แล้ว ก็จะพึงเป็นของน่าเกลียดเหมือนอสุภะแท้ หากมีหนังหุ้มห่อไว้จึงพอดูได้ อันที่แท้ตัวตนแห่งเรานี้ จะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยลมอัสสาสะปัสสาสะเท่านั้น ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ตัวตนนี้ก็จักเปื่อยเน่าผุพังไป แต่นั้นก็จักเป็นอาหารแห่งสัตว์ทั้งหลายมีหนอนเป็นต้น จักมาเจาะไชกิน ส่วนลมหายใจเข้าออกซึ่งเป็นเจ้าชีวิตนั้นเล่า ก็เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ของๆ ตัว เขาอยากอยู่เขาก็อยู่ เขาอยากดับเขาก็ดับ เราจะบังคับบัญชาไม่ได้ตามปรารถนา ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ความสวยความงามในตน และความสวยความงามในภายนอก คือ บุตร ภรรยา ข้าว

ของเงินทอง และเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวง ก็ย่อมหายไปสิ้นด้วยกันทั้งนั้น เหลียวซ้ายแลขวาจะได้เห็นบุตรภรรยาและนัดดาหามิได้ ต้องอยู่คนเดียวในป่าช้า หาผู้ใดจักเป็นเพื่อนสองมิได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมาพิจารณาเห็นอสุภกรรมฐาน ๓๒ โกฏฐาส เห็นซากผีดิบในตน ชื่อว่าได้ถือเอาความสุขในทางพระนิพพาน วิธีเจริญอสุภกรรมฐานตามลำดับ คือให้ปลงจิตลงใน *เกสา* ให้เห็นเป็นอสุภะ แล้วให้สำคัญในเกสานั้นว่าเป็นอนัตตา แล้วให้เอา *โลมา* ตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตา แล้วให้เอา *นะขา ทันตา* ตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตา แล้วให้เอา *ตะโจ* ตั้งลงตามลำดับไปจนถึง *มัตถเก มัตถลุงคัง* เป็นที่สุด พิจารณาให้เห็นเป็นอสุภะ เป็นอนัตตาโดยนัยเดียวกัน

ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงมานี้โดยพิสดารกว้างขวางทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลาย แท้จริงบุคคลผู้มีปัญญารู้แล้วก็ให้สงเคราะห์ลงในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเท่านั้น บุคคลผู้มีปัญญาจะเจริญอสุภกรรมฐาน ท่านมิได้เจริญแต่ต้นลำดับไปจนถึงปลาย เพราะเป็นการเนิ่นช้า ท่านยกอาการอันใดอันหนึ่งขึ้นพิจารณาสงเคราะห์ลงในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านก็ย่อมได้ถึงมรรคผลนิพพานโดยสะดวก การที่เจริญอสุภกรรมฐานนี้ ก็เพื่อจะให้เบื่อหน่ายในร่างกายของตน อันเห็นว่าเป็นของสวยของงาม ทั้งวัตถุภายในและภายนอก ให้เห็นเป็นของเปือยเน่าผุพัง จะได้ยกตนให้พ้นจากกิเลสตัณหา

ผู้มีปัญญารู้แล้วไม่ควรชื่นชมยินดีในรูปของตนและรูปผู้อื่น ทั้งรูปหญิงรูปชาย ทั้งวัตถุข้าวของดีงามประณีตบรรจงอย่าง

ใดอย่างหนึ่งเลย เพราะว่าความรักทั้งปวงนั้นเป็นกองกิเลสทั้งสิ้น ถ้าห้ามใจให้ห่างจากกองกิเลสได้ จึงจะได้รับความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า ถ้าหากใจยังพัวพันอยู่ในกองกิเลสแล้ว ถึงแม้จะได้รับความสุขสบายก็เพียงแต่ชาตินี้เท่านั้น เบื้องหน้าต่อไปไม่มีทางที่จะได้เสวยสุข มีแต่จะได้เสวยทุกข์โดยถ่ายเดียว ผู้มีปัญญาเมื่อได้เจริญอสุภานุสสติกรรมฐาน เอา *ทวัตติงสาการ ๓๒* เป็นอารมณ์ ก็ควรละกองกิเลสตัณหาให้ขาดสูญ เมื่อรู้แล้วปฏิบัติตามจึงจะเป็นบุญเป็นกุศลต่อไป เมื่อรู้แล้วไม่ปฏิบัติตาม หาผลอานิสงส์มิได้ เพราะละกิเลสตัณหามิได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตกเข้าไปในกองเพลิง เมื่อรู้ว่าเป็นกองเพลิงก็รีบหลีกหนีจึงจะพ้นความร้อน ถ้ารู้ว่าตัวตกเข้าอยู่ในกองเพลิง แต่มิได้พยายามที่จะหลีกหนีออกแล้ว จะพ้นจากความร้อนความไหม้อย่างไรได้ ข้ออุปมานี้ฉันใด บุคคลผู้รู้แล้วว่าสิ่งนี้เป็นโทษแต่มิได้ละเสีย ก็มิได้พ้นจากโทษ เหมือนกับผู้ไม่พ้นจากกองเพลิงฉะนั้น

ดูกรอานนท์ ผู้รู้แล้วและมิได้ทำตามนั้น จะนับว่าเป็นคนรู้ไม่ได้ เพราะไม่เกิดมรรคเกิดผลสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย เราตถาคตอนุญาตตั้งศาสนธรรมคำสั่งสอนไว้นี้ ก็เพื่อว่าเมื่อรู้แล้วว่าสิ่งใดเป็นโทษให้ละเสีย มิใช่ตั้งไว้เพื่ออ่านเล่น ฟังเล่น พูดเล่นเท่านั้นเลย บุคคลทั้งหลายได้เสวยทุกข์ในมนุษย์และในอบายภูมินั้นมิใช่สิ่งอื่นใดเลย เป็นเพราะกิเลสราคะตัณหานั้นอย่างเดียว ถ้าบุคคลผู้ยังไม่พ้นจากกิเลสราคะตัณหาได้ตราบใด ก็ยังไม่เป็นผู้พ้นจากอบายทุกข์ได้จนตราบนั้น บุคคลผู้มิได้พ้นจากกิเลสราคะตัณหานั้น จะทำบุญให้ทานสร้างกุศลอย่างแข็งแรงเท่าใดก็ดี ก็จักได้

เสวยความสุขในมนุษยโลกและเทวดาโลกเพียงเท่านั้น ที่จะได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นเป็นอันไม่ได้เลย

ถ้าประสงค์ต่อพระนิพพานแท้ ให้โกนเกล้าเข้าบวชในพระศาสนา ไม่ว่าบุรุษหญิงชาย ถ้าทำได้อย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติใกล้ต่อพระนิพพาน เพราะว่าเมืองพระนิพพานนั้นปราศจากกิเลสตัณหา เมืองมนุษย์และเมืองสวรรค์เป็นที่ทรงไว้ซึ่งกิเลสตัณหาไม่เหมือนเมืองพระนิพพาน ผู้มีปัญญาเมื่อปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงออกบวชในพระพุทธศาสนา แล้วตั้งใจเจริญสมถวิปัสสนา อย่าให้หลงโลก หลงทาง ถ้าไม่รู้ทางพระนิพพาน มีแต่ตั้งหน้าปรารถนาเอาเท่านั้น ก็จักหลงขึ้นไปในอรูปพรหม ชื่อว่าหลงโลกหลงทางไปในภพต่าง ๆ ให้ห่างจากพระนิพพานไป การทำบุญกุศลทั้งหลายนั้น มิใช่ว่าจะทำให้บุญนั้นพาไปในที่อื่น ทำเพื่อระงับดับกิเลสอย่างเดียว อย่าเข้าใจว่าทำบุญกุศล แล้วบุญกุศลนั้นจักยกเอาตัวนำสู่พระนิพพานเช่นนั้นหามิได้ ทำเพื่อระงับกิเลสตัณหาแล้วจึงจะไปพระนิพพานได้ กิเลสตัณหานั้นมีอยู่ที่ตัวของเรา ถ้าเราไม่ทำให้ดับ ใครจะมาช่วยดับให้ ต้นเหง้าเค้ามูลของกิเลสตัณหาอยู่ที่เรา ถ้าเราดับไม่ได้ ก็ไม่ถึงความสุขในพระนิพพานเท่านั้น

ตทนนฺตรํ ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ *นิพฺพานํ นครํ นาม* อันชื่อว่าเมืองพระนิพพาน ย่อมตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลก โลกมีที่สุดเพียงใดพระนิพพานก็ตั้งอยู่ในที่สุดเพียงนั้น พระนิพพานเป็นมหานครอันใหญ่ เป็นที่บรมสุขหาที่เปรียบมิได้ คำที่ว่าที่สุดแห่งโลกนั้นจะ

ถือเอาอากาศโลกหรือจักรวาลโลกเป็นประมาณนั้นมิได้ อากาศโลกและจักรวาลโลกนั้น มีที่สุดเบื้องต่ำก็เพียงใต้แผ่นดิน แผ่นดินนี้มีน้ำรอง ใต้น้ำนั้นมีลม ลมนั้นหนาได้ ๙ แสน ๔ หมื่นโยชน์ สำหรับรองน้ำไว้ ใต้ลมนั้นลงไปเป็นอากาศหาที่สุดมิได้ ที่สุดโลกเบื้องต่ำก็เพียงลมเท่านั้น อันว่าที่สุดจักรวาลโลกเบื้องขวางนั้นมีอนันตจักรวาลเป็นขอบเขต นอกอนันตจักรวาลออกไปเป็นที่อากาศว่างๆ อยู่ จึงว่าโดยขวางมีอนันตจักรวาลเป็นที่สุด

อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลเบื้องบนนั้น มีอรูปพรหมเป็นเขต เพราะอรูปพรหม ๔ ชั้นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นนิพพานพรหมหรือนิพพานโลก นิพพานโลกนี้เป็นที่ไม่สิ้นสุด ส่วนว่านิพพานของพระพุทธเจ้าซึ่งมีนามว่าโลกุตรนิพพาน เป็นนิพพานที่สุดอย่างยิ่ง ต่ออรูปพรหม ๔ ชั้นขึ้นไปก็เป็นแต่อากาศว่างๆ อยู่ จึงว่าที่สุดเบื้องบนเพียงอรูปพรหมเท่านั้น จะเข้าใจเอาเองว่า ลมรองน้ำและอนันตจักรวาลและอรูปพรหมเป็นที่สุดของโลก เมืองพระนิพพานคงตั้งอยู่ในที่สุดของโลกเหล่านั้นดังนี้ พระพุทธเจ้าห้ามเสียว่าอย่าพึงเข้าใจอย่างนั้นเลย ที่ทั้งหลายเหล่านั้นใครๆ ก็ไม่สามารถจักไปถึงด้วยกำลังกายหรือด้วยกำลังพาหนะ มียานช้างยานม้าได้ อย่าเข้าใจว่าเมืองนิพพานตั้งอยู่ในที่สุดของโลกเหล่านั้น หรือตั้งอยู่ในที่แห่งนั้นแห่งนี้ อย่าเข้าใจว่าตั้งอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเลย แต่ว่าพระนิพพานนั้นหากมีอยู่ในที่สุดของโลก เป็นของจริงไม่ต้องสงสัย ให้ท่านทั้งหลายศึกษาให้เห็นโลกรู้โลกเสียให้ชัดเจน ก็จักเห็นพระนิพพาน พระนิพพานก็ตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลกนั่นเอง

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายถึงที่สุดโลก ออกจากโลกได้แล้ว จึงชื่อว่าถึงพระนิพพาน และรู้ตนว่าเป็นผู้พ้นทุกข์แล้วและอยู่สุขสำราญบานใจทุกเมื่อ หาความเร่าร้อนโศกเศร้าเสียใจมิได้ ถ้าผู้ยังไม่ถึงที่สุดโลก ยังออกจากโลกไม่ได้อยู่ตราบใด ก็ชื่อว่ายังไม่ถึงพระนิพพาน จะต้องทนทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลาย เกิดๆ ตายๆ กลับไปกลับมา หาที่สุดมิได้อยู่ตราบนั้น บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ต้องการพระนิพพาน แต่หารู้ไม่ว่าพระนิพพานนั้นเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน ชั้นแต่ ทาน ศีล สมาธิ ปัญญา อันจะเป็นทางไปสู่พระนิพพานก็ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจแล้ว จักไปสู่พระนิพพานนั้นเป็นการลำบากยิ่งนักหนา เปรียบเหมือนคน ๒ คน ผู้หนึ่งตาบอด ผู้หนึ่งตาดี จะว่ายข้ามน้ำมหานทีอันกว้างใหญ่ ในคนทั้ง ๒ นั้น ผู้ใดจักถึงฝั่งข้างโน้นก่อน คนผู้ตาดีต้องถึงก่อน ส่วนคนผู้ตาบอดนั้น จะว่ายข้ามไปถึงฝั่งฟากโน้นได้แสนยากแสนลำบาก บางทีจะตายเสียในท่ามกลางแม่น้ำ เพราะไม่รู้ไม่เห็นว่าฝั่งอยู่ที่ไหน

ข้ออุปมานี้ฉันใด คนไม่รู้ไม่แจ้งว่าพระนิพพานอยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร ชั้นแต่ทางจะไปก็ไม่เข้าใจ เป็นแต่อยากได้อยากถึง อยากไปพระนิพพาน เมื่อเป็นเช่นนี้การได้การถึงของผู้นั้น ก็ต้องเป็นของลำบากยากแค้นอยู่เป็นธรรมดา บางทีจะตายเสียเปล่า จักไม่ได้เห็นเงื่อนเค้าของพระนิพพานเลย ผู้ศึกษาพึงเข้าใจว่า พระนิพพานอยู่ที่สุดของโลกนี้ *ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นทางไปพระนิพพาน* ถ้ารู้อย่างนี้ยังมีทางที่จะถึงพระนิพพานได้บ้าง แม้เมื่อรู้แล้วอย่างนั้นก็จำต้องพากเพียรพยายามเต็มที่จึงจะถึง เหมือน

คนตาดีว่ายข้ามน้ำก็ต้องพยายามจนสุดกำลัง จึงจะข้ามพ้นได้ มีอุปไมยเหมือนกันฉะนั้น

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาพระนิพพานควรศึกษาให้รู้แจ้ง ครั้นรู้แจ้งแล้ว จักถึงก็ตามไม่ถึงก็ตาม ก็ไม่เป็นทุกข์แก่ใจ ถ้าไม่รู้แต่อยากได้ย่อมเป็นทุกข์มากนัก เปรียบเหมือนบุคคลอยากได้วัตถุสิ่งหนึ่ง แต่ไม่รู้จักวัตถุสิ่งนั้น ถึงวัตถุสิ่งนั้นจะมีอยู่ในที่จำเพาะหน้า ก็ไม่อาจถือเอาได้เพราะไม่รู้ ถึงจะมีอยู่ก็มีเปล่าๆ ส่วนตัวก็ไม่หายความอยากได้ จึงเป็นทุกข์ยิ่งนัก ผู้ปรารถนาพระนิพพานแต่ไม่รู้จักพระนิพพาน ก็เป็นทุกข์เช่นนั้น จะถือเสียว่าไม่รู้ก็ช่างเถอะ เราปรารถนาเอาคงจะได้ คิดอย่างนี้ก็ผิดไปใช้ไม่ได้ แม้แต่ผู้รู้แล้วตั้งหน้าบากบั่นขวนขวายจะให้ได้ให้ถึงก็ยังเป็นการยากลำบากอย่างยิ่ง บุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็นพระนิพพานและจะถึงพระนิพพานจักมีมาแต่ไหน อย่าว่าแต่พระนิพพานเลย แม้จะกระทำการสิ่งใดก็ดี เป็นต้นว่าช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างวาดเขียนต่างๆ เป็นต้น ต้องรู้ด้วยใจหรือเห็นด้วยตาก่อนจึงจะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ ผู้ปรารถนาพระนิพพานก็ต้องศึกษาให้รู้จักพระนิพพานไว้ก่อนจึงจะได้ จะมาตั้งหน้าปรารถนาเอาโดยความไม่รู้นั้นจะมีทางได้มาแต่ที่ไหน

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายควรจะศึกษาให้รู้แจ้งคลองแห่งพระนิพพานไว้ให้ชัดเจน แล้วไม่ควรประมาท แม้ปรารถนาจะไปก็ไป แม้ไม่ปรารถนาจะไปก็อย่าไป ครั้นเห็นดีแล้วจิตประสงค์แล้ว ก็ให้ปฏิบัติในคลองแห่งพระนิพพานด้วยจิตอัน

เลื่อมใสก็อาจจักสำเร็จ ไม่สำเร็จก็จักเป็นอุปนิสัยปัจจัยต่อไป ผู้ที่ไม่รู้แม้ปรารถนาจะไปหรือไม่ไป อยู่ใกล้ที่นั้นบ่อยๆ ก็ไม่อาจถึง เพราะเข้าใจผิดคิดว่าอยู่ที่นั่นที่นี้ ก็เลยผิดไปตามจิตที่คิด หลงไปหลงมาอยู่ในวัฏสงสาร ไม่มีวันที่จะถึงพระนิพพานได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้ไม่แจ้งไม่เข้าใจในพระนิพพาน ไม่ควรจะสั่งสอนพระนิพพานแก่ผู้อื่น ถ้าขืนสั่งสอนก็จะพาท่านหลงหนทาง จักเป็นบาปเป็นกรรมแก่ตน ควรจะสั่งสอนแต่เพียงคลองแห่งทาง *มนุษย์สุคติ สวรรค์สุคติ* เป็นต้นว่าสอนให้รู้จักทาน ให้รู้จักศีล ๕ ศีล ๘ ให้รู้คลองแห่ง *กุศลกรรมบถ* (๑๐ ประการ) ให้รู้จักปฏิบัติมารดาบิดา ให้รู้จักอุปัชฌาย์อาจารย์ ให้รู้จักก่อสร้างบุญกุศลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เพียงเท่านี้ก็อาจจะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติพอสมควรอยู่แล้ว ส่วนความสุขในโลกุตรนิพพานนั้น ผู้ใดต้องการจริงต้องรักษาศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์เสียก่อน จึงชื่อว่าเข้าใกล้ทาง มีโอกาสที่จักได้จักถึงโลกุตรนิพพานโดยแท้ แม้ผู้จะเจริญคลองพระนิพพานนั้น ก็ให้รู้จักท่านผู้เป็นครูว่ารู้แจ้งทางพระนิพพานจริง จึงไปอยู่เล่าเรียน ถ้าไปอยู่เล่าเรียนในสำนักของท่านผู้ไม่รู้ไม่แจ้ง ก็จักไม่สำเร็จโลกุตรนิพพานได้ เพราะว่าคลองแห่งโลกุตรนิพพานนี้เล่าเรียนได้ด้วยยากยิ่งนัก ด้วยเหตุสัตว์ยินดีอยู่ในกามคุณอันเป็นข้าศึกแก่พระนิพพานโดยมาก *ภนฺเต อริยกสฺสป* ข้าแต่พระอริยกัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้ ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณแห่งตนดังแสดงมานี้เถิด

ตทนนุตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้า จึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาซึ่งพระนิพพาน ควรแสวงหาซึ่งครูที่ดีที่อยู่เป็นสุขสำราญ มิได้ประมาท เพราะพระนิพพานไม่เหมือนของสิ่งอื่น อันของสิ่งอื่นนั้นเมื่อผิดไปแล้วก็มีทางแก้ตัวได้ หรือไม่สู้เป็นอะไรนัก เพราะไม่ละเอียดสุขุมมาก ส่วนพระนิพพานนี้ละเอียดสุขุมที่สุด ถ้าผิดแล้วก็เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์เป็นนักหนา ทำให้หลงโลกหลงทางห่างจากความสุข ทำให้เสียประโยชน์เพราะอาจารย์ ถ้าได้อาจารย์ที่ถูกที่ดี ก็จะได้รับผลที่ถูกที่ดี ถ้าได้อาจารย์ที่ไม่รู้ไม่ดีไม่ถูกไม่ต้อง ก็จักได้รับผลที่ผิดเป็นทุกข์ พาให้หลงโลกหลงทาง พาให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารสิ้นกาลนาน

เปรียบเหมือนผู้จะพาเราไปในที่ตำบลใดตำบลหนึ่ง แต่ผู้นั้นไม่รู้จักตำบลนั้น แม้เราเองก็ไม่รู้จักเหมือนกัน ไฉนเขาจึงจะพาเราไปให้ถึงตำบลนั้นได้เล่า ข้ออุปมานี้ฉันใด อาจารย์ผู้ไม่รู้พระนิพพาน และจะพาเราไปพระนิพพานนั้น ก็จะพาเราหลงโลกหลงทางไป ๆ มา ๆ ตาย ๆ เกิด ๆ อยู่ในวัฏสงสาร ไม่อาจจะไปถึงพระนิพพานได้ เหมือนคนที่ไม่รู้จักตำบลที่จะไปและเป็นผู้พาไป ก็ไม่อาจจะถึงได้ มีอุปไมยฉะนั้น ผู้คบครูอาจารย์ที่ไม่รู้ดีและได้ผลที่ไม่ดี มีในโลกมิใช่น้อย เหมือนดังพระองคุลิมาลเถระ ไปเรียนวิชาในสำนักครูผู้มีทิฏฐิอันผิด ได้รับผลที่ผิด คือเป็นมหาโจรฆ่าคนล้มตายเสียนับด้วยพัน หากเราตถาคตรู้เห็น มีความสงสารเวทนามาข้องในข่ายสยัมภูญาณ จึงได้ไปโปรดทรมานให้ละเสียซึ่งพยศอันร้าย เป็นการลำบากมิใช่น้อย ถ้าไม่ได้เราตถาคตแล้ว

พระองคุลิมาลก็จักได้เสวยทุกข์อยู่ในวัฏสงสารสิ้นชาติเป็นอันมาก

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้พระนิพพาน ไม่ควรเป็นครูสั่งสอนท่านผู้อื่นในทางพระนิพพานเลย ต่างว่าจะสั่งสอนเขาจะสั่งสอนว่ากระไร เพราะตัวไม่รู้ เปรียบเหมือนบุคคลไม่เคยเป็นช่างวาดเขียนหรือช่างต่างๆ มาก่อนแล้ว และอยากเป็นครูสั่งสอนเขา จะบอกแก่เขาว่ากระไร เพราะตัวเองก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ จะเอาอะไรไปบอกไปสอนเขา จะเอาแต่คำพูดเป็นครูทำตัวอย่างให้เขาเห็นเช่นนั้นไม่ได้ จะให้เขาเล่าเรียนอย่างไร เพราะไม่มีตัวอย่างให้เขาเห็นด้วยตา ให้รู้ด้วยใจ เขาจะทำตามอย่างไรได้ ตัวผู้เป็นครูนั้นแลต้องทำก่อน ถ้าทำไม่ได้ก็ไม่ควรเป็นครูสอนเขา ถ้าขืนเป็นครูก็จักพาเขาหลงโลกหลงทาง เป็นบาปเป็นกรรมแก่ตัวนักหนาทีเดียว พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้า จึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลผู้จะสอนพระนิพพานนั้น ต้องให้รู้แจ้งประจักษ์ชัดเจนว่า พระนิพพานมีอยู่ในที่นั้นๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ ต้องรู้ให้แจ้งชัด จะกล่าวแต่เพียงวาจาว่านิพพานๆ ด้วยปาก แต่ใจไม่รู้แจ้งชัดเช่นนั้นไม่ควรเชื่อถือเลย ต้องให้รู้แจ้งชัดในใจก่อน จึงควรเป็นครูเป็นอาจารย์สอนท่านผู้อื่นต่อไป จะเป็นเด็กก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้ารู้แจ้งชัดซึ่งพระนิพพานแล้ว ก็ควรเป็นครูเป็นอาจารย์ และควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์ได้ แม้เป็นผู้ใหญ่สูงศักดิ์ปานใดก็ตาม ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจแล้ว ไม่ควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์เลย

ดูกรอานนท์ ถ้าอยากได้สุขอันใด ก็ควรรู้จักสุขอันนั้นก่อนจึงจะได้ เมื่ออยากได้สุขในพระนิพพาน ก็ควรให้รู้จักสุขในพระนิพพาน อยากได้สุขในมนุษย์และสวรรค์ ก็ให้รู้จักสุขในมนุษย์และสวรรค์นั้นก่อนจึงจะได้ ถ้าไม่รู้จักสุขอันใด ก็ไม่อาจยังความสุขอันนั้นให้เกิดขึ้นได้ ไม่เหมือนทุกข์ในนรก อันทุกข์ในนรกนั้นจะรู้ก็ตามไม่รู้ก็ตาม ถ้าทำกรรมที่เป็นบาปแล้ว ผู้ที่รู้หรือผู้ที่ไม่รู้ก็ตกนรกเหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักนรกก็ยิ่งไม่มีเวลาพ้นจากนรกได้ ถึงจะทำบุญให้ทานสักปานใด ก็ไม่อาจพ้นจากนรกได้ แต่มิใช่ว่าทำบุญให้ทานไม่ได้บุญ ความสุขที่ได้แต่การทำบุญนั้นมีอยู่ แต่ว่าเป็นความสุขที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ในนรก เมื่อยังไม่รู้เห็นนรกตราบใด ก็ยังไม่พ้นจากนรกอยู่ตราบนั้น ครั้นได้เข้าถึงนรกแล้ว เมื่อได้รู้ทางออกจากนรกได้แล้ว ปรารถนาจักพ้นจากนรกก็พ้นได้ เมื่อไม่อยากพ้นก็ไม่อาจพ้นได้ ต้องรู้จักแจ้งชัดว่านรกอยู่ในที่นั้นๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ และควรรู้จักทางออกจากนรกให้แจ้งชัด *ทางออกจากนรกนั้นก็คือศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์นั่นเอง* เมื่อรู้แล้วอยากจะออกให้พ้นก็ออกได้ ไม่อยากจะออกให้พ้นก็พ้นไม่ได้ ผู้ที่รู้จักกับผู้ที่ไม่รู้ย่อมได้รับทุกข์ในนรกเหมือนกัน ส่วนความสุขในมนุษย์และสวรรค์และพระนิพพานนั้นต้องรู้จักจึงจะได้ ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจไม่ได้เลย มีอาการต่างกันอย่างนี้

ดูกรอานนท์ เมื่ออยากรู้จักนรกและสวรรค์และนิพพาน ก็ควรให้รู้เสียในเวลาก่อนตายที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่ออยากพ้นทุกข์ในนรกก็รีบออกให้พ้นเสียแต่เมื่อยังไม่ตาย เมื่ออยากได้สุขในมนุษย์หรือในสวรรค์หรือในนิพพาน ก็ให้รีบขวนขวายหาสุขเหล่านั้นไว้

แต่เมื่อยังไม่ตาย จะถือว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ในนรก ตายแล้วจึงจักไปสวรรค์ไปพระนิพพานดังนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ เสียประโยชน์เปล่า อย่าเข้าใจว่าเมื่อมีชีวิตอยู่สุขอย่างหนึ่ง เมื่อตายไปแล้วมีสุขอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้เป็นความที่เข้าใจผิดโดยแท้ เพราะจิตมีดวงเดียว เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็จิตดวงนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จิตดวงนี้ เมื่อมีชีวิตอยู่ได้รับทุกข์ฉันใด แม้เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับทุกข์ฉันนั้นไม่ต้องสงสัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่มีความสุขฉันใด เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับความสุขฉันนั้น ไม่ต้องสงสัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยังไม่รู้ไม่เห็นซึ่งความทุกข์และความสุขมีสภาวะปานดังนี้ เมื่อตายไปแล้วยิ่งจะซ้ำร้าย จะมีทางรู้ทางเห็นด้วยอาการอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมิได้ทำบุญให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ไว้สำหรับตัวเสียก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากได้ความสุขแต่มิได้กระทำตนให้ได้รับความสุขไว้ก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายไปแล้วภายหน้าจึงจักได้รับความสุขเช่นนี้ ผู้นั้นเป็นคนหลงทาง บุคคลผู้ใดอยากให้ตนพ้นทุกข์แต่ไม่ได้กระทำตนให้พ้นทุกข์เสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ดังนี้ ผู้นั้นก็เป็นคนหลงบุคคลผู้ใดที่ทำความเข้าใจว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้เป็นอย่างหนึ่งตายไปแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ไม่รู้ไม่เห็นไม่ได้ไม่เป็นก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วภายหน้าหากจักรู้ จักเห็น จักได้

จักเป็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้สุขหรือไม่สุขก็ช่างเถิด ตายไปแล้วหากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้ทุกข์ก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วก็จักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้จะทุกข์ก็ดีจะสุขก็ดีจะชั่วก็ดีก็ช่างเถิด ตายไปแล้วจักไปเป็นอะไรก็ช่างเถิด ใครจักตามไปรู้ไปเห็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายปรารถนาอยากพ้นทุกข์หรือปรารถนาอยากได้สุขประเภทใด ก็ควรให้ได้ให้ถึงเสียแต่ในชาตินี้ ถ้าถือเอาภายหน้าเป็นประมาณแล้ว ชื่อว่าเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น แม้ความสุขอย่างสูงคือพระนิพพานผู้ปรารถนาก็พึงรีบขวนขวายให้ได้ให้ถึงเสียแต่เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้

ดูกรอานนท์ อันว่าความสุขในพระนิพพานนั้นมี ๒ ประเภท คือ ดิบ ๑ สุก ๑ ได้ความว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่ได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้น ได้ชื่อว่าพระนิพพานดิบ เมื่อตายไปแล้วได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้น ชื่อว่าพระนิพพานสุก พระนิพพานมี ๒ ประเภทเท่านี้ นิพพานโลกีย์ นิพพานพรหมเป็นนิพพานหลง ไม่นับเข้าในที่นี้ พระนิพพานดิบนั้นเป็นของสำคัญ ควรให้รู้ให้เห็นให้ได้ให้ถึงไว้เสียก่อนตาย ถ้าไม่ได้พระนิพพานดิบนี้แล้ว ตายไปจักได้พระนิพพานสุกนั้นไม่มีเลย ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจก็ยิ่งไม่มีทางได้ แต่รู้แล้วเห็นแล้วพยายามจะให้ได้ให้ถึงก็แสนยากแสนลำบากยิ่งนักหนา ผู้ใดเห็นว่าพระนิพพาน

มีอย่างเดียว ตายแล้วจึงจะได้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนพระนิพพานดิบนั้น จักจัดเอาความสุขอย่างละเอียดเหมือนอย่างพระนิพพานสุกนั้นไม่ได้ แต่ก็เป็นความสุขอันละเอียดสุขุมหาสิ่งเปรียบมิได้อยู่แล้ว แต่หากยังมีกลิ่นรสแห่งทุกข์กระทบถูกต้องอยู่ จึงไม่ละเอียดเหมือนพระนิพพานสุก เพราะพระนิพพานสุกไม่มีกลิ่นรสแห่งทุกข์จะมากล้ำกราย ปราศจากสรรพสิ่งทั้งปวง แต่พระนิพพานดิบนั้นต้องให้ได้ไว้ก่อนตาย

ดูกรอานนท์ อันว่าพระนิพพานนั้นพึงให้ดูอย่างแผ่นพระธรณีมีลักษณะอาการฉันใด ก็ให้ตัวเรามีลักษณะอาการฉันนั้น ถ้าทำได้เช่นนั้นก็ได้ชื่อว่าถึงพระนิพพานดิบ ถ้าทำไม่ได้แต่พูดว่าอยากได้ จะพูดมากมายเท่าไรๆ ก็ตาม ก็ไม่อาจที่จะได้จะถึงเลย ถ้าปรารถนาจักถึงพระนิพพานแล้วต้องทำจิตทำใจของตนให้เป็นเหมือนแผ่นดินเสียก่อน ไม่ใช่เป็นของทำได้ด้วยง่าย ต้องพากเพียรลำบากยิ่งนักจึงจักได้ จักเข้าใจว่าปรารถนาเอาด้วยปากก็คงจักได้ อย่างนี้เป็นคนหลงไปใช้ไม่ได้ ต้องทำตัวทำใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินให้จงได้ ลักษณะของแผ่นดินนั้น คนและสัตว์ทั้งหลายจะทำดีกล่าวร้ายกล่าวดีประการใด มหาปฐพีนั้นก็มิได้รู้โกรธรู้เคือง ที่ว่าทำใจให้เหมือนแผ่นดินนั้น คือว่าให้วางใจเสีย อย่าเอื้อเฟื้ออาลัยว่าใจของตนให้ระลึกอยู่ว่าตัวมาอาศัยอยู่ไปชั่วคราวเท่านั้น เขาจะนึกจะคิดอะไรก็อย่าตามเขาไป ให้เข้าใจอยู่ว่า เราอยู่ไปคอยวันตายเท่านั้น ประโยชน์อะไรกับวัตถุข้าวของและตัวตนอันเป็นของภายนอก แต่ใจซึ่งเป็นของภายในและเป็นของสำคัญ ก็ยังต้อง

ให้ปล่อยให้วาง อย่าถือเอาว่าเป็นของๆ ตัว กล่าวไว้แต่พอให้เข้าใจเพียงเท่านี้โดยสังเขป

ดูกรอานนท์ คำที่ว่าให้ปล่อยให้วางจิตใจนั้น คือว่าให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง ปลงเสียซึ่งการร้ายและการดีที่บุคคลนำมากล่าว มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทาสรรเสริญ สุข ทุกข์ อย่ายินดี อย่ายินร้าย แม้ปัจจัยเครื่องบริโภคเป็นต้นว่าอาหารการกิน ผ้าผ่อนเครื่องนุ่งห่มและที่อยู่ที่นอนเภสัชสำหรับแก้โรค ก็ให้ละความโลภความหลงในปัจจัยเหล่านั้นเสีย ให้มีความมักน้อยในปัจจัย แต่มิใช่ว่าจะห้ามเสียไม่ให้กินไม่ให้นุ่งห่ม ไม่ให้อาศัยในสถานที่ ไม่ให้กินหยูกกินยา เช่นนั้นก็หามิได้ คือให้ละความโลเลในปัจจัยเท่านั้น คือว่าเมื่อได้อย่างดีอย่างประณีต ก็ให้บริโภคอย่างดีอย่างประณีต ได้อย่างเลวทรามต่ำช้า ก็ให้บริโภคอย่างเลวทรามต่ำช้า ตามมีตามได้ ไม่ให้ใจขุ่นมัวด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างนี้แหละชื่อว่าปล่อยวางใจเสียได้ ถ้ายังเลือกปัจจัยอยู่ คือปล่อยให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้าครอบงำ เพราะเหตุแห่งปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่ายังถือจิตถือใจอยู่ ยังไม่ถึงพระนิพพานได้เลย ถ้าละความโลภ โกรธ หลงในปัจจัยนั้นได้แล้ว จึงชื่อว่าทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดิน เป็นอันถึงพระนิพพพานได้โดยแท้

มีคำสอดเข้ามาในที่นี้ว่า เหตุไฉนจึงมิให้ถือใจ เมื่อไม่ให้ถือเช่นนั้นจะให้เอาใจไปไว้ที่ไหน เพราะไม่ใช่ใจของคนอื่น เป็นใจของตัวแท้ๆ ที่จะเป็นอยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะมีใจนี้เอง ถ้าไม่มีใจนี้แล้วก็ตายเท่านั้น จะให้วางใจเสียแล้วจะรู้จะเห็นอะไร มีคำวิสัชนาไว้ว่า

ผู้ที่เข้าใจว่าใจนั้นเป็นของ ๆ ตัวจริง ผู้นั้นก็เป็นคนหลง ความจริงไม่ใช่จิตใจของเราแท้ ถ้าหากเป็นจิตใจของเราแท้ ก็คงบังคับได้ตามประสงค์ ว่าอย่าให้แก่ อย่าให้ตาย ก็คงจะได้สักอย่าง เพราะเป็นของตัว

อันที่แท้จิตใจนั้นเป็นลมอันเกิดอยู่สำหรับโลก ไม่ใช่จิตใจของเรา โลกเขาตั้งแต่งไว้ก่อนเรา เราจึงเข้ามาอาศัยอยู่กับด้วยลมจิตใจ ณ กาลเป็นภายหลัง ถ้าหากว่าเป็นจิตใจของเรา เราพาเอามาเกิด ครั้นเกิดขึ้นแล้ว จิตใจนั้นก็หมดไป ใครจะเกิดขึ้นมาได้อีก นี่ไม่ใช่จิตใจของใครสักคน เป็นของมีอยู่สำหรับโลก ผู้ใดจะเกิดก็ถือเอาลมนั้นเกิดขึ้น ครั้นได้แล้วก็เป็นจิตของตน ที่จริงเป็นของสำหรับโลกทั้งสิ้น ที่ว่าจิตใจของตนนั้น ก็เพียงให้รู้ซึ่งการบุญการกุศล การบาปการอกุศล และเพียงให้รู้ทุกข์ สุข สวรรค์ และพระนิพพาน ถือไว้ให้ถึงที่สุดเพียงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าถึงพระนิพพานแล้วต้องวางจิตใจคืนไว้แก่โลกตามเดิมเสียก่อน ถ้าวางไม่ได้เป็นโทษไม่อาจถึงพระนิพพานได้ มีคำแก้ไว้อย่างนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายที่หลงขึ้นไปบังเกิดในอรูปพรหม อันปราศจากความรู้นั้นก็ล้วนแต่บุคคลผู้ที่ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักวางใจให้สิ้นให้หมดทุกข์นั้นเอง ไม่รู้จักวางจิตวิญญาณอันตนเข้ามาอาศัยอยู่กับด้วยลมของโลก ทำความเข้าใจว่าเป็นจิตของตัว และเข้าใจว่าพระนิพพานมีอยู่ในเบื้องบนนั้น ตัวก็นึกเข้าใจเอาจิตของตัวขึ้นไปเป็นสุขอยู่ในที่นั้น

ครั้นตายก็เลยพาเอาตัวหลงขึ้นไปอยู่ในที่อันไม่มีรูป ตามที่จิตตนนึกไว้นั้น

ดูกรอานนท์ ผู้ที่หลงขึ้นไปอยู่ในอรูปพรหมแล้ว และจักได้ถึงโลกุตรนิพพานนั้นช้านานยิ่งนัก เพราะว่าอายุของอรูปพรหมนั้นยืนนัก จะนับว่าเท่านั้นเท่านี้มิอาจนับได้ จึงชื่อว่านิพพานโลกีย์ ต่างกันก็แต่มิได้ดับวิญญาณเท่านั้น ถ้าหากดับวิญญาณก็เป็นพระนิพพานโลกุตระได้ ส่วนความสุขความสำราญในพระนิพพานทั้ง ๒ นั้น ก็ประเสริฐเลิศโลกเสมอกันไม่ต่างกัน แต่นิพพานโลกีย์เป็นนิพพานที่ไม่สิ้นสุดเท่านั้น เมื่อสิ้นสุดอำนาจของฌานแล้ว ยังต้องมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ร้ายและดี คุณและโทษ สุขและทุกข์ ยังมีอยู่เต็มที่ เพราะเหตุนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะปรารถนานิพพานพรหมไม่มีเลย ย่อมมุ่งต่อโลกุตรนิพพานด้วยกันทั้งนั้น แต่ไม่รู้จักปล่อยวางวิญญาณ จึงหลงไปเกิดเป็นอรูปพรหม ส่วนโลกุตรนิพพานนั้นปราศจากวิญญาณ วิญญาณยังมีอยู่ในที่ใด ความเกิดแก่เจ็บตายก็ยังมีอยู่ในที่นั้น โลกุตรนิพพานปราศจากวิญญาณจึงไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีเจ็บ ไม่มีตาย มีแต่ความสุขสบายปราศจากอามิส หาความสุขอันใดจะมาเปรียบด้วยพระนิพพานไม่มี ขึ้นชื่อว่าความเกิด ความตาย ความร้าย ความดี บาปบุญ คุณโทษ สุขทุกข์ ความทุกข์ยากลำบากเข็ญใจ ทุกข์โศก โรคภัยไข้เจ็บ สิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่มีในพระนิพพานเลย พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพานแต่ยัง

ปล่อยวางใจไม่ได้ ยังอาลัยถึงความสุขอยู่ คิดว่าพระนิพพานอยู่ในที่นั้นที่นี้ จะเอาจิตแห่งตนไปเป็นสุขในที่แห่งนั้น ครั้นจักปล่อยวางใจเสีย ก็กลัวว่าจะไม่มีอันใดนำไปให้เป็นสุข ถือใจอาลัยสุข เหตุนั้นจึงมิได้พ้นนิพพานพรหม

ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงว่าให้ปลงใจให้วางใจนั้น เราชี้ข้อสำคัญเอาที่สุดมาแสดง เพื่อให้รู้ให้เข้าใจได้ง่าย การวางใจปลงใจนั้น คือวางสุข วางทุกข์ วางบาปบุญคุณโทษ วางโลภ โกรธ หลง วางลาภ ยศ นินทา สรรเสริญหมดทั้งสิ้น เหมือนดังไม่มีหัวใจ จึงชื่อว่าทำให้เหมือนแผ่นดิน ถ้ายังทำไม่ได้ อย่าหวังว่าจักได้โลกุตรนิพพานเลย ถ้าทำตัวให้เหมือนแผ่นดินได้ในกาลใด พึงหวังเถิดซึ่งโลกุตรนิพพาน คงได้คงถึงในกาลนั้นโดยไม่ต้องสงสัย พระนิพพานเป็นของได้ด้วยยากยิ่งนัก แสนคนจะได้แต่ละคนก็ทั้งยาก

ดูกรอานนท์ ผู้มิได้ทำ *อริยมรรคปฏิปทา* ให้เต็มที่ ยังเป็นปุถุชนหนาไปด้วยกิเลส หาปัญญามิได้ และจักวางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินนั้น ไม่อาจทำได้เลย เหตุที่เขาวางใจไม่ได้เขายังถือตัวถือใจอยู่ ว่าเป็นของ ๆ ตัวแท้ จึงต้องทรมานทนทุกข์อยู่ในโลก เวียนว่ายตายเกิดแล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด

ดูก่อนอานนท์ ผู้ที่วางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้นั้น มีแต่บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์ และเป็นสัตบุรุษจำพวกเดียวเท่านั้น เพราะท่านไม่ถือตนถือตัว ท่านวางใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้ ท่านจึงได้ถึงพระนิพพาน ส่วนผู้ที่ถือตัวถือใจปล่อยวางมิได้นั้น ล้วนแต่เป็นคนโง่เขลาสิ้นทั้งนั้น

บุคคลที่เป็นสัตบุรุษท่านเห็นแจ้งชัดซึ่งอนัตตา ท่านถือใจของท่านไว้ก็เพียงแต่ให้รู้บาป บุญ คุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ รู้ศีลทานการกุศลและอกุศล รู้ทางสุขทางทุกข์ในมนุษย์ และสวรรค์และพระนิพพานเท่านั้น ครั้นถึงที่สุดท่านก็ปล่อยวางเสียตามสภาวะแห่งอนัตตา ส่วนคนโง่เขลานั้น ถือตนถือตัว ถือว่าร่างกายเป็นอัตตาตัวตน จึงปล่อยวางมิได้

ดูก่อนอานนท์ อันว่าบุคคลที่ถือใจนั้น ย่อมเป็นคนมักโลภ มักโกรธ มักหลง บุคคลจำพวกใดที่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น จะเป็นนักบวชก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ก็หาความสุขมิได้ เบื้องหน้าแต่ตายไป ก็หาความสุขในมนุษย์และสวรรค์มิได้เลย ย่อมมีอบายเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาเข้าสู่พระนิพพาน จงวางเสียซึ่งใจ อย่าอาลัยความสุข การวางใจก็คือวางสุข วางทุกข์ และบาปบุญคุณโทษร้ายดี ซึ่งเป็นของสำหรับโลกนี้เสียให้สิ้น สิ่งเหล่านี้สร้างไว้สำหรับโลกนี้เท่านั้น เมื่อต้องการพระนิพพานแล้ว ต้องปล่อยวางไว้ในโลกนี้สิ้นทั้งนั้น จึงจะได้ความสุขในพระนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขอย่างยิ่ง เป็นความสุขอันหาส่วนเปรียบมิได้

ดูกรอานนท์ เมื่อจะถือเอาความสุขในพระนิพพานแล้ว ก็ให้วางใจในโลกีย์นี้เสียให้หมดสิ้น อันความสุขในโลกีย์ก็มีอยู่แต่ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นี้เท่านั้น ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นยกเอาใจไว้เป็นเจ้า เอาประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นเป็นกามคุณ

ทั้ง ๕ ประสาททั้ง ๕ นี้เองเป็นผู้แต่งความสุขให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทตานั้นเขาได้เห็นได้ดูรูปวัตถุสิ่งของอันดีอันงามต่างๆ ก็นำความสุขไปให้เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทหูนั้น เมื่อเขาได้ยินได้ฟังศัพท์สำเนียงเสียงที่ไพเราะเป็นที่ชื่นชมทั้งปวงก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทจมูกนั้น เมื่อเขาได้จูบชมดมกลิ่นสุคันธรสของหอมต่างๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทลิ้นนั้น เมื่อเขาบริโภคอาหารอันโอชารสวิเศษต่างๆ ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทกายนั้น เมื่อเขาได้ถูกฟูกเบาะเมาะหมอน และนุ่งห่มประดับประดาเครื่องกกุธภัณฑ์อันสวยงาม และบริโภคกามคุณ ก็นำความสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช เจ้าพระยาจิตตราชนั้นก็คือใจนั้นเอง ส่วนใจนั้นเป็นใหญ่ เป็นผู้คอยรับความสุขสนุกสนานอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนประสาททั้ง ๕ เป็นผู้สำหรับนำความสุขไปให้แก่ใจ ประสาททั้ง ๕ จึงชื่อว่ากามคุณ ส่วนความสุขในโลกนี้มีแต่กามคุณทั้ง ๕ นี้เท่านั้น จะเป็นเจ้าประเทศราชในบ้านน้อยเมืองใหญ่ ตลอดขึ้นไปจนถึงเทวโลก ก็มีแต่กามคุณทั้ง ๕ เท่านั้น

ดูก่อนอานนท์ ผู้ที่จะนำตนไปให้เป็นสุขในพระนิพพาน ต้องวางเสียซึ่งความสุขในโลกีย์ ถ้าวางไม่ได้ ก็ไม่ได้ความสุขในพระนิพพานเลย ถ้าวางสุขในโลกีย์มิได้ก็ไม่พ้นทุกข์ ด้วยความสุขในโลกีย์ เป็นความสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ ครั้นเมื่อถือเอาสุข ก็คือถือเอาทุกข์นั้นเอง ครั้นไม่วางสุข ก็คือไม่วางทุกข์นั้นเอง จะเข้าใจว่าเราจะถือเอาแต่

สุข ทุกข์ไม่ต้องการ ดังนี้ไม่ได้เลย เพราะสุขทุกข์เป็นของเนื่องอยู่ด้วยกัน ถ้าไม่วางสุขเสียก็เป็นอันไม่พ้นทุกข์

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลาย ผู้ที่จะรู้ว่าสุขทุกข์ติดกันอยู่นั้น หายากยิ่งนัก มีแต่เราตถาคตผู้ประกอบด้วยทศพลญาณนี้เท่านั้น บุคคลทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชนคนโง่เขลานั้น ทำความเข้าใจว่า สุขก็มีอยู่ต่างหาก ทุกข์ก็มีอยู่ต่างหาก ครั้นเราถือเอาความสุขเราก็ได้สุข เราไม่ถือเอาความทุกข์ ทุกข์ก็ไม่มีดังนี้ เพราะเหตุที่เขาไม่รู้ว่าสุขกับทุกข์ติดกันอยู่ เขาจึงไม่พ้นทุกข์ เมื่อผู้ใดอยากพ้นทุกข์ให้วางสุขเสีย ก็เป็นอันละทุกข์วางทุกข์ด้วยเหมือนกัน ใครเล่าจะมีความสามารถพรากสุขทุกข์ออกจากกันได้ แต่เราตถาคตก็ไม่มีวิเศษที่จะพรากจากกันได้ ถ้าหากเราตถาคตพรากสุขและทุกข์ออกจากกันได้ เราจะปรารถนาเข้าสู่พระนิพพานทำไม เราจะถือเอาแต่สุขอย่างเดียว เสวยเอาแต่ความสุขอยู่ในโลก เท่านี้ก็เป็นอันสุขสบายพออยู่แล้ว นี่ไม่เป็นเช่นนั้น เราแสวงหาสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีทางที่จะพึงได้ เราจึงวางสุขเสีย ครั้นวางสุขแล้วทุกข์ไม่ต้องวางก็หายไปเอง อยู่กับเราไม่ได้ เราจึงสำเร็จพระนิพพาน พ้นจากกองทุกข์ด้วยประการดังนี้

ดูกรอานนท์ อันสุขในโลกีย์นั้น ถ้าตรวจตรองให้แน่นอนแล้ว ก็จะเห็นว่าเป็นกองแห่งทุกข์นั่นเอง แต่เขาเกิดมาเป็นมิตรติดกันอยู่ ไม่มีผู้ใดจักพรากออกจากกันได้ เราตถาคตกลัวทุกข์เป็นอย่างยิ่ง หาทางชนะทุกข์มิได้ จึงปรารถนาเข้าพระนิพพานเพราะเหตุกลัวทุกข์นั้นอย่างเดียว พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ กุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้น ได้แก่กองกิเลส ๑๕๐๐ นั่นเอง *อัพยากตธรรม* นั้นคือองค์พระนิพพาน ครั้นพ้นจากกองกุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้นแล้ว จึงเป็นองค์แห่ง *พระอรหํ* และพระนิพพานโดยแท้ ถ้ายังไม่พ้นจากกุศลและอกุศลตราบใด ก็ยังไม่เป็นอัพยากฤตตราบนั้น คือยังไม่เป็นองค์พระอรหํ ยังไม่เป็นองค์พระนิพพานได้

ดูกรอานนท์ กุศลนั้นได้แก่กองสุข อกุศลนั้นได้แก่กองทุกข์ กองสุขและกองทุกข์นั้น เป็นของเกิดติดเนื่องอยู่ด้วยกันไม่มีใครจักพรากให้แตกออกจากกันได้ ครั้นถือเอากุศลคือกองสุขแล้ว ส่วนอกุศลคือกองทุกข์นั้น แม้ไม่ถือเอาก็เป็นอันได้อยู่เอง

ดูกรอานนท์ เมื่อบุคคลต้องการพระนิพพาน ก็ให้วางเสียซึ่งความสุขนั้นก่อน ความสุขในโลกีย์นั้นเองชื่อว่ากุศล จึงจักถึงพระนิพพาน ถ้าหากว่าไม่มีความสามารถ คือไม่อาจทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้ก่อน พอให้ได้ความสุขในมนุษย์และสวรรค์ แต่จะให้พ้นทุกข์นั้นไม่ได้ ถ้าแลเมื่อรู้อยู่ว่าตนจักพ้นทุกข์ไม่ได้ ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้เป็นสะพานสำหรับไต่ไปสู่ความสุข ถ้ารู้ว่าตนยังไม่พ้นทุกข์ ซ้ำมาวางกุศลเสียก็ยิ่งซ้ำร้าย เพราะเมื่อวางกุศลเสียแล้ว ตนก็จักเข้าไปหากองอกุศลคือกองบาปเท่านั้น เมื่อตกเข้าไปในกองอกุศล อกุศลนั้นก็จักนำตัวไปทนทุกขเวทนาในอบายภูมิทั้ง ๔ หาความสุขในโลกมิได้เลย เพราะเหตุนั้นเมื่อตนยังไม่ถึงพระนิพพาน ก็ให้บำพ็ญบุญกุศลไว้ พอจะได้อาศัยเป็นสุขสบายไปในชาตินี้และชาติหน้า

ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยกัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ เราตถาคตจักแสดงในข้ออันเป็นที่สุดแต่โดยย่อๆ พอให้เข้าใจง่าย ที่สุดนั้นก็คือจิตกับตัณหา จิตนั้นจำแนกออกไปเรียกว่ากองกุศล คือกองสุข ตัณหานั้นจำแนกออกไปเรียกว่ากองอกุศล คือกองทุกข์ ต้นเหง้าเค้ามูลแห่งทุกข์นั้น ก็คือจิตและตัณหานี้เอง จิตเป็นผู้คิดให้ได้เป็นดีมีสุขขึ้น ส่วนตัณหานั้นก็ให้เกิดตามเห็นตาม จิตมีความสุขมากขึ้นเท่าใด ตัณหานั้นก็ให้เกิดทุกข์ตามมากขึ้นไปเท่านั้น

ดูกรอานนท์ แต่เบื้องต้นเมื่อเราตถาคตยังไม่รู้แจ้งว่าสุขและทุกข์ติดอยู่ด้วยกัน เราก็ถือเอากุศลจิตอันเดียว หมายจักให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ ส่วนทุกข์จักไม่ให้มา ก็ตั้งหน้าบำเพ็ญกุศลจิตเรื่อยไป เมื่อได้สุขเท่าใดทุกข์ก็พลอยเกิดมีเท่านั้น ครั้นภายหลังพิจารณาเห็นด้วย*ญาณจักษุปัญญา* แลเห็นแจ้งชัดว่าสุขและทุกข์ติดอยู่ด้วยกัน ครั้นรู้แจ้งแล้วก็ตริกตรองหาอุบาย ที่จะกำจัดสุขและทุกข์ให้พรากออกจากกันนั้นแสนยากแสนลำบากเหลือกำลังจนสิ้นปัญญาหาทางไปทางมาไม่ได้ เราตถาคตจึงวางเสียซึ่งสุขคืนให้แก่ทุกข์ คือวางใจให้แก่ตัณหา ครั้นเราวางใจไว้ให้แก่ตัณหาแล้ว ความสุขในพระนิพพานก็เลยเข้ามารับเราให้ถึงพระนิพพานดิบในขณะนั้น พร้อมกับด้วยเราวางใจไว้ให้แก่ตัณหา

ดูกรอานนท์ เมื่อวางใจได้ จึงเป็นอัพยากฤต จึงเรียกว่าถือเอาอัพยากฤตเป็นอารมณ์ เป็นองค์พระอรหํ คือได้เข้าตั้งอยู่

ในพระนิพพานด้วยอาการดังนี้ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ อันว่า *อรหํ* นั้นจะได้มีจำเพาะแต่เราตถาคตองค์เดียวก็หามิได้ ย่อมมีเป็นของสำหรับโลก สำหรับไว้โปรดสัตว์ทั่วไป ไม่ใช่ของแห่งเราตถาคตและของผู้หนึ่งผู้ใดเลย

ดูกรอานนท์ เราตถาคตเป็นผู้ไกลจากกิเลสแล้ว จึงได้ซึ่งพระอรหํ บุคคลผู้ใดปราศจากกิเลสแล้ว บุคคลผู้นั้นก็เป็นผู้ได้พระอรหํเสมอกันทุกคน บุคคลผู้ใดที่ยังไม่ปราศจากกิเลส ถึงแม้จะอ้อนวอนเราตถาคตว่า อรหํ อรหํ ดังนี้จนถึงวันตาย ก็ไม่อาจได้ซึ่งพระอรหํเลย เป็นแต่กล่าวด้วยปากเปล่าๆ เท่านั้น และมาเข้าใจว่า การละกิเลสได้หรือไม่ได้นั้นไม่เป็นประมาณ เมื่อได้อ้อนวอนหาซึ่งองค์พระอรหํเจ้าด้วยปากด้วยใจแล้ว พระอรหํเจ้าก็จักนำเราให้เข้าสู่พระนิพพาน เข้าใจเสียอย่างนี้ชื่อว่าเป็นคนหลงแท้ แม้เมื่อตนยังไม่พ้นลามกมลทินแห่งกิเลส แล้วไปอ้อนวอนพระอรหํที่หมดมลทินกิเลสให้มาตั้งอยู่ในตัวตน อันแปดเปื้อนด้วยลามกมลทินแห่งกิเลส จักมีทางได้มาแต่ไหน เปรียบเหมือนดังมีสระอยู่สระหนึ่ง เต็มไปด้วยของเน่าของเหม็นสารพัดทั้งปวงเป็นสระมีน้ำเน่าเหม็นสาบเหม็นคาวน่าเกลียดยิ่งนัก และมีบุรุษคนหนึ่งตกอยู่ในสระนั้น หากว่าบุรุษคนนั้นร้องเรียกให้อานนท์ลงไปอยู่ในสระเน่ากับด้วยเขา อานนท์จักไปอยู่ด้วยเขาหรือ

ดูกรอานนท์ เราจักบอกให้สิ้นเชิง ถ้าอานนท์ลงไปอยู่ในสระกับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยน้ำเน่าได้ดังนั้น องค์พระอรหํเจ้าก็อาจไปตั้งอยู่กับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสได้เหมือนกัน

ถ้าอานนท์ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนนั้นไม่ได้ องค์พระอรหํก็ไม่อาจไปตั้งอยู่กับด้วยบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยราคะกิเลสได้เหมือนกันเช่นนั้น

ดูกรอานนท์ ท่านจะอาจลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนได้หรือไม่ มีพุทธฎีกาตรัสถามฉะนี้ ข้าฯ อานนท์จึงกราบทูลว่าลงไปอยู่ด้วยไม่ได้ ถ้าท่านไม่ลงไป บุรุษนั้นก็กล่าววิงวอนท่านอยู่ร่ำไป จะสำเร็จหรือไม่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าท่านไม่ลงไปบุรุษผู้นั้นก็ทำอะไรแก่ท่านไม่ได้ ความปรารถนาก็ไม่สำเร็จเป็นแต่วิงวอนอยู่เปล่าๆ เท่านั้นเอง

ดูกรอานนท์ ข้ออุปมานี้ฉันใด บุรุษผู้จมอยู่ในน้ำเน่านั้นเปรียบเหมือนบุคคลผู้ไม่ปราศจากมลทินลามกแห่งกิเลส พระอรหํนั้นเปรียบเหมือนตัวของอานนท์ อานนท์ไม่ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนฉันใด พระอรหํท่านก็ไม่ไปอยู่กับบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสลามกฉันนั้น แม้จักวิงวอนด้วยปากด้วยใจสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ พระอรหํท่านเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้พ้นทุกข์แล้ว ท่านไม่น้อมเข้าไปหาบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเลย ครั้นบุคคลผู้ใดปรารถนาความสุขแล้วจงน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านก็โปรดให้ได้ความสุขทุกคน จะเข้าใจว่าพระอรหํท่านเลือกหน้าเลือกบุคคล จักติเตียนอย่างนั้นไม่ควร ถ้าแลผู้ใดพ้นจากกิเลสกามและพัสดุกามได้แล้ว ชื่อว่าน้อมตัวเข้าไปหาท่านๆ ก็โปรดนำเข้าสู่พระนิพพาน เสวยสุขอยู่ด้วย ท่านไม่เลือกหน้าเลือกบุคคลเลย เป็นแต่ผู้จมอยู่ด้วยกิเลสลามก ละกิเลสไม่ได้ ชื่อว่าไม่น้อมตัวเข้าไปหาท่านเอง

ดูกรอานนท์ ถึงตัวเราตถาคตก็ต้องน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านจึงโปรดให้เราตถาคตนี้ได้เป็นครูแก่โลกเห็นปานดังนี้ เพราะว่าพระอรหํท่านเป็นผู้ดี และจักให้ท่านเข้าไปคบหาคนชั่วนั้นเป็นไปไม่ได้ และผิดธรรมเนียมด้วย สมควรแต่ผู้เลวทรามต่ำช้า จะเข้าไปหาท่านผู้ดีผู้สูงศักดิ์โดยส่วนเดียว ข้าแต่พระอริยกัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาซึ่งพระอรหํ ก็พึงยกตัวและห้ามใจให้ห่างไกลจากกองกิเลส เพราะพระอรหํท่านเป็นผู้ไกลจากกองกิเลส จะบริกรรมแต่ด้วยปากด้วยใจว่า อรหํ อรหํ แล้วเข้าใจว่าตนได้อรหํ เห็นว่าเป็นบุญเป็นกุศล จักได้ความสุขในมนุษย์และสวรรค์และพระนิพพาน จะทำความเข้าใจอย่างนี้ไม่สมควร พระนามชื่อว่าพระอรหํนี้ เราบอกไว้ให้รู้ว่าผู้ไกลจากกิเลส จะถือเอาแต่พระนามว่า อรหํ ๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้สำเร็จเช่นนี้ไม่ควร เพราะคำที่ว่าอรหํ ใคร ๆ ก็กล่าวได้ จะมิเป็นพระอรหํกันเต็มโลกหรือ

ดูกรอานนท์ พระอรหํก็คือเราตถาคตนี้เอง เหตุที่เราปราศจากกิเลส ละกิเลสสิ้นแล้ว เราจึงได้ถึงที่สุดแห่งพระอรหํ องค์พระอรหํกับเราตถาคตก็เป็นอันเดียวกัน จะร้องเรียกพระอรหํว่าเป็นเราตถาคตก็ไม่ผิด หรือจะร้องเรียกเราตถาคตเป็นพระอรหํก็ไม่ผิด ผู้ใดละกิเลสให้สิ้นเชิงได้แล้ว ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าถึงที่สุดแห่งพระอรหํสิ้นด้วยกัน จะได้ถึงพระอรหํแต่เราตถาคตองค์เดียวหามิได้ จงเข้าใจองค์แห่งพระอรหํ ดังเราตถาคตแสดงมา

นี้เถิด ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้า ฯ อานนท์ ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า ดูกรอานนท์ สิ่งที่ให้สัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ทรมานทุกข์อยู่ในนรก และกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานแล้วๆ เล่าๆ ไม่รู้สิ้นสุดนี้มิใช่สิ่งอื่น คือตัวกิเลสและตัณหาล่อลวงให้ดวงจิตของสัตว์ทั้งหลาย มิให้พ้นทุกข์ภัยในวัฏสงสาร และมิให้ถึงพระนิพพานได้ ถ้าผู้ใดมิได้รู้กองแห่งกิเลสแล้ว ผู้นั้นก็จักประสบภัยได้รับทุกข์ในอบายภูมิทั้ง ๔ มิได้มีเวลาสิ้นสุด

ดูกรอานนท์ จงจับตัวตัณหาให้ได้ ถ้าจับได้แล้ว เมื่อตัวต้องทุกข์ก็จักเห็นได้ว่าตัวเป็นอนัตตา ถ้าจับไม่ได้ ก็เห็นตัวเป็นอนัตตาไม่ได้ บุคคลทั้งหลายที่มาเป็นสานุศิษย์แห่งเราตถาคตนี้ ก็มีความประสงค์ด้วยพระนิพพาน การที่จะรู้ว่าดีหรือชั่วกว่ากันก็แล้วแต่กิเลสเป็นผู้ตัดสิน ด้วยว่าพระนิพพานเป็นที่ปราศจากกิเลสตัณหา ถ้าผู้ใดเบาบางจากกิเลสตัณหา ผู้นั้นก็เป็นผู้ดียิ่งกว่าผู้ยังหนาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา ผู้ใดตั้งอยู่ในนิจศีลคือศีล ๕ ผู้นั้นชื่อว่ายังหนาอยู่ด้วยกิเลส แต่ได้ชื่อว่าเป็นผู้บางจากกิเลสได้ชั้นหนึ่ง ถ้าตั้งอยู่ในอุโบสถศีลคือศีล ๘ ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๒ ชั้น ถ้ามาตั้งอยู่ในทศศีลคือศีล ๑๐ ผู้นั้นก็ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๓ ชั้น ผู้เข้ามาตั้งอยู่ในศีลพระปาติโมกข์คือศีล ๒๒๗ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๔ ชั้น

ผลอานิสงส์ก็มีเป็นลำดับขึ้นไปตามศีลนั้น ผู้ที่มีศีลน้อยอานิสงส์ก็น้อย ผู้ที่มีศีลมากอานิสงส์ก็มากขึ้นไปตามส่วนของศีล

บุคคลผู้ที่มิได้อยู่ในศีล ๕ ถึงจะมีความรู้ความฉลาดมากมายสักเท่าใดก็ดี ก็ไม่ควรจะกล่าวคำประมาทแก่ผู้ที่มีศีล ๕ ผู้ที่มีศีล ๕ ก็ควรยินดีแต่เพียงชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านผู้ที่มีศีล ๘ ผู้ที่มีศีล ๘ ก็ควรยินดีแต่เพียงศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีล ๑๐ ผู้ที่มีศีล ๑๐ ก็ควรยินดีอยู่ในชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีลพระปาติโมกข์ ถ้าแลขืนกล่าวโทษติเตียนท่านผู้มีศีลยิ่งกว่าตนชื่อว่าเป็นคนหลง เป็นคนห่างจากทางสุขในมนุษย์ และสวรรค์และพระนิพพานแท้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่มีศีล ปราศจากการรักษาศีล ไม่ควรกล่าวซึ่งคำหมิ่นประมาทแก่ท่านผู้มีศีล ตัวตั้งอยู่ภายนอกศีลแล้วมาเข้าใจว่า ตัวเป็นผู้ดีกว่าท่านผู้มีศีล แล้วกล่าวคำสบประมาทดูหมิ่นในท่านผู้มีศีล บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นเจ้ามิจฉาทิฏฐิใหญ่ ชื่อว่าเป็นคนหลงทาง เป็นผู้ห่างจากความสุขในมนุษย์และสวรรค์

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ตั้งอยู่ภายนอกศีลนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในระหว่างแห่งกิเลส ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้มีความรู้ความฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม ก็ไม่ควรถือตัวว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล เหตุว่าผู้ที่ไม่มีศีลนั้น ยังห่างไกลจากพระนิพพานมาก ผู้ที่มีศีลชื่อว่าใกล้ต่อพระนิพพานอยู่แล้ว ถึงจะไม่รู้อะไร รู้แต่เพียงศีลเท่านั้น ก็ยังดีกว่าผู้ไม่มีศีลอยู่นั่นเอง เพราะท่านเป็นผู้บางจากกิเลส

บุคคลที่แน่นหนาไปด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้รู้มากแตกฉานในข้ออรรถและข้อธรรมประการใดก็ตาม ก็ควรจะทำความเคารพยำเกรงในท่านผู้มีศีล จึงจะถูกต้องตามคลองธรรมที่เป็นทางแห่งพระนิพพาน ถ้าให้ผู้มีศีลเคารพยำเกรงในผู้ที่ไม่มีศีล และเป็นผู้หนาแน่นด้วยกิเลส เป็นความผิดห่างจากทางพระนิพพานยิ่งนัก

ดูกรอานนท์ จะถือเอาความรู้เป็นประมาณทีเดียวไม่ได้ ต้องถือเอาการละกิเลสได้เป็นประมาณ เพราะว่าผู้ที่จะถึงพระนิพพานต้องอาศัยการละกิเลสโดยส่วนเดียว เมื่อละกิเลสได้แล้ว แม้ไม่มีความรู้มาก รู้แต่เพียงการละกิเลสเท่านั้นก็อาจถึงพระนิพพานได้ อันจักพ้นจากทุกข์ในนรก และได้เสวยสุขในสวรรค์และนิพพานนั้น ก็เพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอย่างเดียว สิ่งที่ให้คนเราได้รับสุขและทุกข์อยู่ทุกวันนี้ก็เพราะกิเลส ครั้นระงับดับกิเลสได้แล้วเป็นเหตุให้ได้ประสบสุขและพ้นจากทุกข์ เมื่อละกิเลสไม่ได้ สุขก็ไม่ได้ ทุกข์ก็ไม่พ้น

ดูกรอานนท์ การที่จะได้ประสบสุขก็เพราะละกิเลสต่างหาก ที่มีความรู้แต่มิได้ละเสียซึ่งกิเลส ย่อมไม่เป็นประโยชน์แม้แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้ที่มีความรู้นั้น แม้จะรู้มากแสนพระคัมภีร์ หรือมีความรู้หาที่สุดมิได้ก็ตาม ก็รู้อยู่เปล่าๆ จะเอาประโยชน์อันใดอันหนึ่งไม่ได้ และจะให้เป็นบุญเป็นกุศลและได้เสวยความสุขเพราะความรู้นั้นไม่มี เราตถาคตไม่สรรเสริญผู้ที่มีความรู้มากแต่ไม่มีศีล ผู้มีความรู้น้อยแต่เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล เราสรรเสริญและนับถือ

ผู้นั้นว่าเป็นคนดี

ถ้าผู้ใดนับถือผู้ที่มีกิเลสว่าดีกว่าผู้ไม่มีกิเลส บุคคลผู้นั้นชื่อว่าถือศีลเอาต้นเป็นปลาย เอาปลายเป็นต้น เอาสูงเป็นต่ำ เอาต่ำเป็นสูง ถ้าถืออย่างนี้ผิดทางแห่งพระนิพพาน เป็นคนมิจฉาทิฏฐิ การที่นับถือบุคคลผู้หนาไปด้วยกิเลสว่าดีกว่าผู้ปราศจากกิเลส เราตถาคตไม่สรรเสริญเลย บุคคลจำพวกที่บางเบาจากกิเลสใกล้ต่อพระนิพพาน เราตถาคตสรรเสริญและอนุญาตให้เคารพนับถือ การที่ทำบุญทำทานทำกุศล ปรารถนาเพื่อจะให้บุญกุศลนั้นพาตนเข้าสู่พระนิพพาน ถ้าไม่รู้ว่าบำเพ็ญบุญกุศลเพื่อให้ช่วยระงับดับกิเลส ก็เป็นอันบำเพ็ญเสียเปล่า ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทางแห่งพระนิพพาน การที่จะถึงพระนิพพานต้องละกิเลสเสียให้สิ้น ถ้ายังละกิเลสมิได้ก็ไม่ถึงพระนิพพาน ถึงจะรู้มากสักเท่าใดก็ตาม ถ้ายังละกิเลสไม่ได้ก็รู้เสียเปล่าๆ

เราตถาคตตั้งศาสนาไว้ไม่ได้หวังเพื่อให้บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งบำเพ็ญหาประโยชน์อย่างอื่น ตั้งไว้เพื่อประสงค์จะให้บุคคลบำเพ็ญภาวนา เพื่อให้ระงับดับกิเลสตัณหาเท่านั้น การบำเพ็ญภาวนาเมื่อไม่คิดว่าจะให้ระงับดับกิเลสตัณหาแห่งตนก็ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทาง ส่วนกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญภาวนานั้น จะว่าไม่ได้ไม่มีเช่นนั้นก็ไม่ปฏิเสธ อันที่จริงก็เป็นบุญเป็นกุศลโดยแท้เหมือนกัน แต่ว่าเป็นทางหลงจากพระนิพพานเท่านั้น การกระทำความเพียรบำเพ็ญภาวนาทำบุญทำกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งมากน้อยเท่าใดก็ตาม ก็ให้รู้ว่าบำเพ็ญกุศลและเจริญภาวนา เพื่อระงับดับกิเลสตัณหาของตน

ให้น้อยลง ให้พ้นจากกองกิเลสนั้น เช่นนี้ชื่อว่าเดินถูกทางพระนิพพานแท้

ดูกรอานนท์ จงพากันประพฤติตามคำสอนที่เราแสดงไว้นี้ ถ้าผู้ใดมิได้ประพฤติตาม ก็พึงเข้าใจว่าผู้นั้นเป็นคนนอกพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงต่อไปอีกว่า

ดูกรอานนท์ เราตถาคตบัญญัติศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์ไว้หลายประเภทนั้น ก็เพราะเหตุอยากให้สัตว์ยกตนออกจากกองกิเลส ถ้าบุคคลจำพวกใดตั้งอยู่ในศีล ๕ บุคคลจำพวกนั้นก็บางจากกิเลสชั้นหนึ่ง ตั้งอยู่ในศีล ๘ ก็บางจากกิเลส ๒ ชั้น ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ก็บางจากกิเลส ๓ ชั้น ตั้งอยู่ในศีลพระปาติโมกข์ก็บางจากกิเลส ๔ ชั้น

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้บำเพ็ญศีลน้อยศีลมากประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็เพื่อให้รู้ซึ่งการละกิเลส และยกตนให้พ้นจากกิเลส เมื่อไม่รู้เช่นนั้นได้ชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนผลอานิสงส์ที่ได้บำเพ็ญศีลนั้น เราตถาคตได้กล่าวอยู่ว่ามีผลอานิสงส์จริง แต่ว่ามีอานิสงส์น้อยและผิดจากทางพระนิพพาน ถ้าเข้าใจว่าการรักษาศีลเพื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส รักษาศีล ๕ ได้แล้ว จะเพียรพยายามรักษาศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลปาติโมกข์เป็นลำดับไป เพื่อจะยกตนให้พ้นจากกองกิเลสทีละเล็กทีละน้อยตามลำดับ เมื่อเราตั้งอยู่ในศีลประเภทใด ก็ตั้งใจรักษาโดยเต็มความสามารถ รู้ดังนี้จึงมีผลอานิสงส์มาก ไม่เป็นคนหลงและตรงต่อพระนิพพานโดยแท้

ดูกรอานนท์ กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นศิษย์แห่งเราตถาคตนี้ ก็หวังเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่อยากเกิดในโลกสืบต่อไป เพราะกิเลสนั้นเป็นเชื้อสายสืบโลก บันดลบันดาลใจให้ยินดีไปในทางโลก ครั้นเกิดมาแล้วก็ให้เจ็บไข้แก่ตาย และให้ฉิบหาย พลัดพรากจากกัน ให้รัก ให้ชัง ให้ด่า ให้ตี ให้อด ให้อยาก ให้ทุกข์ ให้ยากเย็น เข็ญใจ อาการกิริยาแห่งกิเลสเป็นเช่นนี้ เราตถาคตจึงทรงอนุญาตให้บวชเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่ให้เกิดมีเป็นเชื้อสายสืบโลกต่อไป เมื่อรู้อย่างนี้แล้วตั้งใจรักษาศีลเพื่อให้ดับกิเลส และตริกตรองหาอุบายเพื่อทำลายกิเลสอันเป็นต้นเค้าให้ขาดสูญ การรักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี การรักษาข้อวัตรในธุดงค์ ๑๓ นั้นก็ดี ก็เป็นอันประมวลลงในศีลนั้นทุกอย่าง มิใช่ว่าจะให้รักษามากมายหลายสิ่งหลายอย่าง จนสิ้นจนหมดนั้นหามิได้ รักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี รักษาธุดงควัตร ๑๓ ก็ดี ก็ไม่มีเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เพื่อความระงับดับกิเลสอย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อรู้ว่ากิเลสเป็นเค้าเงื่อนแห่งกองทุกข์ กองโทษ กองบาป กองกรรม เช่นนั้นแล้ว ข้อวัตรอันใดที่เป็นไปเพื่อจะยกตนออกจากกิเลสได้ ก็จงกระทำข้อวัตรนั้นให้บริบูรณ์เถิด การรักษาศีลพระปาติโมกข์และรักษาธุดงควัตรทุกอย่าง พระองค์บัญญัติไว้เพื่อความระงับดับกิเลส ถ้าผู้ประพฤติมุ่งไปทางอื่นก็ชื่อว่าเป็นการรักษาเปล่าๆ เมื่อเรารู้ว่ารักษาเพื่อระงับดับกิเลส ไม่ได้รักษาเพื่ออย่างอื่นแล้ว แม้จะรักษาแต่เล็กน้อยโดยเอกเทศ ไม่ครบตามจำนวนในพระปาติโมกข์และจำนวนแห่งธุดงควัตร ก็ได้ชื่อว่าเป็นอันรักษาครบทุกอย่าง เพราะจับต้นจับรากเหง้าแห่งกิเลสได้แล้ว

เปรียบดังบุรุษตัดต้นไม้ ถ้าตัดเหง้าตัดรากแก้วขาดแล้ว กิ่งก้านสาขาแม้ไม่ต้องตัดก็ตายเอง ถ้าตัดทอนแต่กิ่งก้านสาขา รากเหง้าไม่ได้ตัด ต้นไม้นั้นก็อาจงอกงามขึ้นได้อีก

ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชในพระศาสนานี้ ก็เปรียบเหมือนบุรุษผู้ตัดต้นไม้ฉะนั้น การบวชมิใช่ว่ามุ่งประโยชน์อย่างอื่น บวชเพื่อระงับดับกิเลสเท่านั้น ถ้าไม่หวังเพื่อความดับกิเลสแล้ว ไม่ต้องบวชดีกว่า การบวชโดยที่มิได้มุ่งเพื่อการดับกิเลส แม้จะมีความรู้วิเศษสักปานใดก็ได้ชื่อว่ารู้เปล่าๆ แต่ว่าการที่เป็นผู้มีความรู้ความฉลาดนั้นเรามิได้ติว่าเป็นความไม่รู้ไม่ดี ไม่เป็นบุญไม่เป็นกุศล ก็คงเป็นอันรู้อันดีเป็นบุญเป็นกุศลอยู่นั่นเอง แต่ว่าเป็นความรู้ที่ผิดจากทางพระนิพพาน

ดูกรอานนท์ เราตถาคตเทศนาไว้โดยอเนกปริยายนั้น ก็เพื่อจะให้หมู่ปุถุชนคนเขลาเห็นเป็นอัศจรรย์ และเพื่อให้ได้รับความเชื่อความเลื่อมใส เมื่อพาลชนทั้งหลายไม่เป็นอัศจรรย์ ก็จักไม่มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณของเราตถาคต ถ้ากล่าวแต่น้อยพอเป็นสังเขปก็ไม่เข้าใจ ไม่เหมือนผู้ที่มีบุญมีวาสนาแม้จะกล่าวแต่เพียงเล็กน้อยก็เข้าใจได้มากมายหลายอย่างหลายนัย ธรรมชาติผู้ที่มีปัญญาแท้ ไม่ต้องกล่าวอะไรเลย ก็รู้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง ไม่ต้องให้กล่าวเป็นการลำบาก เราตถาคตได้รับความลำบากเพราะพาลปุถุชนเท่านั้น ว่ากล่าวสั่งสอนแต่เพียงเล็กน้อยก็ไม่เข้าใจ เพราะเขาถือว่าเขาดีเสียแล้ว

แท้ที่จริงความรู้ของเหล่าพาลชน จะรู้ดีไปสักเท่าไร ก็ดีอยู่แต่เพียงมีลมอัสสาสะปัสสาสะเท่านั้น ถ้าลมอัสสาสะปัสสาสะ

ขาดแล้ว ก็มีแต่เน่าเป็นเหยื่อหนอน นอนกลิ้งเหนือแผ่นดิน จะหาสาระสิ่งใดไม่มีเลย มีแต่เครื่องอสุจิเต็มไปสิ้นทั้งนั้น จะถือแต่ว่าตัวมีความรู้ความดี เมื่อมีความรู้ความดีแล้วจักไม่ตายหรือ จะมีความรู้มากรู้มายเท่าใดก็คงไม่พ้นตายไปได้ จะมีความรู้ดีวิเศษไปเท่าไรก็รู้ไปหาตาย จะมีความรู้ความดีไปเท่าไรก็รู้อยู่บนแผ่นดิน จะรู้จะดีให้พ้นแผ่นดินไปไม่ได้ เมื่อลมยังมีก็อยู่เหนือแผ่นดิน เมื่อลมออกแล้วก็คงอยู่เหนือแผ่นดินนั่นเอง จะพ้นจากแผ่นดินไปไม่ได้ และจะมาถือว่าตัวว่าตนอยู่นั้นเพื่อประโยชน์อะไร ส่วนของเน่าของเหม็นมีอยู่เต็มตัวก็ไม่รู้ไม่เห็น เห็นแต่ว่าตัวรู้ตัวดี ถือเนื้อถือตัวอยู่ เราตถาคตเบื่อหน่ายความรู้ความดีของพาลปุถุชนมากนัก

ดูกรอานนท์ ธรรมดาบุคคลผู้ที่เป็นนักปราชญ์มีปรีชาทั้งหลาย ย่อมไม่ถือเนื้อถือตัวว่าเรารู้ดีอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านจักมีความรู้มากมายเท่าไร ก็มิได้ถือเนื้อถือตัวเหมือนอย่างพาลปุถุชน พวกพาลปุถุชนที่เขาห่างไกลจากพระนิพพาน ก็เพราะเหตุที่เขาถือเนื้อถือตัว การถือเนื้อถือตัวมีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ห่างไกลจากพระนิพพานมากเท่านั้น เหตุว่าประตูเมืองพระนิพพานนั้นแคบนักหนา ผมเส้นเดียวผ่าออกเป็น ๓ เสี่ยว เอาแต่เสี่ยวเดียวไปแยงเข้าที่ประตูพระนิพพาน ก็ยังแคบเข้าไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านต้องการพระนิพพานแล้ว ไม่ควรจะถือว่าตัวรู้ตัวดีเป็นผู้ใหญ่เป็นผู้สูงศักดิ์กว่าท่าน ยิ่งถือตนถือตัวขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งให้คับประตูพระนิพพานเข้าเท่านั้น จึงว่าพาลปุถุชนทั้งหลายเป็นผู้ห่างไกลจากพระนิพพาน ด้วยเหตุที่เขามัวถือเนื้อถือตัวว่าตัวรู้ตัวดีอยู่

ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้าบวชเป็นลูกศิษย์ของเราตถาคตแล้ว ยังปล่อยให้ตนได้รับความทุกข์อยู่ ผู้นั้นเรากล่าวว่าเป็นพาลปุถุชนคือคนโง่เขลา ผู้ที่ไร้ปัญญาเช่นนั้น จะเรียกว่าเป็นศิษย์ของเราตถาคตยังไม่ได้ เมื่อบวชแล้วประพฤติตัวให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ นั่นแลจึงเป็นลูกศิษย์ของเราตถาคตแท้ เราตถาคตหวังเพื่อความสุขจึงได้ออกบวช เมื่อบวชแล้วมาทำตนของตนให้เป็นทุกข์ บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาหาที่เปรียบมิได้ ถ้าบุคคลผู้มีปัญญาแล้ว ไม่ทำตัวให้เป็นทุกข์เลย บุคคลผู้ไม่มีปัญญา จึงทำตัวให้เป็นทุกข์

ไม่เฉพาะแต่นักบวชจำพวกเดียว แม้แต่คฤหัสถ์ถ้าหาปัญญามิได้ ก็ได้รับความทุกข์ยากลำบากเหมือนกัน ปราชญ์ผู้มีปรีชาเมื่อออกบวชแล้ว ท่านย่อมพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งประโยชน์และสิ่งซึ่งมิใช่ประโยชน์ ท่านพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งศีลและข้อวัตรที่หนักและเบาแล้ว ท่านไม่ต้องรักษามากมายหลายอย่างหลายประการนัก เลือกรักษาแต่เล็กแต่น้อยก็ย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ ผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญานั้น ย่อมรักษามากมายหลายอย่างต่างๆ นานา เพราะเหตุที่ต้องรักษามากเกินไปจึงเป็นทุกข์ ผู้ที่มีปัญญาแล้วย่อมเลือกรักษาแต่สิ่งที่จริงที่แท้เพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ย่อมนำมาซึ่งความสุข เปรียบเหมือนบุคคลผู้ฉลาด ไปตัดไม้ในป่ามาทำกิจอย่างหนึ่ง เมื่อตัดได้แล้วก็ถากเปลือกและกระพี้ทิ้งเสีย เหลือไว้แต่ที่ต้องการ แล้ววัดตัดเอาแต่พอแก่การงานของตัวเท่านั้น ก็ไม่ต้องลำบากแก่การแบกการหาม ส่วนบุคคลผู้ที่ไม่ฉลาด ไม่รู้เท่าต่อการงานที่จะพึงทำ เมื่อไปตัดไม้ได้แล้วจะถาก

เอาแต่ที่ต้องการก็กลัวจะเสีย เพราะตัวไม่เข้าใจการงาน ต้องแบกมาทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาว ได้รับความเหนื่อยหนักอย่างทวีคูณ ก็เพราะความที่ตัวเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา

ดูกรอานนท์ การที่รักษาแก้วไม่ดีไม่มีราคา แม้จะรักษามากหลายพันดวง ก็สู้ผู้ที่รักษาแก้วที่ดีมีราคาดวงเดียวไม่ได้ แก้วที่ไม่ดีไม่มีราคา จะขายก็ไม่ได้ จะเก็บไว้ก็ไร้ประโยชน์ ตกลงต้องรักษาไปเปล่าๆ ส่วนแก้วที่มีราคานั้น จะขายก็ได้เงินมากหากจะเก็บไว้ก็เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน และการเรียนมนต์และเรียนคาถาที่ไม่ดีไม่ขลัง แม้จะเรียนตั้งร้อยตั้งพันบท ก็สู้มนต์และคาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวไม่ได้ แม้การที่จะรักษาพระวินัยบัญญัติและข้อวัตรก็เหมือนกันเช่นนั้น เมื่อรู้ประโยชน์แห่งศีลและข้อวัตรแล้วก็ไม่ต้องรักษามาก เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจก็รักษาพร่ำเพรื่อไปจนไม่มีเขตแดน จึงต้องได้รับความลำบากเหมือนผู้ที่ไม่รู้การงาน ต้องแบกเอาไม้ทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาวไปเปล่าๆ ฉะนั้น ผู้มีปรีชาท่านรักษาวินัยและข้อวัตรไม่มากแต่หากได้รับอานิสงส์เพียงพอ เหมือนอย่างผู้ที่รักษาแก้วดีดวงเดียว หรือผู้ที่เรียนมนต์และคาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวเท่านั้น ก็ให้สำเร็จประโยชน์ได้เต็มที่ฉะนั้น

ดูกรอานนท์ การที่เราตถาคตต้องการให้บวชนั้นก็เพื่อจะให้ได้บุญและกุศล อะไรชื่อว่าเป็นตัวบุญตัวกุศล ตัวบุญตัวกุศลนั้นไม่ใช่สิ่งอื่น คือความดับเสียซึ่งกิเลส การรักษากิจวัตรและพระวินัยอย่างใดก็ตาม ถ้าดับกิเลสได้มากก็เป็นบุญมาก ถ้าดับกิเลสได้น้อยก็เป็นบุญน้อย ถ้าดับกิเลสไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเลย บาป

อกุศลนั้นก็ไม่ใช่อื่นคือตัวกิเลสนั่นเอง กิเลสก็คือตัวตัณหานั่นเอง ดับกิเลสตัณหาได้เท่าใดก็เป็นบุญเท่านั้น ถ้าดับกิเลสตัณหาไม่ได้ ก็เป็นอันไม่ได้บุญไม่ได้กุศลเลย ผู้ที่ไม่รู้จักบุญและบาปนั้น มาทำความเข้าใจว่าบวชรักษาข้อวัตรรักษาศีลเอาบุญ บุญนั้นมีอยู่นอกตนนอกตัว มีอยู่ที่ดินฟ้าอากาศ เมื่อบวชได้รักษากิจวัตรแล้ว บุญนั้นก็จักเลื่อนลอยมาจากสถานที่ต่าง ๆ มีนภาลัยเวหาอากาศเป็นต้น มานำเอาตัวขึ้นไปสู่สวรรค์และพระนิพพาน เห็นไปโดยผิดทางเช่นนี้ล้วนแต่เป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ ผู้ที่ไม่รู้จักบาปเข้าใจว่าบาปนั้นอยู่นอกตนนอกตัว เมื่อทำบาปแล้วบาปนั้นก็จะลุกมาแต่นรกใต้พื้นแผ่นดินมาจับกุมคุมเอาตัวลงไปสู่นรก การที่ทำความเข้าใจอย่างนี้ ย่อมเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี บาปบุญคุณโทษก็ดี ย่อมมีอยู่ที่เรา จะเข้าใจว่าบาปบุญอยู่ภายนอกตัว ทำบุญแล้วคอยท่าบุญจักมานำเอาตัวไปสู่สุคติ คิดอย่างนี้ตั้งร้อยชาติแสนชาติก็ไม่อาจได้ อันว่าบุญบาปสุขทุกข์ย่อมไม่มี ณ ภายนอกตัว บุญกุศลและความสุขนั้นคือดวงจิต ส่วนบาปกรรมทุกข์โทษนั้นคือหมู่แห่งตัณหา ตัณหานั้นจักมี ณ ที่อื่นนอกจากตัวตนของเราแล้วไม่มี ตัวบุญและตัวบาปก็อยู่ที่ใจของเรา เมื่อตัวไม่ชอบทุกข์อยากได้ความสุข ก็จงพยายามแก้ใจของเรานั้นเถิด ถ้าเราไม่เป็นผู้แสวงหาความสุขและให้พ้นจากทุกข์แล้ว ใครเขามาช่วยตัวเราให้พ้นจากทุกข์ ให้ได้รับความสุขได้เล่า เพราะสุขทุกข์อยู่ที่ตัวของเรา เมื่อเราหาไม่ได้แล้ว ใครคนอื่นที่ไหนเขาจะมาหาให้เราได้

ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้าใจว่า บุญกุศลสวรรค์และพระนิพพานมีผู้นำมาให้ บาปกรรมทุกข์โทษ นรกและสัตว์ดิรัจฉานก็มีผู้พาไปทั้งสิ้น บุคคลผู้ที่เข้าใจอย่างนี้ชื่อว่าเป็นผู้หลงโลก หลงทาง หลงสงสาร บุคคลจำพวกนั้นแม้จะทำบุญให้ทานสร้างการกุศลใดๆ ที่สุดจนออกบวชในพระพุทธศาสนา ก็หาความสุขมิได้ จักได้เสวยแต่ความทุกข์โดยถ่ายเดียว

ดูกรอานนท์ บุญกับสุขหากเป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบุญก็ชื่อว่ามีความสุข บาปกับทุกข์ก็เป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบาปก็ได้ชื่อว่ามีทุกข์ ถ้าไม่รู้บาปก็ละบาปไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้ เปรียบเหมือนเราอยากได้ทองคำ แต่เราหารู้ไม่ว่าทองคำนั้นมีรูปพรรณสัณฐานอย่างไร ถึงทองคำนั้นมีอยู่แลเห็นอยู่เต็มตาก็ไม่อาจถือเอาได้ โดยเหตุที่ไม่รู้จัก แม้บุญก็เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้ อย่าว่าแต่บุญซึ่งเป็นของไม่มีรูปร่างเลย แม้สิ่งของอื่นๆ ที่มีรูปมีร่าง ถ้าหากเราไม่รู้จักก็ถือเอาไม่ได้

ดูกรอานนท์ บุคคลที่ไม่รู้จักบุญและไม่รู้จักสุข ทำบุญจะไม่ได้บุญไม่ได้สุขเสียเลยเช่นนั้น เราตถาคตก็หากล่าวปฏิเสธไม่ ทำบุญก็คงได้บุญและได้สุขอยู่นั่นแล แต่ทว่าตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ บุญและความสุขก็ยังเกิดอยู่ที่ตัวนั่นเอง แต่ตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ จึงเป็นอันมีบุญและสุขไว้เปล่าๆ

ดูกรอานนท์ จำพวกที่ไม่รู้จักบุญคือความสุข เมื่อทำบุญแล้วปรารถนาเอาความสุข น่าสมเพชเวทนานักหนา ตัวทำบุญก็ได้บุญในทันใดนั่นเอง มิใช่ว่าเมื่อทำแล้วนานๆ จึงจักได้ ทำเวลา

ใดก็ได้เวลานั้น แต่ตัวไม่รู้ นั่งทับนอนทับบุญอยู่เปล่าๆ ตัวก็ไม่ได้รับบุญคือความสุข เพราะตัวไม่รู้ จึงว่าเสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้าใจว่าทำบุญไว้มากๆ แล้วจะรู้และไม่รู้ไม่เป็นไร บุญจักพาไปให้ได้รับความสุขเอง เช่นนี้ชื่อว่าเป็นคงหลงโดยแท้ เพราะเหตุไรบุญจึงจักพาตัวไปให้ได้รับความสุข เพราะบุญกับความสุขเป็นอันเดียวกัน เมื่อไม่รู้สุขก็คือไม่รู้จักบุญ เมื่อเรารู้สุขเห็นสุขก็คือเรารู้บุญเห็นบุญนั่นเอง จะให้ใครพาไปหาใครที่ไหน

ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นี้ใครจักช่วยใครไม่ได้ ใครจะพาใครไปนรกและสวรรค์และพระนิพพานนั้นไม่ได้ จะไปนรกหรือไปสวรรค์และพระนิพพานต้องไปด้วยตัวเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้เป็นอันขาด ก็แลผู้ใดอยากพ้นจากนรกสุกในเมืองผีก็จงทำตนให้พ้นจากนรกดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน จึงพ้นจากนรกสุกในเมืองผีได้ ถ้าอยากได้ความสุขในภายหน้า ก็จงทำตนให้ได้ให้ถึงซึ่งสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ แม้เมื่อตายไปแล้วก็ไม่อาจได้สวรรค์สุกเลย ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบไว้ก่อนแล้ว ตายไปก็มีนรกเป็นที่อยู่โดยแท้ แม้ความสุขในสวรรค์ก็ยังไม่ปราศจากทุกข์ มิใช่ว่าจะมีทุกข์แต่สวรรค์ดิบในเมืองคนเราเท่านั้นก็หามิได้ ถึงสวรรค์สุกในชั้นฟ้าชั้นใดๆ ก็ดี สุขกับทุกข์ก็มีอยู่เสมอกัน เป็นความสุขที่ยัง

ไม่ปราศจากทุกข์ ไม่เหมือนพระนิพพานซึ่งเป็น *เอกันตบรมสุข* มีแต่สุขโดยส่วนเดียว ไม่ได้เจือปนไปด้วยทุกข์เลย

ดูกรอานนท์ อันว่าสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ ก็คือความได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในสมบัติข้าวของ และเกียรติยศ และบริวารยศ และนามยศ เมื่อบุคคลผู้ใดได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้เสวยสุขในสวรรค์ดิบ ผู้ปรารถนาความสุขในภายภาคหน้า ก็จงให้ได้รับความสุขแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อย่าเห็นแก่ความลำบากยากแค้นในสวรรค์ชั้นใดๆ จะเป็นสวรรค์ดิบในเมืองคน หรือสวรรค์สุกในเมืองฟ้าทุกชั้น ย่อมเจือปนอยู่ด้วยทุกข์ทั้งนั้น ไม่แปลกต่างกันและไม่มากไม่น้อยกว่ากัน ความสุขในสวรรค์ก็หากเป็นความสุขจริงจะว่าไม่สุขนั้นไม่ได้ แต่ว่าเป็นสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ แม้ถึงกระนั้นก็คงดีกว่าที่ตกอยู่ในนรกโดยแท้

ดูกรอานนท์ สวรรค์ดิบในชาตินี้กับสวรรค์สุกในชาติหน้าอย่าสงสัยว่าต่างกัน ถึงจะต่างบ้างก็เพียงเล็กน้อย เมื่อต้องการความสุขเพียงใด ก็จงพากเพียรให้ได้แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในเมืองคนนี้ จะนั่งจะนอนคอยให้สุขมาหานั้นไม่ได้ ไม่เหมือนพระนิพพาน ความสุขในพระนิพพานนั้นไม่ต้องขวนขวาย เมื่อจับถูกที่แล้วนั่งสุขนอนสุขได้ทีเดียว ความสุขในพระนิพพานจะว่ายากก็เหมือนง่าย จะว่าง่ายก็เหมือนยาก ที่ว่ายากนั้นยากเพราะไม่รู้ไม่เห็น พาลปุถุชนคนตามืดทั้งหลายรู้ไม่ถูกที่ เห็นไม่ถูกที่ จับไม่ถูกที่ จึงต้องพากเพียรพยายาม หลายอย่างหลายประการ และเป็นการเปล่าจากประโยชน์ด้วย ส่วนท่านที่มีปัญญาพิจารณาถูกที่จับถูกที่แล้ว ไม่ต้องทำอะไรให้ยากหลายสิ่งหลายอย่าง นั่งๆ

นอนๆ อยู่เปล่าๆ เท่านั้น ความสุขในพระนิพพานก็มาบังเกิดขึ้นแก่ท่านได้เสมอ เพราะเหตุนั้น จึงว่าความสุขในพระนิพพานไม่เป็นสุขที่เจือปนไปด้วยทุกข์

ดูกรอานนท์ เมื่ออยากรู้ว่าเราจะได้รับความสุขในสวรรค์หรือจะได้รับความทุกข์ในนรก ก็จงสังเกตดูใจของเราในเวลาที่ยังไม่ตายนี้ ใจของเรามีสุขมากหรือมีทุกข์มาก ทุกข์เป็นส่วนนรกดิบ เมื่อตายแล้วก็ต้องไปตกนรกสุก สุขเป็นส่วนสวรรค์ดิบ เมื่อตายแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์สุก เมื่อยังเป็นคนอยู่มีสุขหรือมีทุกข์มากเท่าใด แม้เมื่อตายไปก็คงมีสุขและมีทุกข์มากเท่านั้น ไม่มีพิเศษกว่ากัน

บุคคลผู้ปรารถนาความสุขในภพนี้และภพหน้าแล้ว จงรักษาใจให้ได้รับความสุข ส่วนตัวตนร่างกายข้างนอกนั้นไม่สำคัญ จักได้รับความสุขความทุกข์ประการใดก็ช่างเถิด เมื่อตายแล้วก็ทิ้งอยู่เหนือแผ่นดิน หาประโยชน์มิได้ ส่วนใจนั้นเป็นของติดตามตนไป ในอนาคตเบื้องหน้าได้ เพราะจิตใจเป็นของไม่ตาย ที่ว่าตายนั้นตายแต่รูปร่างกายธาตุแตกขันธ์ดับเท่านั้น ถ้าจิตใจตายแล้วก็ไม่ต้องเกิดต้องตายต่อไปอีก กล่าวคือถึงพระนิพพาน

ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเราตถาคตก็ได้หลงท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนี้ช้านาน นับด้วยร้อยด้วยพันแห่งชาติเป็นอันมาก ทำบุญทำกุศลก็ปรารถนาแต่จักให้พ้นทุกข์ ให้เสวยสุขในเบื้องหน้า เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นจากทุกข์ ครั้นเมื่อตายจริงก็ตายแต่ธาตุขันธ์เท่านั้น ส่วนใจนั้นไม่ตายก็ต้องไปเกิดอีก เมื่อ

ไปเกิดอีกก็ต้องตายอีก เมื่อเช่นนี้จะพ้นทุกข์ได้อย่างไร ที่นิยมกันว่าตายก็คือตายเน่าตายเหม็นกันอยู่อย่างทุกวันนี้ ชื่อว่าตายเล่นตายไม่แท้ ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย หาต้นหาปลายมิได้ ที่ตายแท้ตายจริงคือตายทั้งรูปแตกขันธ์ดับ ตายทั้งจิตทั้งใจ มีแต่พระพุทธเจ้ากับเหล่าพระอรหันตขีณาสพเท่านั้น ท่านเหล่านี้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเมื่อเรายังไม่รู้ เข้าใจว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ ทำบุญทำกุศลก็มุ่งเอาแต่ความสุขในเบื้องหน้า ครั้นตายไปก็หาได้พ้นจากทุกข์ตามความประสงค์ไม่ มาในปัจฉิมชาตินี้ เราจึงรู้ว่าสวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ที่ตัวนี้เอง เราจึงได้รีบเร่งปฏิบัติให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังเป็นคนอยู่ จึงพ้นจากทุกข์และได้เสวยสุขอันปราศจากอามิส เป็นบรมครูสั่งสอนเวไนยสัตว์อยู่ทุกวันนี้ ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ ความทุกข์ในนรกและความสุขในสวรรค์และพระนิพพานนั้นใครจะช่วยใครไม่ได้ เมื่อใครชอบอย่างใดก็ทำอย่างนั้น แม้เราตถาคตก็ช่วยใครให้พ้นทุกข์ และช่วยใครให้ได้สวรรค์และพระนิพพานไม่ได้ ได้แต่เพียงสั่งสอนชี้แจงให้รู้สุขรู้ทุกข์ ให้รู้สวรรค์ ให้รู้พระนิพพานด้วยวาจาเท่านั้น อันกองทุกข์ โทษ บาป กรรมทั้งปวงนั้นก็คือตัวกิเลสตัณหา ครั้นดับกิเลสตัณหาได้แล้วก็ไม่ต้องตกนรก ถ้าดับกิเลสตัณหาได้มากก็ขึ้นไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ ถ้าดับกิเลสได้สิ้นเชิงหาเศษมิได้

แล้ว ก็ได้เสวยสุขในพระนิพพานทีเดียว เราตถาคตบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น ถ้าผู้รู้ทางแห่งความสุขแล้วประพฤติปฏิบัติตามได้ก็ประสบสุขสมประสงค์ อย่าว่าแต่เราตถาคตเลย แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้วนับไม่ถ้วนก็ดี และจักมาตรัสรู้ในกาลเป็นภายหลังก็ดี จักมาช่วยพาเอาสัตว์ทั้งหลายไปให้พ้นจากทุกข์แล้วให้ได้เสวยสุขเช่นนั้นไม่มี มีแต่มาแนะนำสั่งสอนให้รู้สุข รู้ทุกข์รู้สวรรค์และพระนิพพานอย่างเดียวกับเราตถาคตนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณ มีอาการเหมือนอย่างเราตถาคตนี้ทุก ๆ องค์ บุคคลจำพวกใดเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าต่างกันด้วยศีล ด้วยฌาน ด้วยญาณ ด้วยอิทธิ บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนหลงผู้ที่ได้นามว่าพระพุทธเจ้านั้น ต้องมี *ทศพลญาณ* สำหรับขับขี่เข้าสู่พระนิพพานด้วยกันทุกองค์ จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแต่เราองค์เดียวนั้นหามิได้ ผู้ใดมีทศพลญาณ ผู้นั้นได้ชื่อว่าพระพุทธเจ้าด้วยกันทุกองค์ ไม่ควรจะมีความสงสัย ญาณ ๑๐ ประการนั้นเป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะรู้ดีมีอิทธิดำดินบินบนได้อย่างไร อย่างไรก็ตาม ก็ไม่เรียกว่าพระพุทธเจ้า ถ้ามีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะไม่มีอิทธาศักดานุภาพอย่างไรก็ตาม ก็ให้เรียกท่านผู้นั้นว่าพระพุทธเจ้า เพราะทศพลญาณ ๑๐ ประการ เป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีเครื่องหมายอย่างนี้ ผู้ใดมีฤทธิ์มีเดชขึ้น ก็จักตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้าเต็มบ้านเต็มเมือง ก็จักเป็นทางแห่งความเสียหายวายโลกเท่านั้น

ดูกรอานนท์ ทศพลญาณ ๑๐ ประการนั้นเป็นของสำคัญอยู่สำหรับโลก ไม่มีผู้ใดแต่งตั้งขึ้น เป็นแต่เราตถาคตเป็นผู้รู้

ผู้เห็นก่อน แล้วยกออกมาตีแผ่ให้โลกเห็น พระพุทธเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญญาณ ๑๐ ประการแล้ว ก็ขับขี่เข้าสู่พระนิพพาน เมื่อถึงพระนิพพานแล้วก็ปล่อยวางญาณนั้นไว้ให้แก่โลกตามเดิม หาได้เอาตัวตนจิตใจเข้าสู่พระนิพพานด้วยไม่ เอาจิตใจไปได้เพียงนรกและสวรรค์และพรหมโลกเท่านั้น ส่วนพระนิพพานนั้นถ้าดับจิตใจไม่ได้แล้วก็ไปไม่ได้ ถ้าเข้าใจว่าจะเอาจิตไปเป็นสุขในพระนิพพานแล้ว ต้องหลงขึ้นไปเป็นอรูปพรหมเป็นแน่

ดูกรอานนท์ การตกนรกและขึ้นสวรรค์จะเอาตัวไปไม่ได้ เอาแต่จิตไป จิตนั้นใครจับต้องลูบคลำไม่ได้ เป็นแต่ลมเท่านั้น เพราะจิตเป็นของละเอียด ใครจะจับถือไม่ได้ เมื่อจิตไปตกนรกใครจะไปช่วยยกขึ้นได้ ถ้าจิตนั้นเป็นตัวเป็นตนก็พอช่วยกันได้ บุคคลจำพวกใดคอยท่าให้ผู้อื่นมายกตัวให้พ้นจากทุกข์ นำตัวไปให้ได้เสวยสุข บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนโง่เขลาหาปัญญามิได้ แต่เราตถาคตรู้นรกสวรรค์ทุกข์สุขอยู่แล้ว และหาอุบายที่จะพ้นทุกข์ให้ได้เสวยสุข ก็เป็นการแสนยากแสนลำบาก จะไปพาจิตใจของท่านผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ได้อย่างไร ถึงแม้พระพุทธเจ้าองค์ที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้าก็เหมือนกัน มีแต่แนะนำสั่งสอนให้รู้สุขทุกข์ สวรรค์ และพระนิพพานเท่านั้น

ผู้ที่จะต้องการสุขทุกข์อย่างใดนั้นแล้วแต่อัธยาศัย แต่ว่าต้องศึกษาให้รู้แท้แน่นอนแก่ใจเสียก่อนว่า ทุกข์ในนรกเป็นอย่างนั้น สุขในสวรรค์เป็นอย่างนั้น สุขในพระนิพพานเป็นอย่างนั้น เมื่อรู้แล้วยังจักมีทางได้ทางถึงบ้าง คงจักไม่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารเนิ่นนานเท่าใดนัก ถ้าไม่รู้แจ้งแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ไม่

อาจจักพ้นได้เลย และได้ชื่อว่าเป็นผู้เกิดมาเสียชาติเป็นมนุษย์ เสียความปรารถนาเดิม ซึ่งหมายความว่าจะเป็นผู้เกิดมาเพื่อความสุข ครั้นเกิดมาแล้วก็พลอยไม่ให้ตนได้รับความสุข ซ้ำยังตนให้จมอยู่ในนรก ทำให้เสียสัตย์ความปรารถนาแห่งตน น่าสังเวชสลดใจยิ่งนัก ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

อิโต ปรํ คิริมานนฺทสุตฺตํ อนุสนฺธิ ฆเฏตฺวา ภาสิสฺสามีติ เบื้องหน้าแต่นี้ จักแสดงคิริมานนทสูตรสืบต่อไป มีคำพระอานนท์ปฏิญญาว่าดังนี้ *ภนฺเต อริยกสฺสป* ข้าแต่พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน *ภควา* อันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า *เทเสสิ* ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปว่า *อานนฺท* ดูกรอานนท์ อันว่าความทุกข์และความสุขนั้นก็มีอยู่แต่นรกและสวรรค์เท่านั้น ส่วนพระนิพพานมีอยู่นอกสวรรค์และนรกต่างหาก บัดนี้จักแสดงทุกข์และสุขในนรกและสวรรค์ให้แจ้งก่อน จิตใจของเรานี้เมื่อมีทุกข์หรือมีสุขแล้ว ใครจะสามารถมาช่วยยกออกจากจิตของเราได้ อย่าว่าแต่ตัวเราเลย แม้ท่านผู้อื่นเราก็ไม่สามารถจะช่วยยกออกได้ มีอาการเหมือนกันทุกรูปทุกนาม ทุกตัวตนสัตว์บุคคล อนึ่ง เมื่อท่านมีทุกข์แล้วจะนำทุกข์ของท่านมาให้เราก็ไม่ได้ เรามีทุกข์แล้วจะนำทุกข์ไปให้ท่านผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้ความสุขก็มีอาการเช่นกัน

สุขและทุกข์ไม่มีใครจะช่วยกันได้ สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญ มีการให้ทานและรักษาศีลเป็นต้นเท่านั้น ที่จะเป็นผู้ช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้

มนุษย์และเทวดาอินทร์พรหมและใคร ๆ จะมาช่วยให้พ้นทุกข์ และให้ได้เสวยสุขนั้นไม่ได้

ที่สุดแม้เราตถาคตผู้ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณเห็นปานนี้ ก็ไม่อาจช่วยใครได้ ได้แต่เป็นผู้ช่วยแนะนำตักเตือน ให้รู้สุขทุกข์และสวรรค์นรกเท่านั้น ตัวต้องยกตัวเอง ถ้ารู้แล้วว่านรกและสวรรค์อยู่ที่ตัว แล้วยกตัวให้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ก็ชื่อว่าเกิดมาเสียชาติ และเสียเวลาที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา น่าเสียดายชาติที่ได้เกิดเป็นรูปร่างกาย มีอวัยวะพรักพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง ทั้งได้พบพระพุทธศาสนาด้วย สมควรจะได้สวรรค์และพระนิพพานโดยแท้ เหตุไฉนจึงเหยียบย่ำตัวเองให้จมอยู่ในนรกเช่นนั้น น่าสังเวชนัก

ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นั้นให้หมายเอาที่จิต จิตสุขเป็นสวรรค์ จิตทุกข์เป็นนรก จะเข้าใจว่า นรกและสวรรค์มีอยู่นอกจิตนอกใจเช่นนั้นได้ชื่อว่าเป็นคนหลง นรกและสวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ย่อมมีอยู่ในอกในใจทั้งสิ้น อยากพ้นทุกข์ให้รักษาจิตใจจากสิ่งที่เป็นบาปเป็นทุกข์เสีย ถ้าต้องการสวรรค์ก็ทำการงานที่หาโทษมิได้ เพราะการบุญการกุศลนั้น เมื่อทำก็ไม่เดือดร้อน และเมื่อทำแล้วระลึกถึง ก็ให้เกิดความสุขสำราญบานใจทุกเมื่อ เช่นนี้ชื่อว่าเราได้ขึ้นสวรรค์ และถ้าอยากได้สุขในพระนิพพานก็ให้วางเสียซึ่งสุขและทุกข์ คือวางจิตใจ อย่าถือว่าเป็นของ ๆ ตน ก็ชื่อว่าได้พระนิพพาน เพราะว่าใจเป็นใหญ่เป็นประธาน สุขทุกข์ทั้งสวรรค์และพระนิพพานสำเร็จแล้วด้วยใจ คือว่ามีอยู่ที่จิตที่ใจของเราทั้งสิ้น บุคคลจำพวกใดไม่รู้ว่าของเหล่านี้มีในตน แล้วไปเที่ยวค้นคว้าหาในที่อื่น บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นคนหลงคนเมา

เป็นผู้หนาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา มืดมนอยู่ด้วยมลทินแห่งนรก

ดูกรอานนท์ สัตว์ที่ตกอยู่ในนรกมากมายนับมิได้ แน่นอัดยัดเยียดกันอยู่ในนรก ดังข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ แต่ก็ไม่เห็นกันได้ ด้วยเขาไม่รู้ไม่เห็นซึ่งนรก ไม่รู้สุขทุกข์บาปบุญคุณโทษ ไม่รู้ว่าจิตของตนเป็นทุกข์เป็นสุข มีแต่มัวเมาอยู่ด้วยตัณหา *กามราคาทิกิเลส* จึงชื่อว่าตกอยู่ในนรก ยัดเยียดกันดังข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ ร้องเรียกหากันไม่เห็นกัน คือไม่เห็นทุกข์และสุขแห่งกันและกันนั่นเอง

ดูกรอานนท์ จิตใจนั้นใครไม่แลเห็นของกันและกันได้ ผู้ที่รู้ที่เห็นจิตใจของผู้อื่นได้นั้น มีแต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้น พระพุทธเจ้าที่จะรู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้ก็ด้วยญาณแห่งพระอรหันต์ ถ้าละกิเลสตัวร้ายมิได้ คุณความเป็นแห่งพระอรหันต์ก็ไม่มาตั้งอยู่ในสันดาน จึงไม่อาจหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ แม้เราตถาคตจะหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ ก็เพราะปราศจากกิเลส คือความเป็นไปแห่งพระอรหันต์ บุคคลผู้ที่ไม่พ้นกิเลสคือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ และจะมาปฏิญญาว่ารู้เห็นจิตแห่งบุคคลอื่น จะควรเชื่อฟังได้ด้วยเหตุใด เหตุแม้จะรู้ด้วยวิชาคุณอย่างอื่น มีรู้ด้วยสมาธิคุณเป็นต้น ก็รู้ไปไม่ถึงไหน แม้จะรู้ก็รู้ผิดๆ ถูกๆ ไปอย่างนั้น จะรู้จริงแจ้งชัดดังที่รู้ด้วยอรหัตคุณนั้นไม่ได้ ถ้าบุคคลที่ยังไม่พ้นกิเลส มีความรู้ดียิ่งกว่าเราตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว การที่เราตถาคตสละบุตรภรรยาทรัพย์สมบัติ อันเป็นเครื่องเจริญแห่งความสุขออกบวชนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้โง่เขลากว่าบุคคลจำพวกนั้น เพราะเขายังจมอยู่ในกิเลส แต่

มีความรู้ดียิ่งกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ผู้ไกลจากกิเลส ข้อที่ละกิเลสไม่ได้คือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ แล้วจะมีปัญญารู้จิตใจแห่งสัตว์ทั้งหลายยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ หรือจะมีปัญญารู้เสมอกันนั้นไม่มีเลย ผู้ที่ยังละกิเลสไม่ได้คือยังไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ มากล่าวว่าตนรู้เห็นจิตใจของสัตว์ทั้งหลายนั้น กล่าวอวดเปล่าๆ ความรู้เพียงนั้นยังพ้นนรกไม่ได้ ไม่ควรจะเชื่อถือ ถ้าใครเชื่อถือก็ชื่อว่าเป็นคนนอกพระศาสนา ไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคต แท้ที่จริงหากเอาศาสนธรรมอันวิเศษของเรานี้ บังหน้าไว้สำหรับหลอกลวงโลกเท่านั้น บุคคลจำพวกนี้แม้จะทำบุญกุศลเท่าไรก็ไม่พ้นนรก แม้ผู้ที่มาเชื่อถือบุคคลจำพวกนี้ ก็มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเหมือนกัน

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่อวดรู้อวดดีอย่างนี้แหละจะเป็นผู้เบียดเบียนศาสนาของเราให้เศร้าหมองเสื่อมทรามลงไป เมื่อเขาเกิดมาแล้วก็จะมาเบียดเบียนพระมหาเถระและสามเณรน้อยด้วยถ้อยคำอันไม่เจริญใจ ผู้มีปัญญาน้อย ใจเบา ก็จะพากันแตกตื่น สึกหาลาเพศออกจากศาสนา พระศาสนาของเราก็จักเสื่อมถอยลงไป

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใด หากเบียดเบียนเสียดสีหมิ่นประมาทในพระสังฆเถระและพระภิกษุสามเณรที่เป็นศิษย์ของเราตถาคต โดยที่ท่านทั้งหลายเหล่านั้นมีโทษไม่ถึงปาราชิกและบังคับให้สึกออกจากเพศพรหมจรรย์ หรือกระทำปัพพาชนีย-กรรมไปเสียก็ดี บุคคลจำพวกนั้นเป็นบาปยิ่งนัก ไม่อาจพ้นนรกได้ บุคคลจำพวกใดมีความเชื่อความเลื่อมใสในคุณธรรมคำสั่ง

สอนของเราตถาคต แล้วเชิดชูยกย่องไว้ให้ดี มิได้ดูถูกดูหมิ่น บุคคลจำพวกนั้นก็จะมีความเจริญด้วยความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แม้ปรารถนาสุขอันใดซึ่งไม่เหลือวิสัย ก็อาจสำเร็จสุขอันนั้นได้ตามปรารถนา

บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์ และตัดไม้ศรีมหาโพธิ์ และบุคคลจำพวกที่กล่าวหมิ่นประมาทเย้ยหยันแก่สานุศิษย์ของเราตถาคต ที่มีโทษไม่ถึงปาราชิก บุคคลจำพวกนี้มีโทษหนักยิ่งกว่าจำพวกที่ทำลายพระพุทธรูปและพระสถูปพระเจดีย์นั้นหลายเท่า บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูปเป็นต้นนั้นเป็นบาปมากก็จริงอยู่ แต่ยังไม่นับว่าเป็นการทำลายพระพุทธศาสนา ผู้ที่กล่าวประมาทนั้นได้ชื่อว่าทำลายศาสนาของเราตถาคต เพราะว่าผู้ที่มีความผิดโทษไม่ถึงปาราชิกนั้น ยังนับว่าเป็นลูกศิษย์ของเราตถาคตอยู่ ต่อเมื่อเป็นปาราชิกแล้วจึงขาดจากความเป็นลูกศิษย์ของเรา ถ้าเป็นโทษเช่นนั้นแม้จะลงโทษหรือกระทำปัพพาชนียกรรมก็หาโทษมิได้ และได้ชื่อว่าช่วยพระศาสนาของเราด้วย การทำลายพระพุทธรูปหรือพระสถูปพระเจดีย์นั้น ยังมีทางเป็นกุศลได้อยู่ ดังพระพุทธรูปไม่ดีไม่งามแล้วทำลายเสีย แก้ไขให้งามให้ดีขึ้น แม้พระเจดีย์และไม้ศรีมหาโพธิ์ก็เช่นกัน ต้นโพธิ์ที่ตั้งอยู่ในที่ไม่สมควร เช่นตั้งอยู่ในที่ใกล้ถาวรวัตถุ อาจทำลายถาวรวัตถุนั้นได้ จะตัดเสียก็หาโทษมิได้ ถ้าทำลายเพื่อหาประโยชน์แก่ตน หรือทำลายโดยความอิจฉาริษยาเช่นนั้น ย่อมเป็นบาปเป็นกรรมโดยแท้ แม้ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นการทำลายพระศาสนา พวกที่หมิ่นประมาททำให้สงฆ์ที่

มีโทษยังไม่ถึงอันติมะ ให้ได้รับความเดือดร้อนถึงแก่เสื่อมจากพรหมจรรย์ ได้ชื่อว่าทำลายพระพุทธศาสนาโดยแท้ ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้ แล้วจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า

อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลที่ปรารถนาซึ่งสวรรค์และพระนิพพาน ก็จงรีบพากเพียรกระทำให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เพราะมีอยู่ที่ใจของเราทุกอย่าง จะเป็นการลำบากมากอยู่ก็แต่พระนิพพาน ผู้ที่ปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงทำตัวให้เหมือนแผ่นดินหรือเหมือนดังคนตายแล้ว คือให้ปล่อยความสุขและความทุกข์เสีย ข้อสำคัญก็คือให้ดับกิเลส ๑๕๐๐ นั้นเสีย

กิเลส ๑๕๐๐ นั้น เมื่อย่นลงให้สั้นแล้วก็เหลืออยู่ ๕ เท่านั้น คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ มานะ ๑ ทิฏฐิ ๑ *โลภะ* นั้นคือความทะเยอทะยานมุ่งหวังอยากได้ *กิเลสกาม* คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๑ อยากได้ *วัตถุกาม* คือสมบัติข้าวของซึ่งมีวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ๑ เหล่านี้ชื่อว่าโลภะ *โทสะ* นั้นได้แก่ความเคืองแค้นประทุษร้ายเบียดเบียนท่านผู้อื่น ชื่อว่าโทสะ *โมหะ* นั้นคือความหลง มีหลงรัก หลงชัง หลงลาภ หลงยศ เป็นต้น ชื่อว่าโมหะ *มานะ* นั้นคือความถือตัวถือตน ดูถูกดูหมิ่นท่านผู้อื่น ชื่อว่ามานะ *ทิฏฺฐิ* นั้นคือความถือมั่นในลัทธิอันผิด เห็นเป็น *อุจเฉททิฏฺฐิ* และ *สัสสตทิฏฺฐิ* ไป ปล่อยวางความเห็นผิดไม่ได้ ชื่อว่าทิฏฐิ ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ได้แล้วก็ชื่อว่าดับกิเลสได้สิ้นทั้ง ๑๕๐๐ ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ไม่ได้ก็ชื่อว่าดับกิเลสไม่ได้เลย

ดูกรอานนท์ ปุถุชนคนหนาทั้งหลายที่ปรารถนาพระ

นิพพานได้ด้วยยากนั้น ก็เพราะเหตุที่ไม่รู้จักดับกิเลสตัณหา เข้าใจเสียว่าทำบุญทำกุศลให้มากแล้ว บุญกุศลนั้นจักเลื่อนลอยมาแต่อากาศเวหา นำตัวขึ้นไปสู่พระนิพพาน ส่วนว่าพระนิพพานนั้นจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็หารู้ไม่ เป็นแต่คาดคะเนเอาอย่างนั้นจึงได้พระนิพพานด้วยยาก แท้ที่จริงพระนิพพานนั้นไม่มีอยู่ในที่อื่นไกลเลย หากมีอยู่ที่จิตใจนั้นเอง ครั้นดับโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ได้ขาดแล้ว ก็ถึงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าไม่รู้และดับกิเลสตัณหายังไม่ได้ เป็นแต่ปรารถนาว่าขอให้ได้พระนิพพานๆ ดังนี้ แม้สิ้นหมื่นชาติแสนชาติก็ไม่ได้พบปะเลย เพราะกิเลสตัณหาทั้งหลายย่อมมีอยู่ที่ตัวตนของเราทั้งสิ้น เมื่อตัวไม่รู้จักระงับกิเลสตัณหาที่มีอยู่ให้หมดไป ก็ไม่ได้ไม่ถึงเท่านั้น จะคอยท่าให้บุญกุศลมาช่วยระงับดับกิเลสของตัวเช่นนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะพึงคิด บุญกุศลนั้นก็คือตัวเรานี้เอง เราแลจะเป็นผู้ระงับดับกิเลสให้สิ้นไปหมดไป จึงจะสำเร็จได้สมประสงค์

ดูกรอานนท์ ปุถุชนคนเขลาทั้งหลายที่ได้ถึงพระนิพพานด้วยยากนั้น เพราะเขาปรารถนาเปล่าๆ จึงไม่ได้ไปถึง เขาไม่รู้ว่าพระนิพพานอยู่ในใจของเขา มีแต่คิดในใจว่าจะไปเอาในชาติหน้าหารู้ไม่ว่านรกและสวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ในตน เหตุฉะนั้นจึงพากันตกทุกข์ได้ยากลำบากยิ่งนัก พากันเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนี้ ถือเอากำเนิดในภพน้อยภพใหญ่อยู่ไม่มีที่สิ้นสุด ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้ แล้วจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า

อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้มีปัญญาพึงคิดถึงตนแล้ว

ปราบใจของตนให้พ้นจากทุกข์และความลำบาก และให้ออกจากบ่วงแห่งกิเลสมารให้ได้เถิด ถ้าไม่คิดอย่างนี้แม้จะมีปัญญาก็มีเสียเปล่า ไม่นับเข้าในจำนวนที่มีปัญญา กิริยาที่พ้นทุกข์พ้นยากและพ้นออกจากบ่วงแห่งกิเลสมารได้ ก็คือพ้นจากกิเลสตัณหาของเรา เมื่อพ้นจากกิเลสตัณหาได้เช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่าพ้นจากความทุกข์ความยากโดยสิ้นเชิง ถ้ายังไม่พ้นก็ได้ชื่อว่ายังไม่พ้นจากความทุกข์ความยาก เมื่อตนยังไม่หลุดไม่พ้นก็ไม่ควรสั่งสอนผู้อื่น เพราะตัวยังไม่พ้น จะสั่งสอนผู้อื่นให้พ้นได้ด้วยอาการอย่างไร เปรียบเหมือนบุคคลจะข้ามแม่น้ำ ถ้าตัวของเราไปถึงฝั่งฟากโน้นแล้ว จึงร้องบอกให้ท่านผู้อื่นข้ามมาตามตน เช่นนี้สมควรแท้ เมื่อเราร้องบอกเขาแล้ว เขาจะพอใจไปหรือหาไม่ก็แล้วแต่ใจเขา ส่วนตัวของเราข้ามไปได้สมประสงค์แล้ว

ข้ออุปมานี้ฉันใด ผู้ที่จะเป็นครูเป็นอาจารย์สอนให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ก็ต้องทำตัวให้พ้นทุกข์เสียก่อน จึงจะสมควรสอนคนอื่น มีอุปไมยเหมือนผู้ที่จะพาข้ามแม่น้ำ ฉะนั้นบุคคลที่เปลื้องตัวให้พ้นออกจากกองกิเลสยังไม่ได้ และจะไปเปลื้องปลดสัตว์ในป่าช้า ผีทั้งหลายเขาจะหัวเราะเยาะเย้ยว่า อโห โอหนอ ตัวของท่านก็ยังไม่พ้นทุกข์ แล้วจะมาพาเอาพวกข้าพเจ้าออกจากทุกข์ได้อย่างไร ตัวของท่านและพวกข้าพเจ้าก็ยังไม่พ้นนรกอยู่เหมือนกัน จะมาพาพวกข้าพเจ้าให้พ้นจากนรกได้ด้วยอาการอย่างไร ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใดที่ให้ผีในป่าช้าหัวเราะเยาะเล่นเช่นนี้ บุคคลจำพวกนั้นถ้ามีขึ้น ก็เป็นเหตุให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บอันตรายต่างๆ หาความสุขความเจริญมิได้

ดูกรอานนท์ คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี มากล่าวว่าตัวรู้ตัวเห็นและได้พูดจากับด้วยผีดังนี้ ก็พึงให้รู้ว่าคนจำพวกนั้นไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคต เป็นพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกพระศาสนา ไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครูเป็นอาจารย์ เพราะเขาเป็นคนเจ้าอุบายเจ้าเล่ห์เจ้ากลเท่านั้น ที่มีความรู้จริงเห็นจริงพูดจาสนทนากับผีได้ มีแต่พระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นไม่มีใครรู้จริงเห็นจริง เป็นคนอุตริทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ เราจะทำนายไว้ให้เห็นในอนาคตกาลเบื้องหน้า จักเกิดมีพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกศาสนา อวดอ้างว่าตัวรู้ตัวเห็นผี ได้พูดจากับด้วยผี ครั้นบุคคลจำพวกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็จักเบียดเบียนพระศาสนาของเราให้เสื่อมถอยลงไปด้วยวาทะถ้อยคำเสียดสีต่างๆ พระสงฆ์สามเณรก็จักเกิดระส่ำระสายหาความสบายมิได้ เขาจักสอน *ทิฏฐิวัตร* อย่างเคร่งครัด ถือ *อรัญญิกธุดงค์* อย่างเทวทัต ภายหลังก็จักเกิดพระบ้านพระป่ากันขึ้น แล้วก็จักแตกกันออกเป็นพวกๆ ไม่สามัคคีกัน ต่างพวกก็ถือแต่ตัวดี ศาสนาของเราก็จักเสื่อมถอยลงไปเพราะพวกมิจฉาทิฏฐิ เห็นแต่ลาภและยศ หาความสุขมิได้ มรรคผลธรรมวิเศษก็จักไม่เกิดขึ้นแก่เขา เขาจักเรียนเอาแต่วิชาศีลธรรมอันพวกมิจฉาทิฏฐิสอนให้ รู้อะไรกันขึ้นเล็กน้อยก็อวดดีกันไป แท้ที่จริงความรู้เหล่านั้นล้วนแต่รู้ดีสำหรับไปสู่นรก เขาจักไม่พ้น *จตุราบาย* ได้เลย

ดูกรอานนท์ ในอนาคตกาลภายหน้าจักมีอย่างนี้ไม่ต้องสงสัย ถ้าผู้ใดรู้ลัทธิทิฏฐิอย่างนี้ไว้แล้ว เมื่อได้เห็นก็จงเพียร

พยายามละเว้น ก็จักได้ประสบความสุข การที่จะระงับดับกิเลสก็ให้ระงับ *บริโภค ๒* ประการให้เบาบางลง บริโภค ๒ นั้น คือ จีวรปัจจัยและเสนาสนะปัจจัย สองอย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายนอก นับเป็นอย่างหนึ่ง บิณฑบาตปัจจัยและคิลานะปัจจัย สองอย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายใน นับเป็นอย่างหนึ่ง บริโภคทั้งสองนี้เป็นตัวกิเลส ตัวทุกข์ ตัวสุข สิ้นทั้งนั้น ถ้าบริโภค ๒ มากขึ้นเท่าใด ทุกข์ก็มากขึ้นไปตามเท่านั้น ถ้าบริโภค ๒ นี้น้อยลง ทุกข์ก็น้อยลง ความสุขก็มากขึ้น คือว่าบาปน้อยลงเท่าใด บุญกุศลก็มากเท่านั้น อันบุญกุศลก็มีอยู่ที่ตัวบุคคลทั้งสิ้น ผู้ที่ละบริโภค ๒ นั้นได้แล้ว นรกก็พ้น สวรรค์และพระนิพพานสิ่งใดๆ ก็ได้ในที่นั้น

ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชเข้ามาแล้ว ไม่รู้จักระงับดับกิเลส คือบริโภค ๒ ให้เบาบาง เข้าใจว่าบวชรักษาศีลถือคลองวัตรเอาบุญ ไม่หาอุบายระงับดับกิเลสและบริโภค ๒ จะได้บุญได้ความสุขมาแต่ที่ไหน ถ้าคิดอย่างนั้น แม้จะรักษาศีลตลอดพระปาติโมกข์และธุดงควัตร ก็หากเป็นอันรักษาเปล่า รักษาให้เหนื่อยยากลำบากกายเปล่า ไม่อาจเป็นบุญเป็นกุศลได้ พระปาติโมกข์และธุดงควัตรทั้งหลายที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้นั้น ก็เพื่อให้เป็นเครื่องระงับดับกิเลสตัณหาและบริโภคทั้ง ๒ ถ้าระงับไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเป็นกุศล ผู้ที่ทำความเข้าใจว่า พระปาติโมกข์และธุดงควัตร จะช่วยยกตัวให้ขึ้นไปสู่สวรรค์และพระนิพพานเช่นนี้ เป็นความเห็นของคนที่โง่เขลาเบาปัญญา จักไม่พ้นทุกข์เลย

บริโภคทั้งสองนั้น ได้ชื่อว่า *ปลิโพธ ๒* ที่แปลว่าความกังวล การรักษาพระปาติโมกข์และธุดงควัตร ก็เพื่อจะตัดปลิโพธความ

กังวลให้เบาบางลง ได้เท่าใดก็เป็นบุญเป็นกุศลเป็นสวรรค์และพระนิพพานขึ้นไปเท่านั้น พระพุทธเจ้าย่นโอวาทคำสั่งสอนลงสู่ปลิโพธ ๒ ว่าเป็นที่สุดโดยสิ้นเชิง คือว่านรกสวรรค์และนิพพานมีอยู่ที่ปลิโพธ ๒ ครบบริบูรณ์ ผู้ศึกษาเล่าเรียนจะรู้มากรู้น้อยเท่าไรไม่นิยม รู้มากหรือรู้น้อยถ้าระงับปลิโพธนั้นได้ก็เป็นดี จะอยู่วัดบ้านหรือวัดป่าประการใดก็ตาม ถ้าระงับปลิโพธ ๒ นั้นได้ย่อมเป็นความดีความชอบทั้งสิ้น ถ้าระงับปลิโพธ ๒ นั้นไม่ได้แม้จะรู้มากมายและอยู่วัดบ้านวัดป่าประการใด ย่อมไม่ดีทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาเป็นใจความอย่างนี้ อันดับนั้นจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า

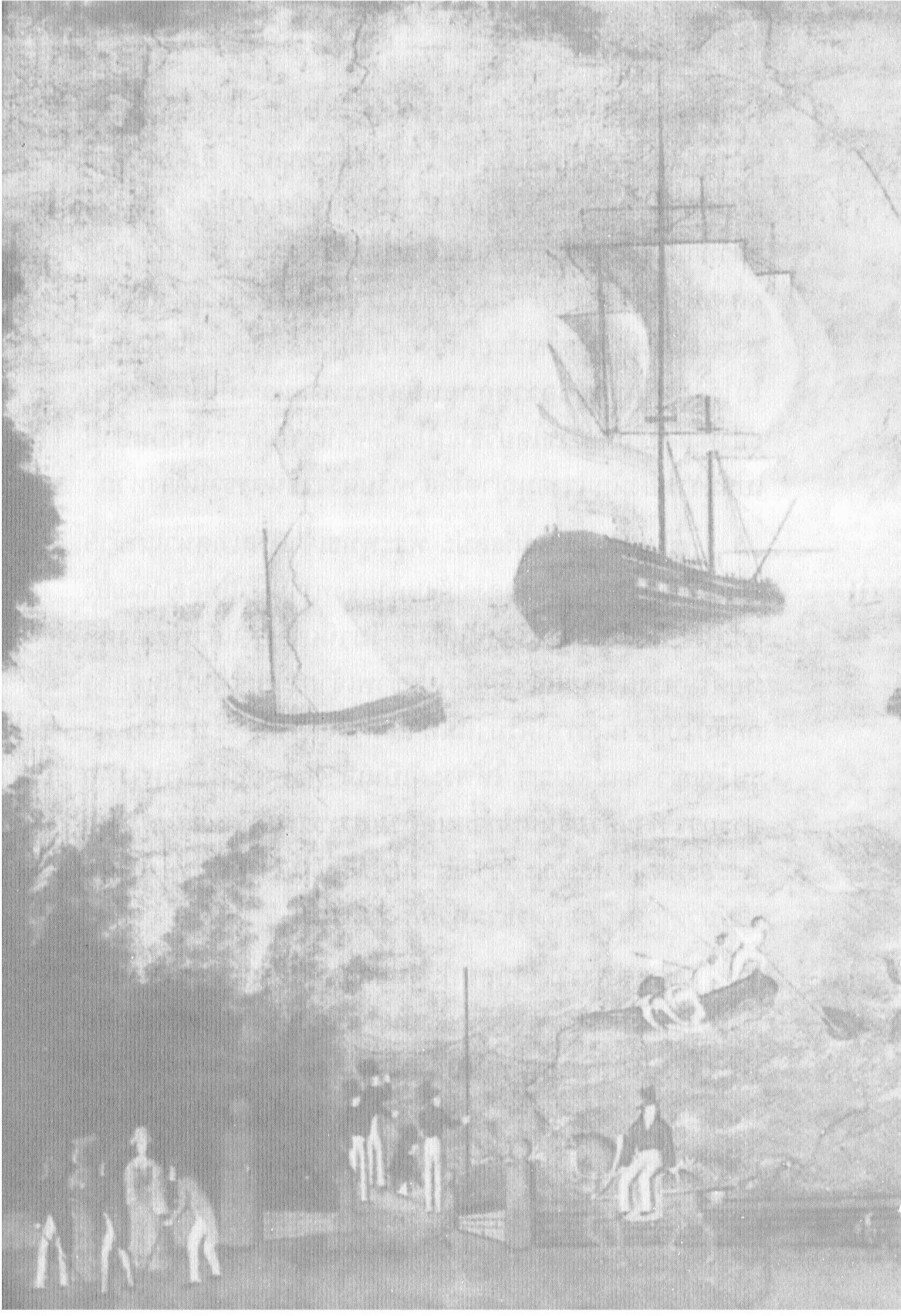
อานนฺท ดูกรอานนท์ ธรรมนี้ชื่อว่า *พระยาธรรมิกราช* เพราะเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย ข้อที่เราตถาคตได้ตรัสไว้แล้วในธรรมหมวดนี้ คือได้ชี้นรกสวรรค์และพระนิพพาน กิเลสตัณหาโดยจะแจ้งสิ้นเชิง เมื่อผู้ใดฟังแล้วปรารถนาสุขทุกข์ประการใดก็จงเลือกประพฤติตามความปรารถนา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสฉะนี้แล้ว จึงซ้ำตรัสอนุญาตปัจฉิมบรรพชาไว้แก่ข้าฯ อานนท์ว่า

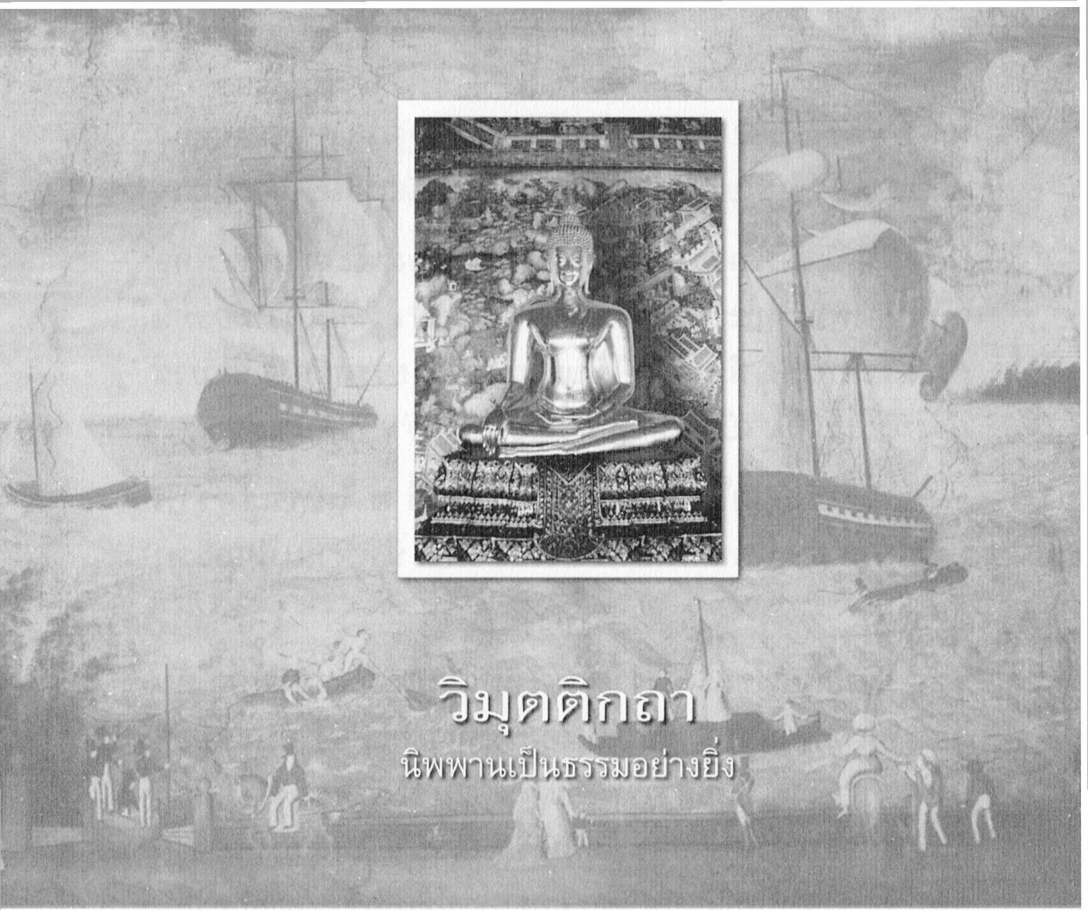
อานนฺท ดูกรอานนท์ แม้ในปัจฉิมกาลเมื่อหาพระสงฆ์ครบคณะบรรพชาไม่ได้ โดยที่สุดแม้ภิกษุองค์เดียว เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาเลื่อมใสในคุณแห่งเราตถาคต อยากจะบวชเป็นภิกษุในสำนักแห่งภิกษุองค์เดียว ก็จงบวชเถิด โดยที่สุดลงไปอีกแม้จะหาพระภิกษุสักองค์เดียวไม่ได้ กุลบุตรผู้มีศรัทธาใคร่จะบวชสืบศาสนาแห่งเราตถาคต ก็ให้ศึกษา *จตุตถปาราชิก* และบริโภค ๒ นั้นให้เข้าใจ แล้วเข้าสู่เฉพาะพระพุทธรูปหรือพระสถูปหรือ

พระเจดีย์ หรือแม้หาที่ควรเคารพเช่นนั้นไม่ได้ ก็ให้ระลึกถึงเราตถาคตแล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ให้ตั้งใจสมาทานว่า *อิมํ ปพฺพชฺชํ สมาทิยามิ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ อิมํ ปพฺพชฺชํ สมาทิยามิ* แล้วให้สมาทานจตุตถปาราชิกว่า *ปฐมํ ปาราชิกํ สมาทิยามิ ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถํ ปาราชิกํ สมาทิยามิ* แล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ถ้าหากพระสงฆ์ยังมีอยู่ อย่างน้อยเพียงองค์เดียวแล้ว จะบวชโดยลำพังไม่ได้ ถ้าขืนบวชชื่อว่าดูถูกดูหมิ่นพระศาสนา เป็นบาปยิ่งนักอย่าทำลาย เมื่อบวชโดยวิธีนี้ ผู้ใดคัดค้านว่าไม่ควร จักเป็นบาปเป็นกรรมยิ่งนัก เราอนุญาตไว้สำหรับคราวอันตรธานต่างหาก

ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้ ขอพระอริยสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณของตน โดยนัยดังข้าพเจ้าอานนท์แสดงมานี้เทอญ แล้วพระองค์ก็หยุดไม่ทรงตรัสเทศนาอีกต่อไป ข้าพเจ้ากราบถวายบังคมแล้วก็กลับไปสู่สำนักท่านคิริมานนท์ แสดงสัญญาทั้ง ๒ ประการ คือรูปสัญญา นามสัญญา ให้พระผู้เป็นเจ้าฟังโดยพุทธบริหารทุกประการ *ท่านคิริมานนท์กำหนดตามพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล ในขณะที่วางธุระในรูปในนาม โรคภัยของท่านที่เจ็บปวดเวทนาก็อันตรธานหายในขณะนั้น*

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระสูตรนี้จะได้ชื่อว่าพระยาธรรมิกราชสูตรตามรับสั่งนั้นก็จักเสียนิมิตไป เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์เป็นนิมิต พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาที่วัดเชตวนาราม ปรารภพระคิริมานนท์เกิดอาพาธให้เป็นเหตุ จึงได้ชื่อว่า *คิริมานนทสูตร* มีเนื้อความดังแสดงมานี้แล.

วิมุตติกถา

นิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง

โอวาทปาติโมกข์ประมวลพระพุทธวาทะ ประมวลพระพุทธศาสนา ด้วยข้อความเพียง ๓ คาถากึ่ง ฉะนั้น พระโอวาทนี้จึงเป็นที่นับถือว่าแสดงหัวใจพระพุทธศาสนา ตามที่ท่านพระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รวบรวมไว้ว่าดังนี้ *ขนฺตี ปรมํ ตโปตีติกฺขา* ขันติคือความอดทนเป็นบรมตบะ *นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา* พระพุทธะคือพระผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า นิพพานเป็นอย่างยิ่ง

---

๔๕ **พรรษาของพระพุทธเจ้า** บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เล่ม ๑ หน้า ๘๗ – ๙๖

น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต บรรพชิตคือนักบวชผู้ยังทำร้ายผู้อื่นอยู่ เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าสมณะ

นี้เป็นพระคาถาแรก พระคาถานี้แสดงพระพุทธวาทะ คือ วาทะของพระพุทธะที่แปลว่าพระผู้รู้ไว้สามข้อ ๑. *ขันติ ความอดทนเป็นบรมตบะ ๒. นิพพานเป็นบรมธรรม ๓. บรรพชิตคือนักบวชผู้ยังทำร้ายผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ*

จะอธิบายในพระพุทธวาทะข้อที่ ๒ ในพระโอวาทปาติโมกข์ว่า นิพพานเป็นอย่างยิ่ง หรือ นิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง

โดยพยัญชนะ คำว่า นิพพาน แปลได้สองอย่าง คือ ดับอย่างหนึ่ง ไม่มีเครื่องเสียบแทงอย่างหนึ่ง ที่แปลว่าดับนั้นออกมาจาก *วา* ธาตุ ที่แปลว่าพัด อย่างพัดลม *นิ* ปฏิเสธ ก็แปลตรงกันข้ามว่าดับ ส่วนที่แปลว่าไม่มีเครื่องเสียบแทงนั้น ออกมาจากศัพท์ว่า *วาน* ที่แปลว่าเครื่องเสียบแทง ใช้เป็นชื่อของลูกศรก็มี *นิ* ปฏิเสธ ก็แปลว่าไม่มีเครื่องเสียบแทง แต่โดยอรรถคือเนื้อความหมายถึงจุดสูงสุด และคำว่านิพพานนี้เป็นคำเก่า มีใช้มาก่อนพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ มีความหมายถึงจุดสูงสุดของลัทธิปฏิบัตินั้นๆ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ก็ได้ทรงนำคำนี้มาใช้ ให้หมายถึงจุดสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่มีความหมายเฉพาะในพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างไปจากความหมายเดิมของคำที่ใช้ในลัทธิศาสนาในภายนอก

คำอธิบายนิพพานที่เป็นพระพุทธภาษิต ซึ่งมีความหมายกว้างๆ ก็เช่นว่า *ตณฺหาย วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ*

เพราะละตัณหาเสียเรียกว่านิพพาน *ราคโทสโมหกฺขยา นิพฺพานํ* ชื่อว่านิพพานเพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะ ฉะนั้น กล่าวสั้น นิพพานจึงได้แก่ธรรมที่ดับราคะ โทสะ โมหะ ธรรมเป็นที่ดับตัณหา หรือธรรมเป็นที่ดับกิเลสทั้งหมด เมื่อปฏิบัติทำกิเลสให้สิ้นไปได้แล้ว นิพพานก็ปรากฏขึ้นแก่ผู้ดับกิเลสเอง แต่เมื่อยังทำกิเลสให้สิ้นไปไม่ได้ การพูดถึงนิพพาน การแสดงถึงนิพพาน ก็พูดแสดงไปตามคลองแห่งพระพุทธศาสนา และเมื่อพิจารณาตามคลองแห่งพระพุทธศาสนาดังกล่าว การบรรลุถึงนิพพานนั้นไม่เกี่ยวกับอยากหรือไม่อยาก เมื่อยังมีอยากหรือมีไม่อยาก ก็แสดงว่ายังมีชอบหรือไม่ชอบ ซึ่งเป็นลักษณะของตัณหาของกิเลส ฉะนั้น ก็บรรลุไม่ได้ จะบรรลุได้นั้น ด้วยการปฏิบัติใกล้เข้าไปจนเข้าเขต ไม่ต้องกล่าวถึงอยากที่พูดกันอยู่อย่างสามัญ ในพระบาลีบางแห่งได้จำแนกพระนิพพานไว้ ๒ อย่าง คือ ๑. *สอุปาทิเสสนิพพาน* นิพพานที่มีอุปาทิ*เหลือ* ๒. *อนุปาทิเสส-นิพพาน* นิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ

ท่านอธิบายว่า *อุปาทิ* นั้นเป็นชื่อของขันธปัญจกะ หมวด ๕ แห่งขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ คือท่านละอาสวะกิเลสได้หมดสิ้น แต่ยังมีขันธปัญจกะ ดำรงชีวิตอยู่ เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน เมื่อพระอรหันต์ดับขันธ์ คือขันธปัญจกะแตกสลายดังคนสามัญ ก็เรียกว่าตาย แต่ถ้าเป็นพระอรหันต์ ก็เรียกว่านิพพานหรือปรินิพพาน เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน

แต่อีกนัยหนึ่งอธิบายว่า *อุปาทิ* เป็นชื่อของกิเลส มี

อุปาทานความยึดถือเป็นต้น ฉะนั้น พระอริยบุคคลผู้ดับกิเลสมาเป็นชั้นๆ แต่ว่ายังดับไม่หมด ได้แก่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ยังมีอุปาทิ คือยังมีอุปาทานหรือกิเลสที่ต้องละต่อไป ดับกิเลสของท่านดั่งกล่าวนี้เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน ส่วนพระอรหันต์ดับอาสวะกิเลสได้หมดสิ้น ไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งยังเหลืออยู่ ความดับกิเลสของท่านเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน

มีคำที่เป็นไวพจน์ คือคำที่มีรูปต่างๆ กัน แต่รวมอยู่ในความหมายอันเดียวกันของนิพพานหลายคำ เช่น คำว่า *อมตะ วิราคะ โมกขะ อสังขตะ หรือ วิสังขาร*

อมตะ แปลว่าธรรมที่ไม่ตาย เรื่องความไม่ตายเป็นเรื่องที่ปรารถนากันอยู่โดยทั่วไป ความคิดของมนุษย์ในเรื่องนี้ก็ได้มีมาโดยลำดับ เมื่อสรุปลงแล้วก็เห็นว่า *เป็นบุคคลก็มี เป็นภาวะก็มี เป็นธรรมก็มี* ที่เป็นอมตะคือไม่ตาย

ในส่วนที่เห็นว่าเป็น *บุคคล* นั้น เช่นลัทธิของผู้ที่เชื่อว่ามีเทพผู้ไม่ตายสถิตอยู่ในสวรรค์ ลัทธิที่เก่าก่อนพระพุทธศาสนาก็ได้แก่พราหมณ์ ที่เชื่อว่ามีพรหมเป็นผู้ไม่ตาย อยู่ในสวรรค์ชั้นพรหม คือมีความเห็นว่ามีอยู่ถิ่นหนึ่งซึ่งมีเทพผู้ไม่ตายสถิตอยู่ บุคคลอาจจะเข้าถึงเทพนั้นได้ด้วยการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่แสดงไว้ในลัทธินั้นๆ แม้เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้นและต่อจากสมัยพระพุทธเจ้ามา ก็ได้มีลัทธิดั่งกล่าวนี้สืบๆ มาอีกหลายลัทธิ แสดงเป็นตัวตนเป็นบุคคล

ส่วนที่เห็นว่า *ภาวะ* เป็นอมตะนั้น ดังเช่น *ลัทธิอุปนิษัท* ที่แสดง *ปรมาตมัน* เป็นอัตตาใหญ่ ซึ่งคงอยู่ชั่วนิรันดร ทุกๆ คน

หรือทุก ๆ สัตว์โลกแยกออกมาจากปรมาตมัน มาเป็นอาตมันหรืออัตตาของแต่ละบุคคล และเมื่อทำความดีมากขึ้นก็จะบรรลุความเป็น *มหาตมัน* หรือ *มหัตตา* อย่างที่ยกย่องบางคนว่า *มหาตมะ* นี่ก็คือมหาตมันหรือมหัตตา เมื่อมหาตมันหรือมหัตตานั้นสิ้นชีวิตก็จะไปรวมเป็นปรมาตมัน และคงที่อยู่นิรันดรตามเดิม

ส่วนที่แสดง *ธรรม* นั้นคือพระพุทธศาสนา เพราะทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าไม่มีเทพหรือบุคคล ที่จะเป็นผู้ไม่ตาย อยู่ตลอดนิรันดร เพราะเทพหรือบุคคลนั้นต้องตั้งต้นด้วยชาติ คือความเกิด ก็ต้องมีแก่ ต้องมีตาย เพราะฉะนั้นจึงต้องมีดับสูญ แม้พระพรหมซึ่งแสดงว่ามีอายุยืนนานเหลือเกิน แต่ก็ต้องดับสูญในที่สุด เป็นแต่เพียงว่าดำรงอยู่นานเท่านั้น อันนี้มาเทียบกับทางวัตถุ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ ทางวิทยาการก็แสดงว่าจะต้องมีดับแต่มีอายุยืนนานมาก จนรู้สึกเหมือนไม่ดับ

คราวนี้ *ภาวะ* คือปรมาตมันหรือปรมัตตา ดังที่แสดงไว้ในลัทธิอุปนิษัทนั้น ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า เมื่อยังมีภาวะเป็นอัตตาอยู่ ก็แสดงว่ายังมีอุปาทานคือความยึดถือ เมื่อยังมีความยึดถือ ก็ต้องมีภพคือภาวะ ได้แก่ภาวะเป็นอัตตาดังกล่าวนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องมีชาติ คือเกิดเป็นอัตตาดังกล่าวนั้น และในที่สุดก็จะต้องมีดับคู่กันกับเกิด

ส่วนมติทางพระพุทธศาสนานั้นแสดงว่า เมื่อจะไม่ดับก็ต้องไม่เกิด เมื่อสิ้นชาติคือความเกิด จึงจะสิ้นความแก่ สิ้นความตาย หรือว่าสิ้นดับ และเมื่อสิ้นความเกิดเป็นเทพ เป็นมนุษย์ เป็น

อะไรๆ ทั้งนั้น ก็สิ้นสมมุติบัญญัติ คือไม่มีจุดอันใดอันหนึ่งที่จะยกขึ้นมาสมมุติคือหมายรู้กัน หรือว่าบัญญัติคือแต่งตั้งกล่าวถึงกันว่าเป็นอะไร การจะมีสมมุติ คือหมายรู้กัน ก็จะต้องมีสิ่งที่ถูกสมมุติขึ้นก่อน การที่จะมีบัญญัติ คือแต่งตั้งพูดถึงกัน ก็จะต้องมีสิ่งที่จะถูกบัญญัติขึ้นก่อน เหมือนอย่างว่าเราจะสมมุติบัญญัติภาษาขึ้นพูด เช่น เรียกว่าบ้าน เรียกว่าเรือน ก็จะต้องมีสิ่งที่เป็นบ้านเป็นเรือนขึ้นก่อน แล้วจึงเรียกสิ่งที่เป็นบ้านเป็นเรือนนั้นว่านั่นบ้าน นั่นเรือน แต่ถ้าสิ่งที่เป็นบ้านเป็นเรือนไม่มีเสียเลยแล้วสมมุติบัญญัติ คือภาษาที่สำหรับจะให้หมายรู้กัน หรือที่จะบัญญัติขึ้นกล่าวกันก็ไม่มี

ฉันใดก็ดี เมื่อไม่มีเกิด ไม่มีเกิดอะไรทั้งนั้น ก็ไม่มีสิ่งที่จะสมมุติบัญญัติขึ้นว่าอะไร ฉะนั้น จึงเรียกว่าสิ้นสมมุติสิ้นบัญญัติ และเมื่อเป็นเช่นนี้จึงมิใช่เป็นบุคคลที่เป็นอมตะ มิใช่ภาวะที่เป็นอมตะ แต่เป็นธรรม คือสภาพที่ทรงอยู่ ซึ่งเป็นอมตะ จะชี้ว่ามีภาวะเป็นอย่างใดก็ไม่ได้ จะชี้ว่าเป็นบุคคลหรือเป็นภาวะอย่างใดก็ไม่ได้ ฉะนั้น *อมตะ ธรรมที่ไม่ตาย* จึงมีความหมายในคลองธรรมของพระพุทธเจ้าดังกล่าวนี้

อนึ่ง บางแห่งเรียกว่า *วิราคะ* แปลว่าธรรมที่สิ้นราคะ คือความติด ความยินดี ความกำหนัด นี้ก็หมายถึงธรรมเป็นที่สิ้นกิเลส แต่ว่ากิเลสเหล่านี้ ราคะเป็นที่ปรากฏอยู่มาก ฉะนั้น จึงได้ยกเอาในด้านไม่มี เป็นชื่อของนิพพาน

อนึ่ง บางแห่งก็เรียกว่า *โมกขะ* หรือ *โมกขธรรม* แปลว่า

ธรรมเป็นเครื่องพ้นจากทุกข์ คือความแก่ ความเจ็บ ความตาย ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปรารถนาเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ และในตอนแรกก็หมายถึงความพ้นจากผล เพราะทุกข์เป็นผล แต่เมื่อได้ตรัสรู้แล้วได้ทรงพบเหตุ คือตัณหาหรือกิเลส โมกขะจึงแปลอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมเป็นที่พ้นกิเลสด้วย ซึ่งมักจะแปลรวม ๆ กันว่าพ้นกิเลสและกองทุกข์ แต่ว่าในตอนแรกเมื่อยังไม่พบกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ก็มุ่งจะพ้นผลที่เห็นว่าเป็นทุกข์เท่านั้น

อนึ่ง บางแห่งเรียกว่า *อสังขตธรรม* ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุง หรือเรียกว่า *วิสังขาร* แปลว่าธรรมที่สิ้นสังขาร คือสิ้นเครื่องปรุงแต่ง อรรถทั้งสองคำนี้ก็เป็นอันเดียวกัน คำว่า *อสังขตะ* ตรงกันข้ามกับสังขตะ ที่แปลว่าธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง คำว่าวิสังขารก็ตรงกันข้ามกับคำว่าสังขาร ที่แปลว่าสิ่งที่ปรุงแต่งในโลกนี้ ส่วนที่ปรากฏอยู่ ที่ตาเห็น หูได้ยิน เป็นต้น ข้างนอกตลอดจนถึงร่างกายอันนี้ทั้งหมด ที่รวมเรียกว่าเบญจขันธ์ หรือว่านามรูป เป็นสังขตะ คือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทั้งนั้น เป็นสังขารทั้งนั้น คือเป็นผลที่เนื่องมาจากเหตุ และเหตุนั้นก็เป็นผลที่เนื่องมาจากเหตุอีกอันหนึ่ง อาจจะพิจารณาสาวเข้าไปพบผลและเหตุ หรือเหตุและผลได้มากมาย รวมความว่าเป็นสิ่งที่เป็นผลเกิดจากเหตุ มีเหตุมาปรุงแต่งให้มีขึ้นเป็นขึ้นเท่านั้น ยกตัวอย่างข้างนอก เช่น ฝนตกแดดออก ฝนตกแดดออกนั้นเป็นผล ก็มีเหตุว่าทำไมฝนจึงตกแดดจึงออก และเหตุนั้นเมื่อค้นเข้าไปแล้ว ก็ยังเป็นผลอยู่นั่นเองเพราะเนื่องมาจากเหตุอื่น ทุก ๆ อย่างในโลกเป็นผลที่เกิดจากเหตุปรุงแต่งดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นสังขตะหรือสังขาร

ทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงว่าตกอยู่ในลักษณะสาม คือ ๑. *อุปฺปาโท ปญฺญายติ* ความเกิดขึ้นปรากฏ ๒. *วโย ปญฺญายติ* ความเสื่อมสิ้นไปปรากฏ และ ๓. *ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ* เมื่อยังตั้งอยู่มีความปรวนแปรไปปรากฏ รวมความว่า ขึ้นต้นด้วยเกิดแล้วลงท้ายด้วยดับ และในระหว่างก็มีการแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ ไป

แม้มีความดีความชั่วเป็นตัวกรรมที่บุคคลทำ ก็เป็นสังขตะหรือสังขารเหมือนกัน เพราะว่าต้องปรุงต้องแต่ง หมายความว่าคนต้องทำชั่วจึงจะเป็นความชั่ว ต้องทำดีจึงจะเป็นความดี ถ้าไม่ทำ ความชั่วก็ไม่มี ความดีก็ไม่มี เพราะฉะนั้น แม้ความดีความชั่วก็เป็นสังขตะหรือเป็นสังขาร ความดีหรือความชั่วนี้เมื่อบุคคลทำขึ้น ส่งวิบากคือผล ผลนี่ก็เป็นสังขตะหรือเป็นสังขาร เพราะเป็นสิ่งที่เนื่องมาจากเหตุ

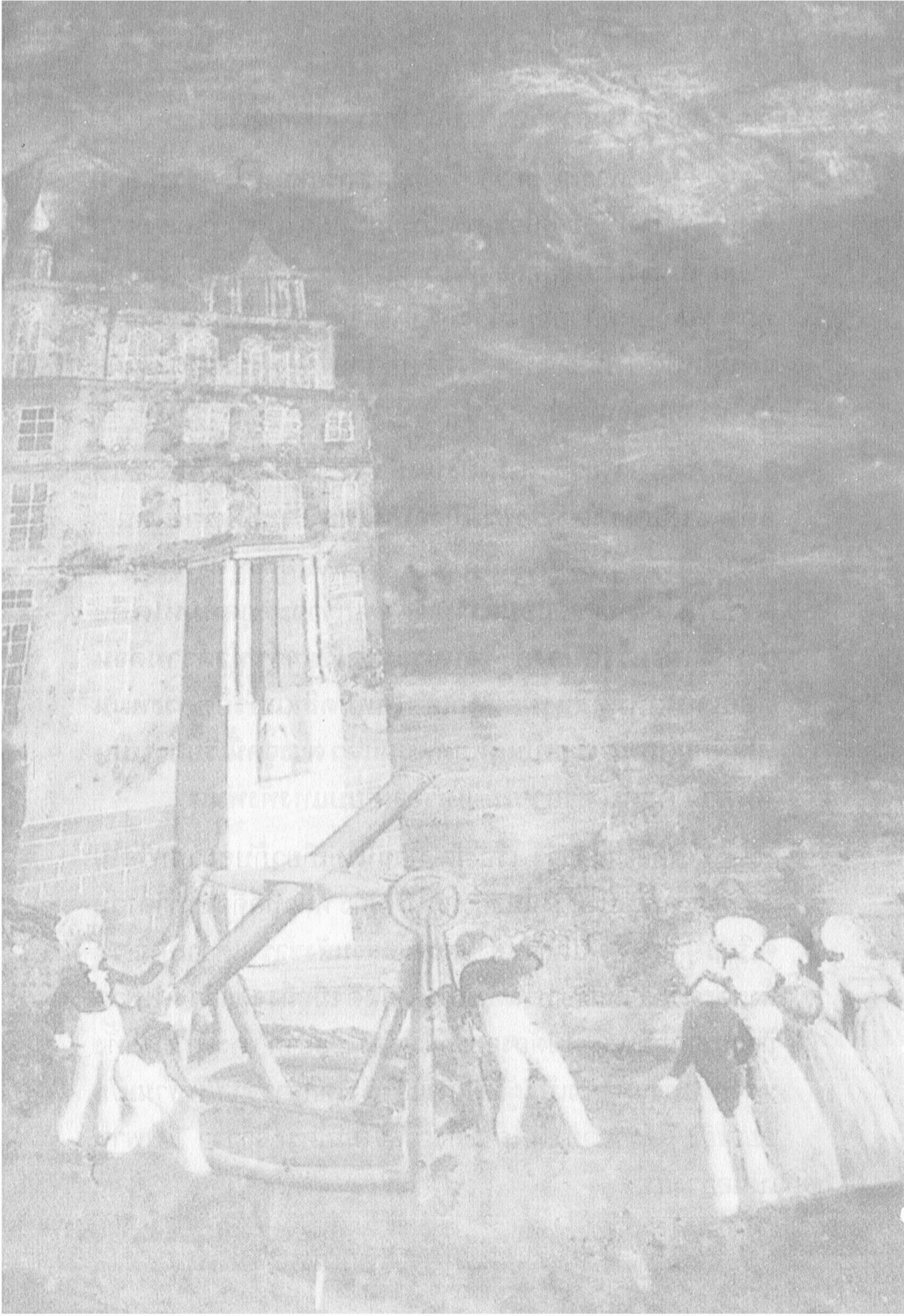
คราวนี้เมื่อบุคคลได้รับผล ถ้าเป็นผลที่ดีก็ชอบใจ ถ้าเป็นผลที่ไม่ดีก็ไม่ชอบใจ ชอบใจหรือไม่ชอบใจนี้ก็เป็นกิเลส กิเลสนี่ก็เป็นสังขตะหรือสังขารเหมือนกัน เพราะเป็นผลที่เนื่องมาจากวิบาก ชอบใจหรือไม่ชอบใจนี้ รวมเรียกว่าเป็นกิเลส และเมื่อเป็นกิเลสขึ้นก็ก่อเจตนาขึ้น คือความจงใจให้ประกอบกรรมต่างๆ กรรมที่ก่อขึ้นก็เป็นผลอีก คือเป็นผลที่เนื่องมาจากกิเลส แต่ก็เป็นตัวเหตุให้เกิดวิบากของกรรม ครั้นได้รับวิบากของกรรมแล้ว วิบากของกรรมนั้นก็เป็นตัวผลที่เนื่องมาจากกรรม แต่ก็เป็นตัวเหตุที่ส่งเสริมกิเลสขึ้นอีก รวมความว่าทั้งกิเลส ทั้งกรรม ทั้งวิบากนี้เป็นวงกลม บุคคลต้องหมุนไปตาม

กิเลส ตามกรรม ตามวิบาก เป็นวงกลมอยู่ตลอดเวลา

อันนี้แหละที่เรียกว่า *วัฏฏะ* วนหรือหมุน โลกข้างนอกก็หมุน โลกข้างในคือจิตใจของคนก็หมุน หมุนไปตามกิเลส กรรม วิบาก เป็นวงกลมอยู่ตลอดเวลา นี้เป็นกระแสปัจจุบันและปกติทุกๆ สัตว์บุคคล ก็อยู่ในวงหมุนนี้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่พ้นจากวงหมุนนี้ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องปรุงต้องแต่ง เป็นเหตุเป็นผลกันในวงหมุนอันนี้อยู่เรื่อยไป

เมื่อมาเข้าวงหมุนดั่งนี้แล้ว ก็ไม่ต้องพูดกันถึงชาติอดีต ชาติอนาคต หรือชาติปัจจุบัน เพราะจะเป็นชาติไหน ๆ ก็ตาม ก็จะอยู่ในวงหมุนนี้ทั้งสิ้น และเมื่อยังอยู่ในวงหมุนนี้ตราบใด ก็ยังหมุนไปอยู่ตราบนั้น จนกว่าจะหยุดหมุนได้ คือว่าปรุงแต่งมรรคมีองค์ ๘ อันประมวลเรียกว่า ทำความดีจนตัดกิเลสได้หมดสิ้น เมื่อตัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้วก็ตัดวงหมุนเป็นผู้หยุดหมุน เมื่อเป็นผู้หยุดหมุนแล้ว ตรงจุดนี้เรียกว่าเป็น *นิพพาน* คือดับ หรือว่าไม่มีเครื่องเสียบแทงทั้งหมด

ได้กล่าวแล้วว่า เรื่องนิพพานนี้ไม่เกี่ยวกับอยากหรือไม่อยาก อยากก็ไปไม่ถึง ไม่อยากก็ไปไม่ถึง หน้าที่ก็คือว่าทำความดีเรื่อยๆ ไป ซึ่งเป็นส่วนสังขตะหรือส่วนสังขาร แต่ว่าเป็นส่วนสังขตะหรือส่วนสังขารในด้านทำความดี เมื่อถึงจุดแล้ว นิพพานก็จะปรากฏขึ้นเอง ไม่ต้องอยาก ไม่ต้องไม่อยาก พระพุทธเจ้าทั้งหลายคือท่านผู้รู้ ซึ่งเป็นผู้ได้ ผู้ถึงแล้ว จึงได้กล่าวว่า *นิพพานเป็นอย่างยิ่ง* แต่ว่าถ้ายังไม่ได้ไม่ถึง ก็ยังไม่มีใครกล่าวว่า นิพพานเป็นอย่างยิ่ง.

จงสร้างสมณะขึ้นที่ใจ

ท่านอาจารย์มั่น (ภูริทตฺตเถร) ท่านพูดเสมอ เวลาเทศน์ไปสัมผัส หรือพูดไปสัมผัส ดังที่เขียนไว้ใน **มุตโตทัย** ก็ดูเหมือนมีแต่ท่านไม่แยก ท่านพูดรวม ๆ เอาไว้ ทีนี้เวลาเราเขียนเราถึงได้แยกออกเป็นตอน ๆ คือผู้เขียนมุตโตทัยไม่แยกออกเป็นขั้นตอน ท่านพูดบางครั้งท่านก็ไม่แยก แต่ก็พอทราบได้ เพียงยกต้นขึ้นมาแล้วกิ่งก้านก็มาด้วยกัน ท่านว่า

ธรรมชุดเตรียมพร้อม พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน) วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี หน้า ๕๓๘ - ๕๕๒

ธรรมของพระพุทธเจ้า ตามธรรมชาติแล้วเป็นของบริสุทธิ์ แต่เมื่อมาสิงสถิตอยู่ในปุถุชนก็กลายเป็นธรรมปลอม เมื่อสิงสถิตอยู่ในพระอริยบุคคล จึงเป็นธรรมจริงธรรมแท้

นี่! ท่านพูดรวมๆ เอาไว้ คำว่า **อริยบุคคล** ก็มีหลายชั้น คือ *พระโสดา* เป็นอริยบุคคลชั้นต้น ชั้นสูงขึ้นไปก็มี *พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์* รวมเป็นสี่ เมื่อแยกแล้ว พระอริยบุคคลผู้บรรลุพระโสดาบัน ธรรมในขั้นพระโสดาบัน ก็เป็นธรรมจริงธรรมบริสุทธิ์สำหรับพระโสดา แต่ธรรมขั้นสกิทาคา อนาคา อรหันต์เหล่านี้ พระโสดายังต้องปลอมอยู่ภายในใจ แม้จะจดจำได้ รู้แนวทางที่ปฏิบัติอยู่อย่างเต็มใจก็ตาม ก็ยังปลอม ทั้งๆ ที่รู้อยู่นั่นเอง *พระสกิทาคา* ก็ยังปลอมอยู่ในขั้นอนาคา อรหันต์ *พระอนาคา* ก็ยังปลอมอยู่ในขั้น *อรหัตธรรม* จนกว่าจะบรรลุถึงขั้น *อรหัตภูมิ* แล้ว นั่นแลธรรมทุกขั้นจึงจะบริบูรณ์สมบูรณ์เต็มเปี่ยมในจิตใจ ไม่มีปลอมเลย

บางรายก็ค้านว่า ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นของจริงของบริสุทธิ์ อยู่ที่ไหนก็ต้องบริสุทธิ์เช่นเดียวกับทองคำ จะเป็นตมเป็นโคลนไปไม่ได้ ถ้าไม่แยกออกพอให้เข้าใจ ทองคำต้องเป็นทองคำไม่เป็นตมเป็นโคลนไปได้ แต่เราจะปฏิเสธได้อย่างไรว่า ไม่มีตมมีโคลนติดเปื้อนทองคำนั้นขณะที่คละเคล้ากันอยู่ ทองคำที่ไม่ตกในตมในโคลนกับทองคำที่ตกในตมในโคลน มันต่างกันหรือไม่ มันต่างกันน่ะ อันหนึ่งทองคำที่บริสุทธิ์ล้วนๆ อันหนึ่งทองคำที่เจือไปด้วยตมด้วยโคลน เราจะว่ามันบริสุทธิ์เหมือนกันได้อย่างไร

นั่น! ถ้าเราจะแยกมาพูด ต้องต่างกัน ประการที่สอง เช่นอาหารที่ควรแก่การรับประทานอยู่แล้วหยิบยกขึ้นมา กำลังจะรับประทาน แต่พลัดจากมือลงไปถูกสิ่งสกปรกเสีย อาหารแม้จะควรแก่การรับประทานก็ไม่ควร เพราะมันเปื้อนสกปรกจนกลายเป็นสิ่งน่าเกลียดไปหมดแล้ว หรือภาชนะที่เปรอะเปื้อน อาหารแม้จะสะอาดน่ารับประทานเพียงไรก็ตาม เมื่อนำมาสู่ภาชนะที่เปื้อน อาหารหรือสิ่งนั้นก็เปื้อนไปตาม แล้วมันจะบริสุทธิ์ได้อย่างไร เมื่อมันเจือด้วยของเปื้อนสกปรกอยู่เช่นนั้น นี่!

ธรรมของพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ภาชนะในที่นี้ก็หมายถึงใจ มีใจเท่านั้นเป็นคู่ควรแก่ธรรม ทีนี้ใจนั้นมีความสกปรกมากน้อยเพียงไร ธรรมที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ต้องมีความสกปรกไปด้วยเพียงนั้น ที่ท่านเรียกว่า *ปลอม* หมายถึงไม่บริสุทธิ์แท้ ทีนี้แยกจากนั้นมา เช่นมาดูกันในคัมภีร์ใบลานตามตำรับตำราก็เป็นธรรม แต่เราไปเรียนจากนั้นจดจำเอามาไว้ในใจ แต่ใจเราเต็มไปด้วยกิเลส ธรรมที่เข้ามาสู่จิตใจเราก็กลายเป็น *ธรรมจด ธรรมจำ* ไปเสีย ไม่ใช่ *ธรรมจริง* ถ้าว่าเป็นธรรมจริงซึ่งต่างคนต่างเรียนและจดจำมาด้วยกัน แล้วทำไมกิเลสจึงไม่หมดไปจากใจ ยังมีเต็มใจอยู่ทั้ง ๆ ที่เรียนรู้อยู่แล้วทุกสิ่งทุกอย่าง จนกระทั่งถึงนิพพาน แต่ใจก็ยังไม่พ้นจากความมีกิเลสอยู่เต็มตัว ธรรมจึงปลอมอย่างนี้เอง

ถ้าเราได้นำธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติ ออกคลี่คลายแสดงด้วยการประพฤติปฏิบัติตามที่ท่าน

สอนไว้โดยถูกต้องแล้ว ธรรมจะเริ่มจริงไปตั้งแต่ความจดจำ เพราะจดจำเพื่อจะเป็นแบบแปลนแผนผังจริงๆ ไม่ใช่จดจำสักแต่ว่าจดจำ แล้วไม่ทำตามแบบแปลนแผนผัง เช่นเดียวกับบ้านเรือนจะมีกี่แปลนก็ตาม ย่อมไม่สำเร็จเป็นบ้านเป็นเรือนขึ้นมาได้ จะมีแต่แปลนเท่านั้น กี่ร้อยกี่พันชิ้นก็มีแต่แปลน เรียกว่าเป็นบ้านไม่ได้ จนกว่าผู้นั้นจะปลูกสร้างขึ้นมาจนแล้วเสร็จสมบูรณ์ตามแปลนนั้นๆ จึงจะเรียกว่าบ้านเรือนโดยสมบูรณ์ได้

การจดจำเพื่อประพฤติปฏิบัติเป็นอีกอย่างหนึ่ง การจดจำเฉยๆ เป็นอีกอย่างหนึ่ง ไม่สนใจประพฤติปฏิบัติเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ถึงยังไงก็ไม่พ้นจากการปฏิบัติตามที่เรียนมา ต้องได้ปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติแล้ว *ปฏิเวธ* คือความรู้แจ้งแทงทะลุตลอดไปโดยลำดับ ไม่ต้องห่วง ไม่ต้องสงสัย จิตจะต้องเป็นไปโดยลำดับตามความสามารถแห่งการปฏิบัตินั้นแล

หากว่าชาวพุทธเราได้หยิบยก *ปริยัติ* และ *ปฏิบัติ* ขึ้นเป็นความจำเป็น เป็นความสำคัญภายในตัว สมกับศาสนาเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ศาสนาหรือบุคคลจะเป็นผู้เด่นอยู่ด้วยคุณธรรมเด่นด้วยความประพฤติ เด่นด้วยความรู้ความเห็น ที่เป็นไปเพื่อความสงบร่มเย็นแก่ตนและส่วนรวมมากมายทีเดียว

นี่ศาสนาก็สักแต่ว่าจำได้และมีอยู่ในคัมภีร์ใบลานเฉยๆ ตัวคนก็ไปอีกแบบหนึ่ง ความจดจำก็ไปอีกแบบหนึ่ง ภาคปฏิบัติก็เป็นอีกแบบหนึ่ง เข้ากันไม่ได้ ทะเลาะกันทั้งวันทั้งคืนภายในบุคคลเดียวนั้น แล้วยังทำให้แสลงแทงตาแทงใจบุคคลอื่น สะดุดใจคนอื่นอีก ด้วยว่า ทำไมชาวพุทธเรานับถือพระพุทธศาสนา

ถึงเป็นอย่างนั้น นั้นมันถูกต้องที่เขาตำหนิ เราหาที่ค้านเขาไม่ได้ ส่วนไหนที่ (เรา) ผิดก็ต้องยอมรับว่าผิด

หากได้นำการปฏิบัติออกแสดงเป็นคู่เคียงกับปริยัติแล้ว ผลจะพึงปรากฏเป็นคู่เคียงกัน สิ่งที่ปรากฏขึ้นด้วยใจจากการปฏิบัติ ที่ได้รู้จริงเห็นจริงตามขั้นตามภูมิของตนแล้ว ย่อมพูดได้ถูกต้องตามหลักแห่งการปฏิบัติที่ได้รู้ได้เห็นมาตามขั้นนั้นๆ ไม่สงสัย และการพูดก็จะมีความอาจหาญไม่สะท้านหวั่นไหว และเกรงกลัวใครจะคัดค้าน เพราะรู้จริงๆ เห็นจริงๆ จะสะทกสะท้านเพื่ออะไร ไม่มีการสะทกสะท้าน เพราะไม่ได้ลูบได้คลำแบบสุ่มเดา ไม่ได้ยืมเอาของใครมาพูด แต่นำออกจากสิ่งที่เป็น ที่เห็นที่เข้าใจแล้วมาพูด จะผิดไปที่ตรงไหน แล้วจะสะทกสะท้านหาอะไร เพราะต่างคนต่างหาความจริงอยู่แล้ว เราก็รู้ความจริงตามกำลังของเรา พูดออกตามความรู้ความสามารถของตน จะมีความสะทกสะท้านที่ไหนกัน ไม่มี!

พระพุทธเจ้าก็ไม่เคยทราบว่าพระองค์ไปเรียนเรื่องพระนิพพานมาจากไหน มรรคมีองค์แปดที่เรียกว่า ***มัชฌิมาปฏิปทา*** ก็ไม่ได้ไปเรียนมาจากไหน ทรงขุดค้นขึ้นตามพระกำลังความสามารถของพระองค์เอง จนกระทั่งได้ทรงรู้ทรงเห็นธรรมเป็นที่พอพระทัย แล้วนำมาสอนโลกได้ทั้งนั้น ใครจะมีความสามารถยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า ทั้งที่ไม่ได้ทรงเรียนมาจากไหน ยังเป็น *สัพพัญญู* รู้ด้วยพระองค์เองได้

พุทธศาสนา ถ้าอยากให้มีคุณค่าสมกับศาสนาเป็นของมีคุณค่าจริงดังกล่าวอ้างแล้ว คนก็ควรจะทำตัวให้มีคุณค่าขึ้น

มาตามหลักศาสนาที่ท่านสอนไว้ ตัวเองก็ได้รับผลรับประโยชน์ ไม่ต้องแบกคัมภีร์อยู่เฉยๆ ให้หนักบ่า นอกจากนั้นจิตใจก็ยังไม่มีกิเลสตัวไหนที่พอถลอกบ้าง จึงไม่เกิดประโยชน์ ไม่สมชื่อสมนาม สมกับพระประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้เพื่อถอดถอนกิเลสอาสวะตามหลักธรรม เรากลับมาแบกกิเลสด้วยการจดการจำ การเรียนได้มากน้อย เลยเข้ากันไม่ได้กับความมุ่งหมายของศาสนา นี่แล *ธรรมกลายเป็นโลก* เป็นได้อย่างนี้เอง ธรรมเป็นธรรมก็ดังที่ว่า เรียนมาแล้วก็ต้องปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติตามธรรมแล้วต้องรู้ความจริง เพราะแนวทางแห่งการสอนนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนไว้แล้วโดยถูกต้องเป็น *สวากขาตธรรม* ด้วยกันทั้งสิ้น ไม่มีทางที่จะปลีกแวะไปเป็นความผิด นอกจากผู้ปฏิบัติจะเห็นผิดโดยลำพังตนเองก็ช่วยไม่ได้ เพราะปีนเกลียวกับความจริงคือธรรมที่พระองค์ได้ทรงสอนไว้

ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า หากเป็นดังสินค้าต่างๆ ซึ่งสามารถประกาศท้าทายด้วยคุณภาพและการพิสูจน์ ไม่ว่าจะนำไปสู่ตลาดใด ที่มีสินค้าอื่นๆ อยู่มากมายหลายชนิด พอนำสินค้าคือศาสนธรรมนี้ออกไปถึงที่ใด ที่นั้นตลาดสินค้าชนิดต่างๆ ล้มไปในทันทีทันใด เพราะคนหาของดีของจริงอยู่แล้ว เมื่อเจอเข้ากับสิ่งที่ต้องตาต้องใจ ทำไมจะไม่ทราบ แม้แต่เด็กยังทราบได้ แต่นี่ไม่ใช่วัตถุที่จะออกประกาศขาย หรือแข่งขันกันได้ดังสินค้าทั้งหลาย นอกจากโดยเหตุโดยผลโดยหลักความจริงที่มีอยู่ ความประทับใจของผู้สัมผัส แล้วผู้ปฏิบัติจะพึงรู้พึงเห็นโดยลำพังตนเองเท่านั้น เพราะผู้ที่รู้ที่เห็น ก็ไม่ใช่อยากเห็นเพื่อ

สั่งสมกิเลส เพื่อสั่งสมความโอ้อวด ความเย่อหยิ่ง จองหอง ลำพองตน ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลส ท่านผู้ใดมีความรู้ความเห็นมากมายเพียงไร ก็เป็นการถอดถอนกิเลส ซึ่งเป็นข้าศึกแก่ตนและผู้อื่นออกได้มากน้อยเพียงนั้น แล้วเหตุใดจะไปโอ้อวด ซึ่งเป็นการส่งเสริมกิเลสขึ้นมาให้โลกเอือมระอา ซึ่งไม่สมกับตัวว่าปฏิบัติเพื่อแก้เพื่อถอดถอนกิเลสอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้ปฏิบัติเป็นธรรมรู้มากรู้น้อยเพียงไร ท่านจึงเป็นไปด้วยความสงบ ควรจะพูดหนักเบามากน้อย ท่านก็พูดไปตามควรแก่เหตุ ไม่ควรพูดก็นิ่งไปเสีย ไม่หิวโหย ไม่เสียดายอยู่ไปแบบ **สมณะ** คือ สงบด้วยเหตุด้วยผล พูดก็พูดด้วยเหตุด้วยผล

นี่แหละที่ท่านว่า *สมณานญฺจ ทสฺสนํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ* การเห็นสมณะ ผู้สงบจากบาป ความลามก เป็นมงคลอันสูงสุด

คำว่าสมณะ ตั้งแต่สมณะที่หนึ่ง สมณะที่สอง ที่สาม ที่สี่ สมณะที่หนึ่งก็คือ *พระโสดา* ที่สองคือ *พระสกิทาคา* ที่สามคือ *พระอนาคา* ที่สี่คือ *พระอรหันต์* เรียกว่าสมณะเป็นชั้นๆ ถ้าเราพูดเป็นบุคคลาธิษฐาน ก็หมายถึงท่านผู้เป็นสมณะตามขั้นภูมิแห่งธรรมนั้นๆ

พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์ เป็นมงคลแก่ผู้ได้เห็น ได้ยิน ได้กราบไหว้บูชาท่าน นี่เป็น *สมณะภายนอก* เมื่อย้อนเข้ามาภายใน (ตัวเรา) การเห็นสมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ภายใน จิตใจ ด้วยการพิจารณาสัจธรรม

ซึ่งเป็นเครื่องเปิดเผย *มรรค ผล* นี้ขึ้นมาประจักษ์แก่ใจ เป็นมงคลอันสูงยิ่ง

เราต้องย่นเข้ามาให้เป็นประโยชน์สำหรับตัวเรา ไม่งั้นเราก็คอยมองหาแต่สมณะภายนอก สมณะองค์ใดท่านเป็นพระโสดา องค์ไหนท่านเป็นพระสกิทาคา องค์ไหนท่านเป็นพระอนาคา องค์ไหนท่านเป็นพระอรหันต์ แม้องค์ไหนๆ ท่านก็ไม่มีเบอร์เหมือนเบอร์นายร้อยนายพัน ติดตัวติดบ่า จะไปรู้ท่านได้ยังไง

ถ้าท่านเป็นพระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา หรือพระอรหันต์จริง ๆ จะไม่มีทางทราบท่านได้ ด้วยอากัปกิริยาที่ท่านจะมาแสดง ออกท่าออกทางดังที่โลกสกปรกทำกันอยู่นี้ท่านไม่ทำ ท่านทำไม่ลง ไม่ใช่วิสัยของท่านผู้สะอาด ผู้มุ่งต่ออรรถต่อธรรม ผู้เป็นอรรถเป็นธรรมแล้วจะทำได้อย่างนั้น

การที่จะหาสมณะอย่างนี้มากราบมาไหว้นั้นมันไกลไป มันอยู่ห่างเหิน ไม่ทราบจะได้พบปะท่านเมื่อไร โอวาทใดที่ท่านสอนเพื่อบรรลุถึงสมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ให้นำโอวาทนั้นเข้ามาปฏิบัติต่อตัวเอง เพื่อให้สำเร็จเป็นสมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ขึ้นมาภายในจิตใจของเรา นี่เป็นความเหมาะสมอย่างยิ่ง เรียกว่าจับถูกตัวเลย ไม่ต้องไปตามหาร่องรอยหรือตะครุบเงาที่ไหนให้เสียเวล่ำเวลา

เอ้า! เราพบครูบาอาจารย์ที่ท่านเป็นอรรถเป็นธรรม ผู้มีกาย วาจา ใจสงบ หรือ ท่านผู้เป็นสมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ก็เป็นการดี เมื่อได้พบแล้ว อย่าให้พลาดจากสมณะ

ที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ภายในจิตใจเราเอง ด้วยการปฏิบัติของเรา ที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงผูกขาด จะพึงได้รับผลโดยทั่วถึงกันเมื่อเหตุสมบูรณ์แล้ว เราจึงควรน้อมธรรมเหล่านั้นเข้ามาสู่ตน

โสตะ แปลว่ากระแส กระแสพระนิพพานพาดพิงถึง แต่พวกเรามักคาดกันไปต่าง ๆ จนไม่มีประมาณว่า กระแสพระโสดาเป็นอย่างไร กระแสกว้าง แคบ ลึก ตื้น หยาบ ละเอียดขนาดไหน ซึ่งกลายเป็นสัญญาอารมณ์ไป เป็นโลกไปอีก ไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย ความจริงกระแส ก็คือแดนแห่งความแน่นอน ที่จะก้าวถึงความพ้นทุกข์ ไม่เป็นอื่นนั่นเอง ผู้ถึงกระแสพาดพิง ขอให้มีความร่มเย็นภายในจิตใจเถอะ จะกระแสไม่กระแสก็ตาม จิตดวงนี้เอง ซึ่งได้รับการบำรุงส่งเสริมในทางดีอยู่เสมอไม่ลดละล่าถอยจะเป็นพระนิพพาน ไม่ใช่อะไรอื่นจะเป็นพระนิพพานได้ บ้านเป็นบ้าน เรือนเป็นเรือน ดินเป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ดิน ฟ้า อากาศ เป็นแต่ละชิ้นละอันของเขา ไม่สามารถปรับปรุงให้เป็นพระนิพพานได้เลย จะปรับปรุงให้เป็นพระโสดาบันก็ไม่ได้ พระสกิทาคาก็ไม่ได้ พระอนาคาก็ไม่ได้ พระอรหันต์ก็ไม่ได้ แล้วจะปรับปรุงให้เป็นพระนิพพานได้อย่างไร นอกจากจิตดวงเดียวเท่านี้เป็นผู้ที่สามารถจะเป็นไปได้ ด้วยการประพฤติปฏิบัติกำจัดสิ่งที่ปกปิดกำบัง ซึ่งมืดมิดปิดตาอยู่ภายในใจนี้ ให้ออกไปได้โดยลำดับ ความสงบสุขจะเกิดขึ้นมาเอง ที่ไม่สงบก็เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นผู้ก่อกวน เป็นผู้ยุแหย่ให้กังวลวุ่นวายอยู่ทั้งวันทั้งคืน ยืน เดิน นั่ง นอน ทุกอิริยาบถ หาแต่เรื่องวุ่นวายตัวเอง ก็คือเรื่อง

ของกิเลส จะให้ใจสงบได้อย่างไร

เรื่องของกิเลสจึงไม่ใช่ของดีสำหรับสัตว์โลกแต่ไหนแต่ไรมา สมแล้วที่พระพุทธเจ้าทรงตำหนิตลอดมา แต่สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นอย่างนั้น ชอบถือว่า (กิเลส) เป็นของดี ไม่คิดปล่อยวาง ฤทธิ์ของมันจึงทำให้บ่นกันอื้อไปหมด ถ้ามันดีจริงๆ ทำไมจึงได้บ่นกัน การที่บ่นกันก็เพราะเรื่องของกิเลสพาให้เกิดทุกข์ เกิดความลำบาก ท่านจึงสอนให้สร้างสมณธรรมขึ้นที่นี่ สมณะแปลว่าความสงบ เมื่อสงบแล้ว ก็ค่อยๆ กลายเป็นสมณะที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ขึ้นไปโดยลำดับภายในจิตใจของเรา การปฏิบัติเพื่อบรรลุสมณธรรมทั้ง ๔ นี้ ปฏิบัติอย่างไร ใน **ธัมมจักกัปปวัตนสูตร** ท่านแสดงไว้เป็นรวมๆ ไม่ค่อยละเอียดลอออะไรมากนัก ผู้เริ่มปฏิบัติอาจเข้าใจยาก

ทุกขังอริยสัจจัง สัจธรรมหนึ่ง ท่านว่าอย่างนั้น *ชาติปิ ทุกขา ชราปิ ทุกขา มรณัมปิ ทุกขัง โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสสุปายาสาปิ ทุกขา* เรื่อยไปว่า นี่เป็นเรื่องของความทุกข์ ทุกข์ที่แสดงตัวออกมานี้มีสาเหตุเป็นมาจากอะไร ก็มาจากความเกิด เกิดเป็นต้นเหตุที่ให้เกิดความทุกข์ ทีนี้ตัวเกิดจริงๆ มีต้นเหตุมาจาก *อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา* จะเป็นเพราะอะไร ท่านขึ้นตรงนี้เลย

ท่านอาจารย์มั่น ท่านแยกอย่างนี้อีก น่าฟังมาก ท่านว่า ฐีติภูตํ อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา อวิชชามันไม่มีที่อยู่ที่อาศัย ไม่มีพ่อแม่เป็นที่เกิด จะเกิดได้อย่างไร อยู่ได้อย่างไร ก็ต้องอาศัย *ฐีติภูตํ* คือธรรมชาติที่เป็นอยู่ ธรรมชาติที่รู้ หมายถึงใจ!

ท่านพูดแยกออกมา ฐีติภูตัง อวิชชา ปัจจยา สังขารา นี่เป็นสาเหตุที่จะให้เกิดเป็นภพเป็นชาติขึ้นมา อันนี้มีแยกออกเป็น ๓ ประเภท *นันทิราคะสหคตา ตัตระ ตัตตราภินันทินี เสยยะถีทัง* **กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา** นี่! ท่านว่านี้แล คือสมุทัย *สมุทัยอริยสัจจัง* นี่ก็เป็นอริยสัจ แล้วจะนำอะไรเข้ามาแก้สมุทัยอริยสัจนี้ ล้วนแต่สิ่งที่จะทำจิตให้ขุ่นมัว เป็นเรื่องหรือเป็นธรรมชาติที่รบกวนจิตใจให้ขุ่นมัว จนเป็นตมเป็นโคลนไปได้ทั้งนั้น ในบรรดาสมุทัยมากน้อยที่กล่าวมานี้ กามตัณหาก็ตาม ภวตัณหาก็ตาม วิภวตัณหาก็ตาม เป็นความหิว ความโหย ความทนอยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ หมดความสงบสุขอยู่โดยลำพังตนเองไม่ได้ เพราะคำว่าตัณหาต้องหิวโหยดิ้นรน ดิ้นไปทางโน้น ดิ้นมาทางนี้ ดิ้นไปทางหนึ่งเป็นกามตัณหา ดิ้นมาทางหนึ่งเป็นภวตัณหา ดิ้นไปอีกทางหนึ่งเป็นวิภวตัณหา มันล้วนแต่ความหิวโหยที่จะทำให้จิตใจดิ้นด้วยอำนาจของกิเลสเหล่านี้ เป็นเครื่องกดขี่บังคับ หรือรีดไถ พูดง่าย ๆ เอาอย่างนี้ จิตที่ทรงตัวไม่ได้ตามปกติของตน ก็เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นผู้ทำลายหรือก่อกวน เป็นผู้ยุแหย่ เป็นผู้ทำความวุ่นวายอยู่ตลอดเวลา หาความสงบไม่ได้ แล้วเราจะแก้อันนี้ด้วยวิธีใด ท่านก็สอน *สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป* ขึ้นเลย

มัคคอริยสัจจัง เป็นเครื่องแก้ธรรมชาติที่ก่อกวนจิตใจให้วุ่นวาย ระส่ำระสาย เพราะอำนาจแห่งความหิวโหยทนอยู่ไม่ได้เหล่านี้ ไม่ว่าสัตว์ไม่ว่าบุคคล ถ้าเกิดความหิวโหยขึ้นมาแล้วไม่ได้ทางสุจริตก็เอาทางทุจริต ไม่ได้ทางที่แจ้งก็เอาทางที่ลับเอาจนได้ เพราะความหิวโหยมันบีบบังคับให้ต้องทำ หรือเพราะ

ความทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ ตลอดความหิวโหยนั่นเอง มันบีบบังคับจิตใจให้ต้องเสือกต้องคลานไปต่าง ๆ นานา เพราะอยู่ใต้อำนาจของมัน ต้องเป็นความทุกข์ทรมานเพราะเหตุนี้เองทั่วหน้ากัน ทุกข์เพราะอะไร ทุกข์เพราะสมุทัยเป็นผู้ลากผู้เข็นสัตว์โลกให้ถลอกปอกเปิกไปทุกภพทุกชาติ ทั้งวัน ยืน เดิน นั่ง นอน อาการที่คิดออกมาแง่ใด มีแต่ถูกสมุทัยฉุดลากเข็น เข่นตีทั้งนั้น แล้วเราจะเอาอะไรมาดับสิ่งเหล่านี้ เอาอะไรมาแก้ไขสิ่งเหล่านี้เล่า

***สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ* (มรรค ๘) นี้แล เป็นเครื่องมือที่ทันสมัยและเหมาะสมที่สุด ที่จะปราบปรามกิเลสทั้ง ๓ ประเภทนี้ ให้สิ้นซากไปจากจิตใจ ไม่มีเครื่องมืออื่นใดที่จะเหนือไปกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ นั่น!**

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เห็นอะไรเล่าที่ชอบ เวลานี้ใจเรามันเห็นผิดทั้งนั้น กามตัณหาก็คือความเห็นผิด ภวตัณหาก็คือความเห็นผิด วิภวตัณหาล้วนแต่เรื่องความเห็นผิดทั้งนั้น มันถึงได้เป็นกองทุกข์ทางกายทางใจไม่ลดหย่อนผ่อนคลาย ทำไมถึงรัก รักเพราะเหตุใด เอาปัญญาค้นลงไป ซึ่งก็ไม่หนีจากกายนี้ รักก็รักกายนี้ก่อนอื่น รักกายนี้ก็รักกายนั้น กามตัณหามันมีอยู่ตรงนี้ แยกหาเหตุหาผลออกมา มันรักเพราะอะไร รักเนื้อรักหนัง รักเอ็น รักกระดูก รักผม รักขน ยังงั้นหรือ ของใคร ของเรามันก็เหมือนกันนี้ รักอะไรมัน กิริยาที่แยกหรือทำการแยกนี้ท่านเรียกว่า *มัคคสัมมาทิฏฐิ* คือ **ปัญญา** ไตร่ตรอง กลั่นกรองดู

หาสิ่งที่มันยึดมันถือ ว่ามันยึดถือเพราะเหตุใด มีสารคุณอะไรมันถึงได้ยึดได้ถือ ความยึดถือแทนที่จะเกิดผลเกิดประโยชน์ เกิดความสุขความสบาย แต่มันกลายเป็นไฟขึ้นมาทั้งกองภายในใจ ทำให้เกิดความลำบากลำบน ทนทุกข์ทรมาน เพราะความยึดความถือ ความยึดถือมาจากความสำคัญผิด เข้าใจว่านั่นเป็นเรานี่เป็นของเรา มันเป็นความผิดไปทั้งนั้น ปัญญาจึงต้องตามแก้ให้เห็นตามความเป็นจริงของมัน

ท่านจึงสอนให้พิจารณากาย **กายะคตาสติ** เอ้า! พิจารณาลงไป ทั้งข้างนอก ข้างใน ข้างบน ข้างล่าง ภายในกาย นอกกาย พิจารณาให้ละเอียดทั่วถึง ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน นี่คือเรื่องของปัญญา เป็นเครื่องปราบความอยาก ความหิว ความกระหาย ที่เกิดขึ้นจากอำนาจของกิเลส ไม่มีอันใดที่จะระงับดับสิ่งเหล่านี้ให้หายความอยากได้ นอกจาก *สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป* อันเป็นองค์แห่งมรรค ๘ นี้เท่านั้น

มัคคอริยสัจจัง นี่คือเครื่องมือปราบกิเลสทุกประเภท ควรดำเนินตามนี้ ปัญญาเป็นเครื่องมือที่ทันกลมารยาของกิเลส ฟาดฟันลงไป พิจารณาลงไป อย่ารั้งรอ ตรงไหนที่มืดดำ ตรงนั้นน่ะอสรพิษมันอยู่ตรงนั้น ปัญญายังตามไม่ทันที่ตรงไหน ตรงนั้นจะเป็นตัว เป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา เป็นของเรา ของเขา ขึ้นมาที่ตรงนั้น ปัญญาสอดแทรกลงไปให้เห็นความจริงแล้วเปิดเผยขึ้นมา ไม่มีคำว่าบุคคล คำว่าสัตว์ คำว่าเขา เรา ไม่มี! มีได้อย่างไร ปัญญาหยั่งลงถึงความจริง สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องจอมปลอม

เกิดมาจากกิเลสเป็นผู้เสกสรรเท่านั้น ไม่ใช่ผู้อื่นใดที่จะมาเสกสรร

ทีนี้ปัญญาตามชะล้างให้สะอาดลงไปในของสกปรกเหล่านี้จนตลอดทั่วถึง จิตที่ถูกกดถ่วงเพราะอำนาจ **อุปาทาน** มาเป็นเวลานาน ย่อมถูกปัญญาเป็นผู้ถอดถอนขึ้นมา ถอนกรรมสิทธิ์ ไม่ปักปันเขตแดนว่านั่นเป็นเรา เป็นของเรา เป็นเขตแดนของเรา ที่ทำให้เราเกิดความทุกข์ความลำบาก เฉพาะอย่างยิ่งก็ในวงแห่งขันธ์ทั้งห้านี้ มันเป็นเขตแดนที่เราปักปันมาตั้งแต่วันเกิด นี่เป็นเรา นี่เป็นของเรา เนื้อเป็นเรา หนังเป็นเรา เอ็นเป็นเรา กระดูกเป็นเรา แขนเป็นเรา ขาเป็นเรา เป็นของเรา อวัยวะทุกชิ้นทุกส่วนเป็นเรา เป็นของเรา เต็มไปหมด ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านั้นเขาไม่ได้รับทราบรับรู้อะไรจากเราเลย แต่เราไปปักปันเขตแดนเอาเอง เมื่อมีอะไรมาล่วงล้ำหรือมาสัมผัสสัมพันธ์ ให้เกิดความเจ็บความไม่สบายขึ้นมา ก็เกิดความทุกข์ขึ้นภายในจิตใจ นอกจากเกิดความทุกข์ขึ้นภายในกายแล้ว ยังเกิดความทุกข์ขึ้นภายในจิตใจอีกเพราะความรัก ความสงวน ความปักปันเขตแดนอันนั้นเป็นต้นเหตุ จึงต้องพิจารณาให้เห็นตามความจริงของมัน

การพิจารณาดูให้เห็นตามความจริงนั้น ท่านเรียกว่าพิจารณาสัจธรรมด้วยปัญญาสัมมาทิฏฐิ สรุปแล้วก็ได้แก่ความเห็นชอบในสัจธรรมทั้งสี่ มีทุกขสัจเป็นต้น ความดำริที่เป็นไปเพื่อการถอดถอนกิเลสทั้งมวลนั้นแลคือ *สัมมาสังกัปโป* ท่านแยกเป็นสาม คือ ความไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น ที่เป็นบาลีว่า *อัพยาปาทะสังกัปโป* ๑ เรื่องของกิเลสนั้นใฝ่ทางพยาบาทเป็นพื้นฐาน

อวิหิงสาสังกัปโป ๑ คือ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น และ *เนกขัมมะสังกัปโป* ๑ ความคิด ดำริ เพื่อออกจากเครื่องผูกพัน มีกามฉันทะเป็นต้น

เรื่องของกิเลสเป็นการพยาบาทเบียดเบียนตนโดยหลักธรรมชาติ ก่อนที่จะออกไปกระทบกระเทือนคนอื่นต้องกระทบกระเทือนตนเสียก่อน เพราะความเห็นผิดของจิตด้วยอำนาจของกิเลสนี้แล สัมมาสังกัปโปจึงต้องแก้กันตรงนี้ รวมกันแล้วสัมมาสังกัปโป สัมมาทิฏฐิ ก็เหมือนเชือกสองเกลียวที่ขวั้นกันเข้าเป็นเกลียวเดียวนั่นเอง ให้เป็นเชือกเส้นหนึ่งขึ้นมา เพื่อให้มีกำลัง นั่นเป็นเพียงอาการของจิต ที่คิดในแง่ต่างกัน รวมแล้วก็คือปัญญา ความแยบคายของจิตดวงเดียวนั่นแล้ว เหมือนเชือกหนึ่งเส้น หรือเชือกเส้นหนึ่งเอง รวมทั้งแปดนั้นก็มาเป็นเชือกเส้นหนึ่ง คือ มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง เครื่องมือแก้กิเลสที่เหมาะสมอย่างยิ่งตลอดมาแต่ครั้งพุทธกาลนั่นแล จะพิจารณาอะไร ถ้าไม่พิจารณาสิ่งที่พัวพันจิตใจเราอยู่เวลานี้ และแก้ที่ตรงนี้ด้วยมรรค คือ สัมมาสังกัปโป เป็นต้น นี้แล มรรคเท่านั้นที่จะแก้กิเลสออกจากจิตใจได้

ถือร่างกาย หรือ ถือขันธ์ เป็นเวทีค้นคว้าด้วยสติปัญญาต่อสู้กับความลุ่มหลงของตน สู้กันบนเวที คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เป็นที่พิสูจน์สิ่งเหล่านี้ อันเป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณา ให้เห็นตามความจริงของมัน

เทศน์ไปที่อื่นไม่สะดวกใจ ถ้าเทศน์ลงตรงนี้รู้สึกถนัดใจจุใจ เพราะนี้เป็นตัวจริง กิเลสก็อยู่ที่ตรงนี้ มรรคก็อยู่ที่ตรงนี้

สัจธรรม ทุกข์ สมุทัยก็อยู่ที่ตรงนี้ นิโรธกับมรรคก็อยู่ที่ตรงนี้ เมื่อมรรคทำการดับกิเลสไปโดยลำดับ นิโรธ คือความดับทุกข์ ก็ปรากฏขึ้นมาเองตามกำลังของมรรค ซึ่งเป็นผู้ดำเนินงาน สติปัญญาเป็นผู้ฟาดฟันกิเลสให้ฉิบหายลงไปเป็นลำดับ ก็เป็นการดับทุกข์ไปโดยลำดับ

ใครจะไปตั้งหน้าตั้งตาดับทุกข์ โดยไม่ต้องดำเนิน *มรรค* ย่อมเป็นไปไม่ได้ ท่านบอกว่า *นิโรธ* ควรทำให้แจ้ง จะเอาอะไรไปทำ ถ้าไม่เอามรรคไปทำให้แจ้งขึ้นมาซึ่งนิโรธ เราจะพยายามทำนิโรธให้แจ้งเฉย ๆ โดยไม่อาศัยมรรคเป็นเครื่องบุกเบิกทางแล้ว ไม่มีทางสำเร็จ เพราะธรรมนี้เป็นอาการ เป็นผลของมรรคที่ผลิตขึ้นมา ท่านสอนไว้ตามอาการเฉย ๆ หลักใหญ่แล้วพอสติปัญญาจ่อลงไปเพียงจุดหนึ่งเท่านั้น จะกระเทือนไปถึงสัจธรรมทั้งสี่นั้นเลย ทำงานพร้อมกันเหมือนกับจักรตัวเล็กตัวใหญ่ ทำงานพร้อมกันในวงงานอันเดียวกัน ถ้าไปแยกแยะยังงั้นแล้ว ย่อมจะวกวนเหมือนตามรอยวัวในคอกนั่นแล หาทางไปไม่ได้

จึงควรพิจารณาลงในอาการใดก็ได้ ในรูปธรรมหรือนามธรรม มีอยู่ในกายอันเดียวกัน เช่น รูป ก็มีหลายอาการด้วยกัน ขณะพิจารณารูป แม้เวทนาเกิดขึ้นก็ไม่หวั่นไหว รูปเป็นรูป เวทนาก็สักเป็นนามธรรม หาตน หาตัว หาสัตว์ หาบุคคล หาเรา หาเขาได้ที่ไหน ไม่ว่าจะสุขเวทนาหรือทุกขเวทนา มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เขาเป็นตน เป็นตัว เป็นสัตว์ เป็นบุคคลที่ไหน เพียงเป็นนามธรรมอย่างเดียวเท่านั้น ปรากฏขึ้นในจิต เมื่อจิต

ได้ทราบว่าอาการปรากฏขึ้น เป็นลักษณะแห่งความทุกข์ เป็นลักษณะแห่งความสุข แล้วก็ดับลงไปตามเหตุปัจจัยที่พาให้ดับ แน่ะ! ปัญญาจึงมีทางที่จะทราบได้ตามสิ่งที่มีอยู่ เพราะไม่ใช่สิ่งที่ลี้ลับ แต่เป็นสิ่งที่เปิดเผย ด้วยความมีอยู่และปรากฏขึ้น ตามเหตุปัจจัยที่พาให้เป็นเท่านั้น

รูปขันธ์ ก็อยู่ทุกวันทุกเวลา พาหลับ พานอน พาขับพาถ่าย พายืน พาเดิน ก็รูปขันธ์นี่เอง

เวทนาขันธ์ ก็แสดงตัวอยู่ทุกเวลา แม้ในขณะนี้มันก็แสดงให้เรารู้อยู่เช่นกัน ไม่สุขก็ทุกข์ สับเปลี่ยนกันไปมาอย่างนี้แหละ สำคัญที่ใจอย่าให้ทุกข์ด้วย ทุกข์ก็ให้ทราบว่าขันธ์นี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่าให้จิตไปยุ่งกับเขา จิตก็ไม่เป็นทุกข์

เวทนา คำว่าเวทนานี้เทศน์ทุกวัน จึงควรฟังให้เข้าใจ กิเลสมันเกาะแน่นอยู่กับขันธ์ห้านี้ ไม่มีวัน มีคืน มีปี มีเดือน ไม่ทราบว่าของเก่า ของใหม่ แต่เกาะเสียแน่น เกาะมากี่ปี กี่เดือน กี่กัป กี่กัลป์มาแล้ว เพราะฉะนั้น การพิจารณาวันหนึ่งๆ เวลาหนึ่งๆ จึงไม่พอ การเทศน์วันหนึ่งเวลาหนึ่งจึงไม่พอ ต้องเทศน์ซ้ำกันให้เข้าใจ เป็นที่แน่นอนแน่ใจ พิจารณาก็พิจารณาซ้ำให้เป็นที่เข้าใจแน่นอน แล้วก็ปล่อยเอง เอาให้เห็นชัด เวทนา ทุกขเวทนามีที่ไหนบ้าง มีที่ไหนก็เป็นทุกขเวทนา จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้ ต้องเป็นธรรมชาติความจริงของเขาอยู่เช่นนั้น

สัญญา ความจำได้ เคยจำมาเท่าไรแล้วตั้งแต่วันเกิดจนบัดนี้ แล้วหาอะไรเป็นสาระได้บ้าง ถ้ามันเป็นตัว เป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลจริงๆ นำมาใส่ตู้ก็คงไม่มีตู้ที่ไหนใส่ เพราะมันจำ

ไม่หยุด ไม่ถอย แต่พอจำได้แล้วก็ผ่านไปๆ ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลยนั่น! เอาสาระแก่นสารอะไรกับสิ่งเหล่านี้

สังขาร ปรุงวันยังค่ำ คืนยังรุ่ง ปรุงเสียจนร้อนหัวอกก็มี ถ้าปรุงมากๆ ปรุงเสียจนหัวใจแทบจะไม่ทำงาน เพลียไปหมด สังขารคือความปรุง ถ้าไม่ระงับมันด้วยสติปัญญา ไม่มีทางระงับได้ตลอดไป และตายด้วยมันได้จริงๆ เช่น คนคิดมากเพราะความเสียใจ เรื่องของกิเลสมันเอาสังขารเป็นเครื่องปรุง เป็นเครื่องมือและผลักดันออกมาให้ปรุงไม่หยุด ไม่ถอย ปรุงสิ่งนั้น สำคัญสิ่งนี้ ทั้งสัญญาทั้งสังขารเป็นเครื่องมือของกิเลส แล้วก็พุ่งลงไปที่หัวใจของเรา ให้เกิดความทุกข์ความทรมานไม่ใช่น้อยๆ มากกว่านั้นก็เป็นบ้าได้คนเรา เพราะความคิดมาก มันดีนักเหรอ สังขาร!

วิญญาณ ก็เพียงรับทราบ รับทราบแล้วก็ดับไปพร้อมๆ ในขณะที่รับทราบจากสิ่งที่มาสัมผัส มีสาระแก่นสารที่ไหน เราหลงสิ่งเหล่านี้แหละ เราไม่ได้หลงสิ่งอื่นๆ นะ นอกนั้นมันก็เป็นผลพลอยได้ของกิเลสไปอีกประเภทหนึ่ง หลักใหญ่จริงๆ มันอยู่ตรงนี้ จึงต้องพิจารณาตรงนี้ให้เห็นชัด

นี่เรียกว่าดำเนิน *มัคคปฏิปทา* หรือเรียกว่า *มัคคสัจ* เครื่องแก้ความลุ่มหลง วุ่นวาย ความยึดมั่นถือมั่นของใจให้ถอดถอนตัวออกมา ใจจะได้สบายหายห่วงจากสิ่งเหล่านี้เพราะการปล่อยวางได้ อันความตายเป็นหลักใหญ่เหนือโลกจะห้ามได้เมื่อไม่ถึงกาลถึงเวลามันก็ไม่สลาย ถึงแม้จะยึดถือมันเท่าไรก็ตาม เมื่อถึงกาลมันแล้ว ห้ามไม่ฟัง มันก็ไปของมัน เพราะเป็นคติธรรมดาซึ่งเรียกว่า *ทางหลวง* ใครจะไปกั้นกลางหวงห้ามไม่ได้

มันต้องเดินตามทางหลวง ตามคติธรรมดา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่โตมาก ทั่วโลกดินแดนเป็นอย่างนี้ด้วยกันทั้งนั้น จะไม่เรียกว่าเป็นทางใหญ่ทางหลวงได้อย่างไร ใครจะไปกีดกันหวงห้ามไม่ให้มันเป็นไปได้ พิจารณาให้เป็นไปตามความจริงของมัน ที่เรียกว่า *โค่นไม้ตามลม* อย่าไปขัดขวางธรรมของพระพุทธเจ้า ให้รู้ตามความจริง ใจก็จะสบาย

ใจอยู่กับกิเลส ใจอยู่กับความวุ่นวาย ผลแห่งความวุ่นวายก็คือความทุกข์ เราเคยเห็นโทษของมันมาแล้ว ทีนี้ให้ใจอยู่กับธรรม ใจอยู่กับสติ ใจอยู่กับปัญญา ใจนั้นจะได้มีความปลอดภัย ใจจะได้มีความร่มเย็น ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้วไม่ว่าอยู่ที่ไหนพยายามแก้ให้หมด แก้ภายนอกได้แล้วเข้ามาแก้ภายในธาตุในขันธ์ แล้วก็ภายในจิตด้วยปัญญาอีกเช่นเดียวกัน จนรอบตัวทะลุปรุโปร่งไปหมด ไม่มีอะไรเหลือเลย คำว่าตน ว่าตัว ว่าสัตว์ ว่าบุคคล มันหมดปัญหาไปในทันทีทันใด เมื่อกิเลสซึ่งเป็นตัวเสกสรรว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลได้สิ้นไปจากใจแล้ว มันหมดไปเอง คำว่าสัตว์ก็ตามบุคคลก็ตาม ไม่คิดให้เสียเวล่ำเวลา จริงอย่างไรก็อยู่ตามความจริงล้วน ๆ นั่น! ที่ว่าผู้หายกังวล เวลาหายจริง ๆ มันหายที่ตรงนี้

อันนี้ไม่ใช่สัจธรรม สัจธรรมก็คือทุกข์ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ นี่เรียกว่าทุกขสัจ สมุทัยเป็นเรื่องของกิเลสตัณหาอาสวะทั้งหมด นี่เรียกว่าสมุทัยสัจ มรรคมีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น สัมมาสมาธิเป็นที่สุด เป็นสัจธรรมประเภทหนึ่ง คือเครื่องมือแก้กิเลสคือตัวสมุทัย

ให้หมดสิ้นไป นิโรธก็ดับไปตามกันไปเป็นลำดับ ๆ จนกระทั่งรู้แจ้งแทงตลอดในสมุทัยตัวสำคัญ ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจโดยเฉพาะ ไม่มีอะไรเหลือแล้ว นิโรธแสดงความดับทุกข์ เพราะกิเลสดับไปจากใจในขณะนั้นอย่างเต็มภูมิ

ผู้ที่รู้ว่าทุกข์ดับไปกิเลสดับไป เพราะมรรคเป็นเครื่องมือทำลาย นั่นคือ *วิมุตติ* คือ *ผู้บริสุทธิ์* ไม่ใช่สัจธรรมทั้งสี่ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) นั้น

สัจธรรมเป็นเครื่องก้าวเดินเท่านั้น เมื่อถึงจุดหมายปลายทางแล้ว สัจธรรมทั้งสี่ก็หมดความหมายหน้าที่ไปตามหลักธรรมชาติของตน โดยไม่ต้องไปกดขี่บังคับให้สิ้นให้สุด ให้หมดความหมาย หากเป็นไปตามเรื่องเช่นเดียวกับเราก้าวจากบันไดขึ้นสู่สถานที่อันเป็นจุดที่ต้องการแล้ว บันไดกับเราก็หมดความจำเป็นกันไปเอง ฉะนั้น เรื่องของมรรค คือสติกับปัญญาเป็นต้น เมื่อทำหน้าที่ให้สมบูรณ์เต็มภูมิ จิตได้ถึงขั้นแห่งความหลุดพ้นแล้ว เรื่องสติปัญญาที่จะช่วยแก้ไขกิเลสตัณหาอาสวะทั้งมวล ก็หมดปัญหาไปตาม ๆ กัน

นี่แลคือความเด่นของเรา นี่แลคือ **สมณธรรม** หรือสมณะที่สุดยอดคือสมณะที่สี่ สมณะที่หนึ่งคือพระโสดา สมณะที่สองคือพระสกิทาคา สมณะที่สามพระอนาคา เราเจอมาเป็นลำดับด้วยการปฏิบัติ สมณะที่สี่คือพระอรหันต์ อรหัตธรรม เราเจอเต็มภูมิด้วยมัคคปฏิปทาอันแหลมคม นี่เป็นผู้ทรงไว้แล้วซึ่งสมณะทั้งสี่ รวมลงในใจดวงเดียว *เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ* เป็นมงคลอันสูงสุดนี้อยู่ที่ใจเราเอง ไม่ต้องไปหาสิริมงคลจากไหน ใจที่พ้นจากเครื่อง

กดถ่วงทั้งหลาย ถึงความบริสุทธิ์เต็มภูมิแล้ว นั่นแลเป็นมงคลอันสูงสุดเต็มภูมิ

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ไม่อยู่ในที่อื่นใด สัจธรรมทั้งสี่ก็ดี สมณธรรมทั้งสี่ก็ดี ตั้งแต่ที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม จนกระทั่งถึงที่สี่ ก็ผู้ที่รู้ๆ นี่แหละ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสมณธรรมทั้งสี่ และเป็นผู้ที่จะทำหน้าที่ปลดเปลื้องตนออกจากสิ่งที่กดขี่บังคับทั้งหลาย จนถึงขั้นอิสระเสรี คือสมณะที่สี่รวมอยู่กับเรานี้ทั้งหมด

สรุปแล้วอยู่กับผู้ที่รู้ๆ เวลานี้ ผู้นี้เป็นผู้ตายตัวอย่างยิ่ง คงเส้นคงวาที่จะรับทราบทุกสิ่งทุกอย่าง กิเลสก็ทำลายจิตนี้ให้ฉิบหายไปไม่ได้ กิเลสจะทำลายสิ่งใดได้ก็ตาม แต่ไม่สามารถทำลายจิต การทำจิตให้ได้รับความลำบากนั้นมีฐานะเป็นไปได้ แต่จะทำจิตนั้นให้ฉิบหายย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะธรรมชาตินี้เป็นธรรมชาติที่ตายตัว หรือเรียกว่าคงเส้นคงวา เป็นแต่สิ่งที่มาเกี่ยวข้องหรือสิ่งที่มาคละเคล้าทำให้เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ เท่านั้น นั่นเป็นไปได้

เมื่อสลัดตัดหรือชำระชะล้างสิ่งเหล่านั้นหมด ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ธรรมชาตินี้จึงทรงตัวได้อย่างเต็มภูมิ ถ้าเป็นบุคคลก็เรียกว่าสมณะที่สี่ (พระอรหันต์) อย่างเต็มภูมิ ถ้าเรียกว่าเป็นธรรมก็เรียกว่าอรหัตธรรมอยู่ภายในจิตดวงนั้น จิตดวงนั้นเป็นธรรมทั้งดวง จิตเป็นธรรม ธรรมเป็นจิต เป็นได้ทั้งนั้น ไม่มีอะไรที่จะค้าน ไม่มีอะไรที่จะแย้ง เมื่อไม่มีกิเลสมาแย้งแล้ว มันก็ไม่มีอะไรแย้ง กิเลสหมดไปแล้ว จะเอาอะไรมาแย้ง ไม่มี!

นั่นแหละ ความหมดเรื่อง หมดราว หมดอะไรๆ หมดที่

ตรงนั้น ความดับทุกข์ ดับที่ตรงนั้น ดับภพ ดับชาติ ดับที่ตรงนั้น ที่อื่นไม่มีที่ใดเป็นที่ดับ การไปเกิดภพ เกิดชาติ ก็คือผู้นี้แลเป็นเชื้อแห่งภพแห่งชาติ เพราะเชื้อของภพของชาติได้แก่กิเลสอยู่กับจิต จิตจึงต้องเร่ๆ ร่อนๆ ไปเกิดในภพน้อยภพใหญ่ ได้รับความทุกข์เดือดร้อน ลำบาก รำคาญมาโดยลำดับลำดา เพราะมีเชื้อพาให้เป็นไป มีเครื่องหมุนพาให้เป็นไป เมื่อสลัดตัดสิ่งที่ฉาบทาหรือเชื้อออกหมดแล้ว จึงหมดปัญหา หมดลงที่ตรงนี้

ขอให้พาไปกันพินิจพิจารณา เอาให้ได้ ธรรมนี้เป็นได้มีได้ สามารถรู้ได้ เห็นได้ด้วยกันทั้งหญิงทั้งชาย ทั้งนักบวชและฆราวาสด้วยการปฏิบัติของตน ไม่ขึ้นอยู่กับเพศกับวัยอะไรทั้งสิ้น

จึงขอยุติเพียงเท่านี้.

จิตผ่องใส คือ อวิชชา

ปกติจิตเป็นสิ่งที่เหนือกว่าทุกสิ่งทุกอย่างอยู่แล้ว ผ่องใส และพร้อมที่จะสัมผัสสัมพันธ์กับทุกสิ่งทุกอย่างอยู่เสมอ สภาพทั้งหลายเขาเป็น *อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา* ตกอยู่ในกฎ *ไตรลักษณ์* ด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีเว้น

ธรรมชาติของจิตที่แท้จริงนั้นไม่ได้อยู่ในกฎนี้ เท่าที่จิตเป็นไปตามกฎของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เพราะสิ่งที่

ธรรมชุดเตรียมพร้อม พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน) วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี หน้า ๒๑๘ – ๒๓๓

เป็นไตรลักษณ์ คือสิ่งที่หมุนเวียนเข้าไปเกี่ยวข้องกับจิต จิตจึงหมุนเวียนไปตามเขา แต่หมุนเวียนไปด้วย *ธรรมชาติที่ไม่แตกไม่สลาย* หมุนไปตามธรรมชาติของตัวเอง ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีอำนาจพาให้หมุนไป แต่ที่เป็นอำนาจของจิตอยู่โดยหลักธรรมชาติแล้ว คือ *รู้และไม่ตาย* ความไม่ตายนี้แล ความไม่แตกสลายนี้แล เป็นสิ่งที่เหนือกฎไตรลักษณ์และหลักสากลนิยมทั้งหลาย แต่ที่เราไม่ทราบก็เพราะธรรมชาติที่เป็น *สมมุติ* เข้าไปเกี่ยวข้องรุมล้อมจิตเสียหมด จิตจึงกลมกลืนกับเรื่องเหล่านี้ไปเสีย

ที่เราไม่ทราบว่าการเกิดตาย เป็นของมีมาดั้งเดิมประจำจิตที่มีกิเลสเป็นเชื้อ ก็เพราะ*ความไม่ทราบเป็นเรื่องของกิเลส ความเกิดตายเป็นเรื่องของกิเลส* เรื่องเราจริงๆ เรื่องเราล้วนๆ คือเรื่องจิตล้วนๆ ไม่มีอำนาจเป็นตัวของตัวเองได้ อาศัยของจอมปลอมมาเป็นตัวของตัวเรื่อยมา การแสดงออกของจิตจึงไม่ตรงตามความจริง มีการแสดงออกต่างๆ ตามกลมายาของกิเลส เช่น ทำให้กลัว ทำให้สะทกสะท้าน กลัวจะเป็น กลัวจะตาย กลัวอะไร กลัวไปหมด แม้ทุกข์น้อยทุกข์ใหญ่อะไรมาปรากฏก็กลัว อะไรกระทบกระเทือนไม่ได้เลย มีแต่กลัว ผลที่สุดในจิตจึงเต็มไปด้วยความหวาดความกลัวไปเสียสิ้น นั่น! ทั้งๆ ที่เรื่องความหวาดความกลัวเหล่านี้ ไม่ใช่เรื่องของจิตโดยตรงเลย แต่ก็ทำให้จิตหวั่นไหวไปตามจนได้

เราจะเห็นได้เวลาที่จิตชำระจนบริสุทธิ์ล้วนๆ แล้ว ไม่มีอะไรเข้าไปเกี่ยวข้องได้ จะไม่ปรากฏเลยว่าจิตนี้กลัว กล้าก็ไม่

ปรากฏ กลัวก็ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ธรรมชาติของตัวเองอยู่โดยลำพัง หรือโดยหลักธรรมชาติตลอดเวลา *อกาลิโก* เท่านั้น นี่เป็นจิตแท้ จิตแท้นี้เรียกว่าเป็นความบริสุทธิ์ หรือ *สอุปาทิเสสนิพพาน* (นิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่) ของพระอรหันต์ท่านเท่านั้น นอกจากนี้ไม่อาจเรียกจิตแท้อย่างเต็มปากเต็มใจได้ สำหรับผู้แสดงกระดากใจ ไม่อาจเรียกได้

จิตดั้งเดิม หมายถึงจิตดั้งเดิมแห่ง *วัฏฏะ* ของจิตที่เป็นอยู่นี่ ซึ่งหมุนไปเวียนมา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ในหลักธรรมว่า *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตเดิมแท้ผ่องใส นั่น! แต่อาศัยความคละเคล้าของกิเลส หรือกิเลสจรมา จึงทำให้จิตเศร้าหมอง* ท่านว่า จิตเดิมแท้นั้นหมายถึงเดิมแท้ของ *สมมุติ* ต่างหากไม่ได้หมายความถึงเดิมแท้ของ *ความบริสุทธิ์* เวลาท่านแยกออกมา *ประภัสสระมิทัง จิตตัง ภิกขเว* ประภัสสระหมายถึงประภัสสร คือความผ่องใส ไม่ได้หมายถึงความบริสุทธิ์ นี่หลักเกณฑ์ของท่านพูดได้ถูกต้อง หาที่แย้งไม่ได้เลย ถ้าว่าจิตเดิมเป็นจิตที่บริสุทธิ์นั้น จะมีที่ค้านกันเต็มที่ ถ้าบริสุทธิ์แล้วมาเกิดทำไม นั่น!

ท่านผู้ชำระจิตบริสุทธิ์แล้วท่านไม่ได้มาเกิดอีก ถ้าจิตบริสุทธิ์แล้วชำระกันทำไม มันมีที่แย้งกันที่ตรงนี้ ชำระกันเพื่ออะไร แต่ถ้าจิตผ่องใสก็ต้องชำระ เพราะความผ่องใสนั้นแลเป็นตัวอวิชชาแท้ ไม่ใช่อื่นใด ผู้ปฏิบัติจะทราบประจักษ์ใจของตน ในขณะที่จิตได้ผ่านจากความผ่องใสนี้ไปแล้วเข้าถึงขั้นแห่ง *วิมุตติ* ความผ่องใสนี้จะไม่ปรากฏตัวเลย

นั่น! ทราบได้ตรงนี้อย่างประจักษ์กับผู้ปฏิบัติ และค้านกันได้ก็ค้านกันที่ตรงนี้ เพราะ **ความจริง** นั้นจะต้องจริงกับ **ใจ** ของทุกคน เมื่อใครทราบใครรู้ก็ต้องพูดได้เต็มปากทีเดียว เวลานี้จิตของพวกเรากำลังตกอยู่ในวงล้อม ทำให้หวาด ให้กลัว ให้รัก ให้ชังให้เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ชื่อว่าเป็นอาการของสมมุติ เป็นอาการของกิเลสโดยสิ้นเชิง ตัวเราเองไม่ได้ใช้พลังของตัวเองคือจิต มีแต่พลังของกิเลสตัณหาอาสวะ มันผลักมันดันอยู่ทั้งวันทั้งคืน ยืนเดินนั่งนอน แล้วเราจะหาความสุขความสบายมาจากที่ไหน

เมื่อธรรมชาตินี้ที่เป็นของแปรสภาพอยู่ตลอดเวลา ยังมายั่วยุจิตซึ่งเป็นธรรมชาติของตัวเองให้เป็นไปตามอีกด้วย โดยที่เราไม่รู้สึกเลย โลกนี้จะหาความสุขที่ไหน หาไม่ได้! ถ้าไม่ได้ถอดถอนธรรมชาตินี้ออกจากจิตใจเสียเมื่อไรโดยสิ้นเชิง ไม่ให้มีเหลือเลย ก็จะหาความทรงตัวอยู่อย่างสบายหายห่วงไม่ได้เลย จะต้องกระดิกพลิกแพลง หรือต้องเอนโน้นเอนนี้ ตามสิ่งที่มาเกี่ยวข้องยั่วยวนมากบ้างน้อยบ้าง

ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ชำระจิต ซึ่งเป็นการชำระความทุกข์ทรมานของตนนั้นแล ไม่มีผู้ใดที่จะหยั่งถึงหลักความจริงได้อย่างแท้จริงดั่งพระพุทธเจ้า มีพระองค์เดียวที่เรียกว่า *สยัมภู* โดยไม่ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้หนึ่งผู้ใดเลย ในการแก้กิเลสออกจากพระทัยของพระองค์ ทรงทำหน้าที่ทั้งเป็นนักศึกษาทั้งเป็นครูไปในตัวลำพังพระองค์เดียว จนได้ตรัสรู้ถึงขั้นยอดธรรม ยอดคน ยอดศาสดา ส่วนทางสมาธิด้านความสงบนั้น ท่านคงได้ศึกษาอบรมมาบ้างเหมือนกันกับดาบสทั้งสอง ไม่ปฏิเสธ

แต่นั่นไม่ใช่ทางถอดถอนถึงความเป็น *สัพพัญญู* ได้ เวลาจะเป็นสัพพัญญูก็เสด็จออกจากดาบสทั้งสอง ไปบำเพ็ญลำพังพระองค์เดียว และทรงรู้เองเห็นเองโดยไม่มีครูสั่งสอนเลย แล้วนำธรรมนั้นมาสั่งสอนโลก พอได้รู้บุญ รู้บาป รู้นรกสวรรค์ ตลอดนิพพานมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ควรจะเห็นคุณค่าแห่งธรรมที่ท่านนำมาสอนโลกได้โดยยาก ไม่มีใครในโลกสามารถทำได้อย่างท่านเลย

เวลานี้อะไรเป็นเครื่องหุ้มห่อจิตใจ จึงหาความผ่องใสและความบริสุทธิ์ไม่ได้ ทั้งๆ ที่เราต้องการหาความบริสุทธิ์ด้วยกันทุกคน อะไรเป็นเครื่องปิดบังอยู่เวลานี้ ถ้าพูดตามหลักธรรมชาติแล้วก็มี **ขันธ์ ๕** เป็นที่หนึ่ง ส่วน *จิตตะอวิชชา* นั้นยกไว้ก่อนเอาที่เด่นๆ คือขันธ์ ๕ นั้นเป็นที่หนึ่ง และที่สองที่เป็นสหายกันนั้นก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ซึ่งติดต่อสื่อสารกันกับตา หู จมูก ลิ้น กาย และเข้าไปประสานกับใจ จากนั้นก็เป็นความสำคัญขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้จากรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส แล้วนำเอาอารมณ์ที่ผ่านไปแล้วนั้น เข้ามาผูกมัดวุ่นวายหรือมาหุ้มห่อตัวเอง ให้มืดมิดปิดตาไปด้วยความรัก ความชังความเกลียด ความโกรธ และอะไรๆ เต็มไปหมด ซึ่งได้มาจากสิ่งดังกล่าวทั้งนั้น

ส่วนที่ฝังอยู่ลึก ก็คือขันธ์ของเรานี้ เราถือว่าเป็นตัวเป็นตนของเรามาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ กาลไหนๆ ทุกชาติทุกภาษาแม้จะเป็นสัตว์ก็ต้องถือว่าเรานี้เป็นของเรา นี้เป็นสัตว์ เป็นตัวของสัตว์ เป็นตัวของเรา จะเป็นกายทิพย์ ร่างกายทิพย์ก็เป็นตัวของเรา จะเป็นเปรตเป็นผีเป็นอะไรก็ตามเถอะ สิ่งที่อาศัย

อยู่ ร่างหยาบ ร่างละเอียด ต้องถือว่าเป็นเรา เป็นของเราด้วยกันทั้งนั้น จนกระทั่งที่มาเป็นมนุษย์ที่รู้จักดีรู้จักชั่วบ้างแล้ว ก็ยังต้องถือว่านี้เป็นเรา เป็นของเรา คือขันธ์ ๕ รูปก็เป็นเรา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นเรา เป็นของเรา เหล่านี้ยังฝังอยู่อย่างลึกลับ

ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้พิจารณา การพิจารณาก็เพื่อจะให้รู้ชัดเจนตามความจริงของมัน แล้วถอนความยึดมั่นถือมั่นสำคัญผิดว่าตน เพื่อความเป็นอิสระนั่นเอง ไม่ใช่เพื่ออะไร ตามปกติของเขาแล้วจะพิจารณาเขาทำไม รูปก็เป็นรูป เสียงเป็นเสียง กลิ่นเป็นกลิ่น รสเป็นรส เครื่องสัมผัสต่างๆ เป็นธรรมชาติของเขาอยู่เดิม เขาไม่ได้ว่าเขาเป็นข้าศึกอะไรต่อเราเลย ไปพิจารณาเขาทำไม การพิจารณาก็เพื่อให้ทราบความจริงของสิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริงของเขา แล้วทราบความลุ่มหลงของตนด้วยการพิจารณานี้ และถอนตัวเข้ามาด้วยความรู้ การที่จิตเข้าไปจับจองยึดขันธ์ว่าเป็นตน เป็นของตน ก็เพราะความลุ่มหลงนั่นเอง เมื่อพิจารณาเข้าใจว่าสิ่งนั้นเป็นอะไรอย่างชัดเจนแล้ว จิตก็ถอนตัวเข้ามาด้วยความรู้ความเข้าใจด้วยปัญญา หมดกังวลกับสิ่งเหล่านั้น นี่ท่านเรียกว่าปัญญา

เมื่อถอนจากนั้นมาแล้ว ก็มาพิจารณาทางธาตุทางขันธ์ของตัวเอง อันใดที่เด่นชัดในขันธ์ ๕ นี้ เราไม่ต้องไปสำคัญมั่นหมาย หรือไปคาดคะเนว่าเราไม่ได้พิจารณาขันธ์ ๕ โดยทั่วถึง คือทุก ๆ ขันธ์ไปเช่นนี้ เราไม่ต้องไปทำความสำคัญ ขอแต่ว่าขันธ์ใดเป็นที่เด่นชัด ซึ่งควรแก่

การพิจารณาและเหมาะกับจริตนิสัยของเราในขณะนั้น ๆ ให้เราค้นคว้าพิจารณาในขันธ์นั้นให้ชัดเจน เช่น รูปขันธ์ เป็นต้น

ใน *รูปขันธ์* มีอาการใดเด่นในความรู้สึกของเรา ที่เกิดความสนใจอยากจะพิจารณามากกว่าอาการอื่นๆ เราพึงจับจุดนั้นกำหนดให้เห็น *ความจริง* ของมันว่า *ทุกขัง* คืออะไร ตามหลักธรรมท่านกล่าวไว้ว่า ทุกขัง คือความทนไม่ได้ มันไม่ค่อยสนิทใจเราซึ่งเป็นคนมีนิสัยหยาบ จึงชอบแปลแบบลางเนื้อชอบลางยาเป็นส่วนมากกว่า ทุกขัง คือความบีบบังคับอยู่ตลอดเวลานี่แลนี่เหมาะกับใจเราที่หยาบมาก ดังธรรมบทว่า *ยัมปิจฉัง นะ ละภะติ ตัมปิ ทุกขัง* นี้ตรงกับคำที่ว่า คือปรารถนาสิ่งใดแม้ได้แล้วแต่สิ่งนั้นพลัดพรากจากไปเสีย ก็เป็นความทุกข์ขึ้นมา ความทุกข์อันนี้เข้ากันได้กับคำว่ามันบีบบังคับ ความบีบบังคับนั้นแลคือความทุกข์ ความทนไม่ได้ เมื่อทนไม่ได้ก็เป็นไปตามเรื่องของเขา ไปยุ่งกับเขาทำไม ความจริงจะเป็นขันธ์ใดหรือไตรลักษณ์ใดก็ตาม ใจของเราไปยึดไปถือเขาต่างหาก จึงต้องมาพิจารณาให้ชัดเจนในขันธ์

รูปขันธ์ อาการใดดูให้เห็นชัดเจน ถ้ายังไม่ทราบชัดใน *ปฏิกูล* ซึ่งมีอยู่ในรูปขันธ์ของเรา ก็ให้ดูป่าช้าในตัวของเรานี้ให้เห็นชัดเจน คำว่า เยี่ยมป่าช้า ให้เยี่ยมที่นี่ แม้เยี่ยมป่าช้านอกก็เพื่อน้อมเข้ามาสู่ป่าช้าในตัวของเรา ป่าช้านอกนั้น คนตายในครั้งพุทธกาลมันคือป่าช้าผีดิบ ทิ้งเกลื่อนไม่ค่อยจะเผาจะฝังกันเหมือนอย่างทุกวันนี้ ท่านจึงสอนให้พระไปเยี่ยมป่าช้า ตาย

เก่าตายใหม่เกลื่อนกลาดเต็มไปหมดในบริเวณนั้น เวลาเข้าก็ให้เข้าทางทิศนั้นทิศนี้ ท่านก็สอนไว้โดยละเอียดถี่ถ้วน ด้วยความฉลาดแหลมคมของพระพุทธเจ้าผู้เป็นสยัมภู หรือผู้เป็นศาสดาของโลก ท่านสอนให้ไปทางเหนือลม ไม่ให้ไปทางใต้ลม จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพ เพราะกลิ่นซากศพที่ตายเก่าตายใหม่นั้นๆ เมื่อไปเจอซากศพชนิดนี้เข้าแล้ว ความรู้สึกเป็นอย่างไร แล้วให้ไปดูซากศพชนิดนั้นๆ ความรู้สึกเป็นอย่างไร ให้ประมวลหรือ *โอปนยิโก* น้อมเข้ามาสู่ตัวเองซึ่งเป็นซากศพอันหนึ่ง ท่านสอนให้พิจารณาอย่างนี้

เมื่อเราได้สักขีพยานคือตัวเราเองว่า ซากศพที่อยู่ในป่าช้าภายนอกนั้นเป็นอย่างไร แล้วน้อมเข้ามาสู่ป่าช้าภายในคือตัวเราเอง เมื่อได้หลักเกณฑ์ที่นี่แล้ว การเยี่ยมป่าช้านั้นก็ค่อยจางไปๆ แล้วมาพิจารณาป่าช้า (ภายใน) ให้เห็นชัดเจนขึ้นโดยลำดับ คือกายนี้เป็นบ่อปฏิกูล น่าเกลียด ต้องชะล้าง อาบ สรง ทำความสะอาดอยู่ตลอดเวลา ทุกสิ่งทุกอย่างที่มาเกี่ยวข้องกับทุกส่วนของร่างกายเรานี้ มีอะไรที่เป็นของสะอาด แม้เครื่องอุปโภคบริโภค เมื่อนำมาบริโภคก็กลายเป็นของปฏิกูล นับแต่ขณะเข้าทางมุขทวาร และผ่านลงไปโดยลำดับ เครื่องนุ่งห่มใช้สอยต่างๆ มันก็สกปรก ต้องไปชะล้างซักฟอกยุ่งไปหมด ที่บ้านที่เรือนก็เหมือนกัน ต้องชะล้างเช็ดถูปัดกวาดอยู่เสมอ ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นป่าช้าขึ้นที่นั่นอีก เพราะความสกปรกเหม็นคลุ้งทั่วดินแดน มนุษย์ไปอยู่ที่ไหนต้องทำความสะอาด เพราะมนุษย์สกปรก แน่ะ!

ในตัวเราซึ่งเป็นตัวสกปรกอยู่แล้ว สิ่งที่มาเกี่ยวข้องกับตัวเรามันจึงสกปรก แม้แต่อาหารหวานคาวที่มีรสเอร็ดอร่อยน่ารับประทาน สีสันวรรณะก็น่าดูน่าชม พอเข้ามาคละเคล้ากับสิ่งสกปรกที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่นน้ำลายเป็นต้น ก็กลายเป็นของสกปรกไปด้วย อาหารชนิดต่างๆ ที่ผ่านมุขทวารเข้าไปแล้ว เวลาคายออกมา จะนำกลับเข้าไปอีกไม่ได้ รู้สึกขยะแขยงเกลียดกลัวเพราะเหตุไร ก็เพราะร่างกายนี้ มีความสกปรกอยู่แล้วตามหลักธรรมชาติของตน อันใดที่มาเกี่ยวข้องกับร่างกายนี้ จึงกลายเป็นของสกปรกไปด้วยกัน การพิจารณาอย่างนี้เรียกว่าพิจารณาป่าช้า พิจารณาอสุภกรรมฐาน

เอ้ากำหนดเข้าไป ในหลักธรรมชาติของมันเป็นอย่างไร ดูทุกแง่ทุกมุมตามความถนัดใจ คือปกติเมื่อเราดูในจุดนี้แล้ว มันก็จะค่อยซึมทราบไปจุดนั้นๆ ตามลำดับ ถ้าสติกับความรู้สึกสืบต่อกันอยู่แล้ว ปัญญาจะต้องทำงานและก้าวไปไม่ลดละ จะมีความรู้สึกซาบซึ้งในการรู้จริงเห็นจริงตามลำดับ นี่เป็นปัญญาระดับแรกของการพิจารณา

เมื่อพิจารณาในขั้นปฏิกูลแล้ว พิจารณาความเปลี่ยนแปรสภาพของร่างกาย คือความปฏิกูลก็อยู่ในร่างกายนี้ ป่าช้าผีดิบก็อยู่ในร่างกายนี้ ป่าช้าผีแห้งผีสดผีร้อยแปดอะไร ก็รวมอยู่ในนี้หมด เวลานำไปเผาไปต้มแกงใน *เตาไฟ* ไม่เห็นว่าเป็นป่าช้ากันบ้างเลย แต่กลับถือเอาเป็น *ครัวไฟ* ไปเสีย ความจริงก็คือป่าช้าของสัตว์นั่นแหละ และขนเข้ามาเก็บเอาไว้ที่นี่ (ท้องคน) ในหลุมในบ่ออันนี้เต็มไปหมด นี่ก็คือที่ฝังศพของสัตว์ต่างๆ เราดีๆ

นั่นแล ถ้าคิดให้เป็นธรรมคือให้ความเสมอภาค เพราะศพใหม่ศพเก่าเกลื่อนอยู่ที่นี่ เมื่อพิจารณาอย่างนี้แล้ว จะไม่เกิดความสะอิดสะเอียน ไม่เกิดความสังเวชสลดใจแล้วจะเกิดอะไร เพราะความจริงเป็นอย่างนั้นแท้ๆ

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ถึง**ความจริง** เพราะความจริงมีอยู่อย่างนี้ ถ้าเราไม่ปีนเกลียวกับความจริง ใครๆ ก็จะได้ปลดเปลื้องความยึดมั่นถือมั่นความสำคัญผิด อันเป็นความโง่เขลาเบาปัญญาของตนออกได้เป็นลำดับ ๆ จิตใจจะมีความสว่างกระจ่างแจ้ง ฉายแสงออกมาด้วยความชัดเจนอย่างสง่าผ่าเผยองอาจกล้าหาญต่อความจริง ที่สัมผัสสัมพันธ์กับตนอยู่ตลอดเวลา พอใจรับความจริงทุกแง่ทุกมุมด้วยความเป็นธรรม ไม่ลำเอียง แม้ยังละไม่ขาดก็พอมีความเบาใจ มีที่ปลงที่วางบ้าง ไม่แบกหามอุปาทานในขันธ์เสียจนย่ำแย่ตลอดไป แบบภาษิตท่านว่า *คนโง่นั้น หนักเท่าไรยิ่งขนเข้า ปราชญ์ท่าน เบาเท่าไรยิ่งขนออกจนหมดสิ้น*

เมื่อพิจารณาอย่างนี้แล้ว จงพิจารณาความแปรสภาพของขันธ์ ขันธ์แปรทุกชิ้นทุกอัน ทุกสัดทุกส่วนบรรดาที่มีในร่างกายนี้ แม้แต่ผมเส้นหนึ่งไม่ได้เว้นเลย แปรสภาพเหมือนกันหมด อันไหนที่เป็นเรา อันไหนที่เป็นของเราที่ควรยึดถือ

คำว่า *อนัตตา* ก็เหมือนกัน ยิ่งสอนย้ำความไม่น่ายึดถือเข้าไปอย่างแนบสนิท อนัตตาก็อยู่ในชิ้นเดียวกัน ชิ้นเดียวกันนี่แหละที่เป็นอนัตตา ไม่ใช่เราและของใครทั้งสิ้น เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ๆ ที่คละเคล้าอยู่ตามธรรมชาติของตน ตนไม่สนใจว่า

ใครจะรัก จะชัง จะเกลียด จะโกรธ จะยึดถือ หรือปล่อยวาง แต่มนุษย์เรานั้นมือไวใจเร็ว อะไรผ่านมาก็คว้ามับ ๆ ไม่สนใจคิดว่าผิดหรือถูกอะไรบ้างเลย มือไวใจเร็วยิ่งกว่าลิงร้อยตัว แต่มักไปตำหนิลิงว่าอยู่ไม่เป็นสุขกันทั้งโลก ส่วนมนุษย์เองอยู่ไม่เป็นสุขทุกอิริยาบท เต็มไปด้วยความหลุกหลิกคึกคะนอง น้ำล้นฝั่งอยู่ตลอดเวลา ไม่สนใจตำหนิกันบ้างเลย ธรรมที่ท่านสอนไว้จึงเปรียบเหมือนไม้สำหรับตีมือลิง ตัวมือไวใจคะนองนั้นแล

ไตรลักษณ์ มี *อนัตตา* เป็นต้น ท่านขู่ไว้ ตบไว้ ตีข้อมือไว้ อย่าไปเอื้อม! ตบไว้ ตีไว้ อย่าไปเอื้อมว่าเป็นเรา เป็นของเรานั่น! คำว่า *รูปัง อนัตตา* ก็อุปมาเหมือนอย่างนั้นเอง อย่าเอื้อมอย่าเข้าไปยึดถือ นั่น! ให้เห็นว่ามันเป็นอนัตตาอยู่แล้ว ธรรมชาติของมัน (รูป) เป็นอนัตตา ไม่เป็นของใครทั้งหมด อนัตตาไม่เป็นตนก็บอกอยู่แล้ว นี่คือการพิจารณาร่างกาย

เอาละที่นี่กำหนดให้มันสลายไป จะสลายลงไปแบบไหนก็เอาตามความถนัดใจ อันนั้นเปื่อยลง อันนี้เปื่อยลง อันนั้นขาดลง อันนี้ขาดลง ขาดลงไปทุกชิ้นทุกอัน ตั้งแต่กระโหลกศีรษะขาดลงไป กระดูกแต่ละชิ้นละอัน เมื่อหนังหุ้มมันเปื่อยลงไปแล้วเนื้อก็เปื่อยลงไปแล้ว เส้นเอ็นที่ยึดกันขาดเปื่อยลงไปแล้ว มันทนไม่ได้ต้องขาดไป ๆ เพราะมีชิ้นติดชิ้นต่อกันอยู่อย่างนี้ด้วยเอ็นเท่านั้น เมื่อเส้นเอ็นเปื่อยลงไป ส่วนต่าง ๆ ต้องขาดลงไป ๆ กองอยู่กับพื้น และเรี่ยราดกระจัดกระจายเต็มบริเวณ มิหนำซ้ำยังกำหนดให้แร้งกา หมากินและกัดทิ้งไปทั่วบริเวณ ใจจะมีความรู้สึกอย่างไรบ้าง

เอ้า กำหนดดู! ส่วนที่เป็นน้ำก็กระจายลงไป ซึมซาบลงไปในดินด้วย เป็นไอขึ้นไปบนอากาศด้วย แล้วก็แห้งเข้าไปๆ ทุกทีจนไม่ปรากฏสิ่งที่แข็ง เมื่อแห้งเข้าไปแล้วก็กลายเป็นดินตามเดิม ดินป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ซอยลงไป อันใดก็ตามในธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ นี้ เป็นสิ่งประจักษ์ในทางสัจธรรมด้วยกันทั้งนั้น

เราไม่ต้องคิดว่าเราพิจารณาดินชัด แต่ส่วนนั้นไม่ชัด ส่วนนี้ไม่ชัด ไม่ต้องว่า พิจารณาให้มันชัดไปส่วนใดส่วนหนึ่งก็ตาม มันต้องทั่วถึงกันหมด เพราะ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นที่เปิดเผยอยู่แล้ว ในสายตาของเราก็เห็นภายในร่างกายนี้

น้ำเราก็มีอยู่แล้ว ลมคือลมหายใจเป็นต้น ก็มีชัดๆ เห็นชัดๆ อยู่แล้ว ไฟคือความอบอุ่นในร่างกายเป็นต้น ต่างก็มีอยู่แล้วภายในร่างกายนี้ ทำไมจะไม่ยอมรับความจริงของมันด้วยปัญญาอันชอบธรรมเล่า เมื่อพิจารณาหลายครั้งหลายหนมันต้องยอมรับฝืนความจริงไปไม่ได้ เพราะต้องการความจริงอยู่แล้วนี่

พิจารณาลงไป ค้นหาชิ้นใดว่าเป็นเรา เป็นของเรา หาดูซิ ไม่มีเลยแม้แต่ชิ้นเดียว มันเป็นสมบัติเดิมของเขาเท่านั้น คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสมบัติเดิมของธาตุต่างๆ นี่อันหนึ่ง ดูอย่างนี้ จิตจะสงบแน่วลงไปได้ เพราะไม่ใช่อารมณ์ที่พาให้จิตฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมคะนอง แต่เป็นธรรมที่ทำให้ใจสงบเย็นต่างหาก ท่านจึงสอนให้พิจารณาเนืองๆ จนเป็นที่เข้าใจและชำนาญ เมื่อจิตได้เห็นประจักษ์ด้วยปัญญาแล้ว จิตจะเป็นอื่นไปไม่ได้ ต้องถอนตัวเข้าไปสู่ความสงบแน่วแน่อยู่ภายใน ปล่อยความกังวลใดๆ ทั้งหมด นี่เป็นขั้นหนึ่งในการพิจารณาธาตุขันธ์

เอ้า! วาระต่อไปพิจารณา **ทุกขเวทนา** เฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่เจ็บไข้ได้ป่วย หรือขณะที่นั่งมากๆ เกิดความเจ็บปวดมาก เอาตรงนี้แหละ นักรบต้องรบในเวลามีข้าศึก ไม่มีข้าศึกจะเรียกนักรบได้อย่างไร อะไรเป็นข้าศึก ทุกขเวทนาคือข้าศึกของใจ เจ็บไข้ได้ป่วยมีทุกข์ตรงไหน นั่นแหละคือข้าศึกอยู่แล้ว ถ้าเราเป็นนักรบ เราจะถอยไปหลบอยู่ที่ไหน ต้องสู้จนรู้และชนะด้วยความรู้นี้

เวทนามันเกิดขึ้นจากอะไร ตั้งแต่เกิดมาจนเราเริ่มนั่งทีแรกไม่เห็นเป็น แต่ก่อนเรายังไม่เริ่มเป็นไข้ ไม่เห็นปรากฏทุกขเวทนาขึ้นมา นี่เวลาเราเจ็บไข้ได้ป่วย ทุกขเวทนาจึงปรากฏขึ้นมา แต่ก่อนนี้มันไปหลบซ่อนอยู่ที่ไหน ถ้าเป็นตัวของเราจริง จิตเราจะรู้อยู่ตลอดเวลา ทุกขเวทนาชนิดนี้ทำไมไม่ปรากฏอยู่ตลอดเวลา ทำไมจึงมาปรากฏในขณะนี้ ถ้าทุกขเวทนาเป็นเรา เวลาทุกขเวทนาดับไป ทำไมจิตจึงไม่ดับไปด้วย ถ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจริงๆ ต้องดับไปด้วยกัน จิตยังมีความรู้สึกอยู่ตราบใด ทุกขเวทนาก็ควรจะมีอยู่ตราบนั้น ถ้าเป็นอันเดียวกันแล้วไม่ควรดับไป ต้องพิจารณาดูให้ชัดและแยกดูกายด้วย

ขณะที่ทุกข์เกิดขึ้น เช่น เจ็บแข้งเจ็บขา ปวดกระดูกชิ้นนั้นชิ้นนี้ จงกำหนดดูกระดูก ถ้ามันปวดกระดูกเจ็บกระดูกมากๆ ในเวลานั้น กระดูกนี้หรือเป็นตัวทุกข์ เอ้า! ถามดู และถามที่ตรงไหนให้จ่อจิตลงที่นั่นด้วยนะ อย่าถามแบบเผลอเรอไปต่างๆ ให้ถามด้วยจ่อจิตเพื่อรู้ความจริง

จ่อจิตแน่วอยู่กับความทุกข์ จ้องอยู่กับกระดูกชิ้นนั้นท่อนนั้นที่เข้าใจว่าเป็นตัวทุกข์

ดูให้ดีว่ากระดูกชิ้นนี้หรือเป็นทุกข์ กำหนดดูเพื่อเป็นข้อสังเกตด้วยปัญญาจริง ๆ ถ้ากระดูกนี้เป็นทุกข์จริงแล้ว เวลาทุกข์ดับไป ทำไมกระดูกนี้ไม่ดับไปด้วย นั่น! ถ้าเป็นอันเดียวกันจริงเมื่อทุกข์ดับไปกระดูกนี้ต้องดับไปด้วย ไม่ควรจะยังเหลืออยู่ แต่นี่เวลาโรคภัยไข้เจ็บหายไป หรือเวลาเราลุกจากที่นั่งภาวนา ความเจ็บปวดมาก ๆ นี้หายไปหรือทุกข์นี้หายไป กระดูกทำไมไม่หายไปด้วยถ้าเป็นอันเดียวกัน นี่แสดงว่าไม่ใช่อันเดียวกัน

เวทนาก็ไม่ใช่อันเดียวกับกาย กายก็ไม่ใช่อันเดียวกับเวทนา กายกับจิตก็ไม่ใช่อันเดียวกัน เวทนากับจิตก็ไม่ใช่อันเดียวกัน ต่างอันต่างจริงของเขา แล้วแยกดูให้เห็นชัดเจนตามความจริงของสิ่งเหล่านี้โดยทางปัญญา ไม่สงสัย!

เวทนาจะปรากฏเป็นความจริงของมัน ผลสุดท้ายการพิจารณาก็จะย่นเข้ามา ๆ สู่จิต เวทนานั้นจะค่อยหดตัวเข้ามา ๆ จากความสำคัญของจิต คือจิตเป็นเจ้าตัวการ จิตเป็นเจ้าของเรื่อง เราก็จะทราบ ทุกขเวทนาในส่วนร่างกายก็ค่อย ๆ ยุบยอบค่อยดับไป ๆ ร่างกายก็สักแต่ว่าร่างกาย มีจริงอยู่อย่างนั้นตั้งแต่ทุกขเวทนายังไม่เกิด แม้ทุกขเวทนาดับไปแล้ว เนื้อ หนัง เอ็น กระดูก ส่วนไหนที่ว่าเป็นทุกข์ ก็เป็นความจริงของมันอยู่อย่างนั้น มันไม่ได้เป็นทุกข์นี่

กายก็เป็นกาย เวทนาก็เป็นเวทนา ใจก็เป็นใจ

กำหนดให้เห็นชัดเจนตามเป็นจริงนี้ เมื่อจิตพิจารณาถึงความจริงแล้ว เวทนาก็ดับ นี่ประการหนึ่ง ประการที่สอง *แม้เวทนาไม่ดับก็ตาม* นี่หมายถึงเวทนาทางกาย แต่ก็ไม่สามารถทำความกระทบกระเทือนให้แก่จิตของเราได้ สุดท้ายใจก็มีความสงบร่มเย็น สง่าผ่าเผยอยู่ในท่ามกลางแห่งทุกขเวทนา ซึ่งมีอยู่ภายในร่างกายเรานี้ จะเป็นส่วนใดหรือหมดทั้งตัวก็ตามที่ว่าเป็นทุกข์ ใจของเราก็ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงอะไรทั้งหมด มีความเย็นสบาย เพราะรู้เท่าทุกขเวทนาด้วยปัญญาในเวลานั้น นี่คือการพิจารณาทุกขเวทนาที่ปรากฏผลอีกแง่หนึ่ง

การพิจารณาทุกขเวทนา ยิ่งเจ็บปวดมากเท่าใด สติปัญญาเราจะถอยไปไม่ได้ มีแต่ขยับเข้าไปเรื่อยๆ เพื่อรู้ความจริง ไม่ต้องไปตั้งกฎตั้งเกณฑ์ ตั้งความมั่นหมายขึ้นว่า ให้ทุกข์เวทนาดับไปด้วยความอยากของตน นั่นจะเป็นเครื่องช่วยเสริมทุกขเวทนาให้หนักมากขึ้นโดยลำดับ ความจริงก็พิจารณาให้เห็นความจริงเท่านั้น *ทุกข์จะดับหรือไม่ดับก็ตาม* ขอให้เราได้ทราบความจริงที่เป็นทุกข์หรือเกิดทุกข์ขึ้นมา ด้วยการรู้เท่าทางปัญญาของเราเป็นที่พอใจเรากำหนดที่ตรงนั้น และสิ่งเหล่านี้มันเกิดมันดับอยู่อย่างนั้นภายในขันธ์

กาย มันเกิดมาเป็นเวลาชั่วกาล ชั่วระยะก็แตกสลายลงไปที่เรียกว่าแตกดับหรือตาย *ทุกขเวทนา* เกิดร้อยครั้งพันครั้งในวันหนึ่ง ก็ดับร้อยครั้งพันครั้งเหมือนกัน จะจริงถาวรที่ไหน เป็นความ

จริงของมันอย่างนั้น เอาให้ทราบความจริงของทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนด้วยปัญญา อย่าท้อถอยเลื่อนลอย

สัญญา มันหมายอะไรบ้าง สัญญานี่เป็นตัวการสำคัญมาก พอสังขารปรุงแพล็บเท่านั้นแหละ สัญญาก็ยึดเอาเลย แล้วหมายนั่นหมายนี่ยุ่งไปหมด ที่ว่าพวกก่อกวนยุแหย่ให้เกิดเรื่องนั้นเรื่องนี้ขึ้นมา ก็คือพวกนี้เอง คือ *พวกสังขาร* กับ *พวกสัญญา* ที่สำคัญมั่นหมายว่านั่นเป็นเรา นั่นเป็นของเรา หรือนั่นเป็นทุกข์เจ็บปวดที่ตรงนั้นตรงนี้ กลัวเจ็บ กลัวตาย กลัวอะไรๆ ไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง กลัวไปหมด คือพวกนี้เป็นผู้หลอกให้กลัว จิตก็เลยหวั่นไปตาม และท้อถอยความเพียรแล้วแพ้ นั่น! ความแพ้ดีหรือ แม้แต่เด็กเล่นกีฬา แพ้เขายังรู้จักอับอายและพยายามแก้มือ ส่วนนักภาวนาแพ้กิเลส แพ้ทุกขเวทนา ไม่อายตัวเองและกิเลสเวทนาบ้าง ก็นับจะด้านเกินไป จงทราบว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอาการหนึ่งๆ ของจิตที่แสดงออกเท่านั้น เกิดขึ้นแล้วก็ดับ

สัญญา อนัตตา นั่น! มันก็เป็นอนัตตาอย่างนั้นเอง แล้วไปถือมันยังไง ไปเชื่อมันอย่างไงว่าเป็นเรา เป็นของเรา ว่าเป็นความจริง จงกำหนดตามให้รู้อย่างชัดเจนด้วยสติปัญญาอันห้าวหาญชาญชัย ใจเพชรเด็ดดวง ไม่ย่อท้อง้อกิเลสและเวทนาทั้งมวล

สังขาร ความปรุง เพียงปรุงแพล็บ ๆ ขึ้นมาภายในใจ ใจกระเพื่อมขึ้นมาแย็บ ๆ ชั่วขณะ เกิดขึ้นในขณะไหน มันก็ดับในขณะนั้น จะเอาสาระแก่นสารอะไรกับสังขารและสัญญาอันนี้เล่า

วิญญาณ เมื่อมีอะไรมาสัมผัสก็รับทราบแล้วดับไป ๆ

ผลสุดท้ายก็มีเรื่องเกิดเรื่องดับเต็มขันธ์อยู่อย่างนี้ ไม่มีอันใดที่จะตั้งจิรังถาวร พอเป็นเนื้อเป็นหนังแก่ตัวเราอย่างแท้จริงได้เลย หาชิ้นสาระอะไรไม่ได้เลยในขันธ์อันนี้ เรื่องปัญญาจงพิจารณาให้เห็นชัดโดยทำนองนี้ จะเห็นธรรมของจริงดังพระพุทธเจ้าสอนไว้ ไม่เป็นอื่นมาแต่กาลไหนๆ ทั้งจะไม่เป็นอื่นไปตลอดกาลไหนๆ อีกเช่นกัน

เมื่อพิจารณาจนถึงขนาดนี้แล้ว ทำไมจิตจะไม่หดตัวเข้ามาสู่ความสงบจนเห็นได้ชัดเจนเล่า ต้องสงบและต้องเด่น ความรู้สึกที่จิตนี้ต้องเด่นดวงเพราะหดตัวเข้ามา เพราะความเห็นจริงในสิ่งนั้นๆ แล้ว *จิตต้องเด่น* เวทนาจะกล้าแสนสาหัสก็จะสลายไป ด้วยการพิจารณาเห็นประจักษ์อยู่กับจิตแล้วตามความเป็นจริง ถ้า (เวทนา) ไม่ดับ ก็ต่างคนต่างจริง ใจก็มีความสง่าผ่าเผยอาจหาญอยู่ภายใน ไม่สะทกสะท้าน

ถึงเวลาจะแตกก็แตกไปเถอะ ไม่มีอะไรสะทกสะท้านแล้ว เพราะเรื่องแตกไปนั้นล้วนแต่เรื่องของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องผู้รู้คือใจนี้แตก ไม่ใช่ผู้รู้คือใจนี้ตาย มีแต่สิ่งเหล่านั้นเท่านั้นที่แตกที่ดับสลายลงไป มีความสำคัญมั่นหมายของใจที่หลอกตนเองนี้เท่านั้น ที่ทำให้เรากลัว

ถ้าเราจับจุดแห่งความสำคัญมั่นหมายนี้ ว่าเป็นตัว อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่น่าเชื่อถือแล้ว จิตก็ถอยตัวเข้ามา ไม่เชื่อสิ่งเหล่านี้ แต่เชื่อความจริง เชื่อปัญญาที่พิจารณาโดยตลอดทั่วถึงแล้ว

เอ้า! เมื่อจิตพิจารณาหลายครั้งหลายหนไม่หยุดไม่ถอย ความชำนิชำนาญในขันธ์ ๕ จะปรากฏขึ้น รูปขันธ์จะถูกปล่อยไปก่อนด้วยปัญญาในขั้นเริ่มแรก การพิจารณาขันธ์ จิตปัญญาจะถึงรูปขันธ์ก่อน คือรู้เท่าทันก่อน ปล่อยวางรูปได้ จากนั้นก็ปล่อยเวทนาได้ สัญญาได้ สังขารได้ วิญญาณได้ คือรู้เท่า พูดง่าย ๆ รู้เท่ากับปล่อยก็อันเดียวกัน ถ้ารู้เท่าแล้วมันก็ปล่อย ถ้ายังไม่รู้เท่ามันยึด พอรู้เท่าด้วยปัญญาแล้วมันก็ปล่อย ปล่อยไปหมด

นั่น! เห็นแต่จิตกระเพื่อมแย็บ ๆ ไม่มีสาระอะไรเลย คิดดีขึ้นมาก็ดับ คิดชั่วขึ้นมาก็ดับ คิดอะไร ๆ ขึ้นมาขึ้นชื่อว่าสังขารปรุงแล้ว ดับด้วยกันทั้งนั้น ร้อยทั้งร้อย ไม่มีอะไรตั้งอยู่ได้นานพอจะเป็นสาระแก่นสารให้เป็นที่ตายใจได้เลย แล้วมีอะไรที่คอยป้อนหรือผลักดันสิ่งเหล่านี้ให้ออกมาหลอกเจ้าของอยู่เรื่อย ๆ นี่แหละท่านว่า **ประภัสสระจิตตัง ภิกขเว** *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตเดิมแท้ผ่องใส แต่อาศัยความคละเคล้าของกิเลส หรือความจรมาของกิเลส จรมาจาก รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสต่าง ๆ จรมาจาก รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ความสำคัญมั่นหมายต่าง ๆ ไปกว้านเอามาเผารนตนเองนี่แหละ ที่มาทำให้จิตเศร้าหมอง เศร้าหมองด้วยสิ่งเหล่านี้เอง*

ดังนั้น การพิจารณาจึงเพื่อจะถอดถอนสิ่งเหล่านี้ออก เพื่อเปิดเผยตัวจิตขึ้นมาด้วยปัญญาอย่างประจักษ์ จึงจะเห็นได้ว่า ในขณะจิตที่ยังไม่ได้ออกเกี่ยวข้องกับอารมณ์ใด ๆ เพราะเครื่องมือคืออายตนะยังไม่สมบูรณ์ ยังอ่อนอยู่ จิตประเภทนี้ย่อมสงบตัว

และผ่องใส ที่เรียกว่า จิตเดิมเป็นจิตผ่องใส แต่เป็นจิตเดิมของ **วัฏจักร** เช่นจิตเด็กแรกเกิดนั่นแล ซึ่งความเคลื่อนไหวต่างๆ ยังไม่สมบูรณ์พร้อม พอจะรับอารมณ์ต่างๆ ได้เต็มที่ ไม่ใช่จิตเดิมของ **วิวัฏจักร** ที่บริสุทธิ์เต็มที่แล้ว

ทีนี้เวลาพิจารณารอบไปโดยลำดับแล้ว อาการของกิเลสที่เคยเพ่นพ่าน จะรวมตัวเข้าสู่จุดนั้น เป็นความผ่องใสขึ้นมาภายในจิต และความผ่องใสนี่แล แม้แต่เครื่องมือประเภท **มหาสติ มหาปัญญา** ก็ยังต้องลุ่มหลงความผ่องใสในระยะแรกที่เจอกัน เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เคยเห็น ไม่เคยพบมาก่อนเลย นับแต่วันเกิดและเริ่มแรกปฏิบัติ จึงเกิดความแปลกประหลาดและอัศจรรย์ ดูเหมือนสง่าผ่าเผย ไม่มีอะไรจะเปรียบเทียบได้ในขณะนั้น ก็จะไม่สง่าผ่าเผยได้ยังไง เพราะเป็นราชาแห่งวัฏจักรทั้งสามโลก คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก มาแล้วเป็นเวลานานแสนกัป นับไม่ได้โน่นน่ะ เป็นผู้มีอำนาจเหนือจิต ครอบครองจิตอยู่ตลอดมา ในเวลาที่จิตยังไม่มีสติปัญญาเพื่อถอนตัวออกจากใต้อำนาจนั้น ก็จะไม่สง่าผ่าเผยยังไง จึงสามารถบังคับฏไถจิต ให้ไปเกิดในที่ต่างๆ โดยไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ แล้วแต่อำนาจแห่งวิบากกรรมที่ตนได้สร้างไว้มากน้อย เพราะกิเลสประเภทนางบังเงาเป็นผู้บงการความที่สัตว์โลกเร่ร่อนเกิดตายอยู่ไม่หยุด ก็เพราะธรรมชาตินี้แลทำให้เป็นไป เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงต้องพิจารณาให้ชัดเจน

ความจริงแล้วความผ่องใสกับความเศร้าหมองเป็นของคู่กัน เพราะต่างก็เป็นสมมุติด้วยกัน อันความผ่องใสเพราะการรวมตัวของกิเลสต่าง ๆ นี้ จะเป็นจุดให้เราทราบ

อย่างชัดเจนว่า นี้คือจุดแห่งความผ่องใส เมื่อมีความเศร้าหมองขึ้นมาตามสภาพของจิต หรือตามขั้นภูมิของจิต ก็จะเกิดความทุกข์อันละเอียดในลักษณะเดียวกันขึ้นมา ในจุดที่ว่าผ่องใสนั้นแล ความผ่องใส ความเศร้าหมอง และ ความทุกข์อันละเอียด ทั้งสามนี้เป็นสหายกัน คือเป็นคู่กัน

เพราะฉะนั้น จิตที่เป็นความผ่องใสนี้ จึงต้องมีความพะวักพะวน ระมัดระวังรักษาอยู่ตลอดเวลา กลัวจะมีอะไรมารบกวนให้กระทบกระเทือน และทำให้จิตที่ผ่องใสนี้ให้เศร้าหมองไป แม้จะเป็นความเศร้าหมองอันละเอียดเพียงใด แต่ก็เป็นเรื่องของกิเลส ที่ผู้ปฏิบัติทั้งหลายไม่ควรนอนใจทั้งนั้น จำต้องพิจารณาด้วยปัญญาอยู่ไม่หยุดหย่อน เพื่อให้ตัดภาระกังวลลงไปโดยเด็ดขาด จงตั้งปัญหาถามตัวเองว่า ความผ่องใสนี้คืออะไร จงกำหนดให้รู้ ไม่ต้องกลัวความผ่องใสนี้จะฉิบหายวายป่วงไป แล้วเราที่แท้จริงจะล่มจมฉิบหายไปด้วย การพิจารณาจงกำหนดลงไปในจุดนั้นให้เห็นชัดเจน

ความผ่องใสนี้ก็เป็น อนิจจลักขณะ ทุกขลักขณะ อนัตตลักขณะ เหมือนกับสภาพธรรมทั้งหลายที่เราเคยพิจารณามาแล้ว ไม่มีอะไรผิดกันเลย นอกจากมีความละเอียดต่างกันเท่านั้น จึงไม่ควรไว้ใจกับอะไรทั้งสิ้น ขึ้นชื่อว่า *สมมุติ* แล้ว ปัญญาให้ฟาดฟันลงไป กำหนดลงไปที่ตัวจิตนี่แหละ สิ่งจอมปลอมแท้ๆ มันอยู่ที่ตัวจิตนี้เอง ความผ่องใสนั่นแหละ คือ ตัวจอมปลอมแท้! และเป็นจุดเด่นที่สุดในเวลานั้น แทบไม่อยากแตะต้องทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่รัก

มากสงวนมาก ผิดสิ่งอื่นใดในร่างกายนี้ ไม่มีอะไรที่จะเด่นยิ่งไปกว่าความผ่องใสนี้ จนถึงให้เกิดความอัศจรรย์ให้เกิดความรักความสงวน อ้อยอิ่งอยู่ภายใน ไม่อยากจะให้อะไรมาแตะต้อง นั่นน่ะจอมกษัตริย์ คือ *อวิชชา*!

เคยเห็นไหม ถ้าไม่เคยเห็น เมื่อปฏิบัติมาถึงจุดนี้ก็จะหลงเอง แล้วก็จะรู้เอง ไม่มีใครบอกก็รู้เมื่อสติปัญญาพร้อมแล้ว นี่แหละท่านเรียกว่าอวิชชา คือตรงนี้ที่เป็นอวิชชาแท้ ไม่ใช่อะไร เป็นอวิชชาแท้ อย่าพากันวาดภาพอวิชชาว่าเป็นเสือโคร่งเสือดาว หรือเป็นยักษ์เป็นมารไป ความจริงแล้ว อวิชชาก็คือนางงามจักรวาลที่น่ารัก น่าหลงใหลใฝ่ฝันของโลกดีๆ นี่เอง อวิชชาแท้กับความคาดหมายผิดกันมากมาย เมื่อเข้าถึงอวิชชาแท้แล้ว เราไม่ทราบว่าอวิชชาคืออะไร จึงมาติดกันอยู่ที่ตรงนี้ ถ้าไม่มีผู้แนะนำสั่งสอน ไม่มีผู้ให้อุบาย จะต้องติดอยู่เป็นเวลานานกว่าจะรู้ได้พ้นได้ แต่ถ้ามีผู้ให้อุบายแล้ว ก็พอเข้าใจและเข้าตีจุดนั้นได้ ไม่ไว้ใจกับธรรมชาตินี้

การพิจาณา (ความผ่องใส) **ต้องพิจารณาเช่นเดียวกับสภาวธรรมทั้งหลาย เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาอันแหลมคมจนรู้เห็นประจักษ์แล้ว สภาพนี้จะสลายตัวลงไปโดยไม่คาดฝัน ขณะเดียวกันจะเรียกว่า การล้างป่าช้าของวัฏจักรสำเร็จเสร็จสิ้นลงแล้ว คือ ความรู้แจ้งเห็นจริงก็ไม่ผิด เมื่อธรรมชาตินี้สลายตัวลงไปแล้ว สิ่งที่อัศจรรย์ยิ่งกว่าธรรมชาตินี้ซึ่งถูกอวิชชาปกปิดเอาไว้ จะเปิดเผยขึ้นมาอย่างเต็มตัวเต็มภูมิทีเดียว นี่แลที่ท่านว่าเหมือน**

โลกธาตุหวั่นไหว กระเทือนอยู่ภายในจิต เป็นขณะจิตที่สำคัญมาก ที่ขาดจากสมมุติ ระหว่าง *วิมุตติ* กับ *สมมุติ* ขาดจากกัน เป็นความอัศจรรย์สุดจะกล่าว ที่ท่านว่า *อรหัตมรรค* พลิกตัวเข้าถึง *อรหัตผล* หมายความถึงขณะจิตขณะนี้เอง ขณะที่อวิชชาดับไปนั้นแล ท่านเรียกว่ามรรคสมบูรณ์เต็มที่แล้ว ก้าวเข้าถึงอรหัตผล อันเป็นธรรมและจิตที่สมบูรณ์แบบ จากนั้นก็หมดปัญหา

คำว่า **นิพพาน ๑** ก็สมบูรณ์อยู่ภายในจิตดวงนี้ ขณะที่อวิชชากำลังสลายตัวลงไปนั้น ท่านเรียกว่า มรรคกับผลก้าวเข้าถึงกัน ซึ่งเป็นธรรมคู่ ถ้าเปรียบกับการเดินขึ้นบันไดเท้าข้างหนึ่งกำลังเหยียบอยู่บันไดขั้นสุด เท้าอีกข้างหนึ่งก้าวขึ้นไปเหยียบบนบ้านแล้ว แต่ยังไม่ได้ก้าวขึ้นไปทั้งสองเท้าเท่านั้น พอก้าวขึ้นไปบนบ้านทั้งสองเท้าแล้วนั้นแล เรียกว่าถึงบ้าน ถ้าเป็นจิตก็เรียกว่าถึงธรรม หรือบรรลุธรรมขั้นสุดยอด ขณะเดียวกับการบรรลุธรรมสิ้นสุดลง ท่านเรียกว่านิพพาน ๑ คือเป็นอิสระอย่างเต็มที่แล้ว ไม่มีกิริยาใดที่แสดงอีกต่อไปในการถอดถอนกิเลส นั่นท่านเรียกว่านิพพาน ๑ จะว่า *อรหัตผล* ก็ได้ เพราะไม่มีกิเลสตัวใดมาแย้งแล้ว นิพพาน ๑ ก็ได้ แต่เมื่อจะแยกให้เป็นสมมุติโดยสมบูรณ์ตามหลักธรรมชาติ ไม่ให้มีความบกพร่องโดยทางสมมุติแล้ว ต้องว่านิพพาน ๑ (มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑) ถึงจะเหมาะ เต็มภูมิสมมุติกับวิมุติในวาระสุดท้ายแห่งการล้างป่าช้าของ *จิตอวิชชา* พระพุทธเจ้าท่านว่า *นัตถิ สันติ ปรัง สุขัง* สุขอื่นนอกจากความ

สงบไม่มี นี่หมายถึงความเป็นผู้สิ้นกิเลสของผู้ได้ *สอุปาทิเสสนิพพาน* ซึ่งยังทรงขันธ์อยู่ดังพระอรหันต์ท่าน

การปฏิบัติศาสนา คือการปฏิบัติต่อจิตใจเราเอง ใครเป็นผู้รับทุกข์รับความลำบาก เป็นผู้ต้องหาถูกจองจำอยู่ตลอดเวลาคือใคร ใครเป็นผู้ถูกจองจำถ้าไม่ใช่จิต ใครเป็นผู้จองจำจิตถ้าไม่ใช่กิเลสตัณหาอาสวะทั้งปวง การแก้ก็ต้องแก้ที่ตัวของข้าศึก ที่มีต่อจิตใจนั้นด้วยปัญญา มีปัญญาอันแหลมคมเท่านั้นที่จะสามารถแก้กิเลสได้ทุกประเภท จนกระทั่งสลายตัวเองไปดังที่กล่าวมาแล้วหมดปัญหาใดๆ ทั้งสิ้น

เรื่อง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นแต่เพียงอาการๆ เท่านั้น ไม่อาจมากระทบกระเทือนจิตใจให้กำเริบได้อีกเลย รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสก็เช่นเดียวกัน ต่างอันต่างจริง ต่างอันต่างอยู่ มีก็มี ไม่มีก็ไม่มีปัญหาอะไร มีแต่จิตไปสำคัญมั่นหมาย เพราะความโง่เขลาของตน เมื่อจิตฉลาดพอตัวแล้วจิตก็จริง สภาวธรรมทั้งหลายทั้งในและนอกก็จริง ต่างอันต่างจริง ไม่ขัดแย้งกัน ไม่เกิดเรื่องกัน ดังที่เคยเป็นมา เมื่อถึงขั้นต่างอันต่างจริงแล้ว ก็เรียกได้ว่า สงครามกิเลสกับจิตเลิกลากันแล้ว ถึงกาลสลายก็สลายไป เมื่อยังไม่ถึงกาลก็อยู่ไป ดังโลกๆ เขาอยู่กัน แต่ไม่โกรธกันเหมือนโลกเขา เพราะได้พิจารณาแล้วคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถ้าไม่หมายถึงขันธ์ที่เรารับผิดชอบนี้ จะหมายถึงอะไร เราก็เรียนจบแล้วคือจบไตรลักษณ์ ไม่ใช่จบพระไตรปิฎก แต่พระไตรปิฎกก็คือพระไตรลักษณ์อยู่นั่นเอง เนื่องจากพระไตรปิฎกพรรณนาเรื่องของพระไตรลักษณ์ตลอดเรื่อง

อนิจจัง ก็คือความแปรสภาพ *ทุกขัง อนัตตา* ก็ไม่ใช่เราอยู่แล้ว ยังอยู่ก็ไม่ใช่เรา ตายไปแล้วเราจะไปยึดอะไร เมื่อทราบความจริงอย่างนี้แล้ว ก็ไม่หวั่นไหวพรั่นพรึง ทั้งความเป็นอยู่ของขันธ์ ทั้งความสลายไปของขันธ์ เพราะมันเป็นเรื่องของขันธ์ล้วน ๆ ไม่ใช่เรื่องของจิต จิตเป็นแต่เพียงผู้รู้ไปตามอาการที่ขันธ์เคลื่อนไหวแล้วแตกสลายไปเท่านั้น ธรรมชาตินี้ไม่ได้ฉิบหายไปตามธาตุตามขันธ์ จึงไม่มีอะไรที่จะให้กลัวในเรื่องความตาย

เอ้า! จะตายเมื่อไรก็ตายไป ไม่ห้าม! ยังอยู่ก็อยู่ไป ไม่ห้าม! เพราะเป็นความจริงด้วยกัน การเรียนให้จบเรื่องความตายเป็นยอดคน คือ ยอดเรา *ผู้เรียนจบเรื่องความตายแล้วจะไม่กลัวตาย* ยังเป็นอยู่ก็อยู่ไป ถึงวาระที่ตายก็ตายไป เพราะได้กางข่ายด้วยปัญญาไว้รอบด้านแล้ว เราจะไปหวั่นไหวอะไรต่อความจริงนั้น ๆ ซึ่งรู้อยู่กับใจทุกวันเวลานาทีอยู่แล้วโดยสมบูรณ์

เอาละ การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควร พอดีเทปก็หมด.

มงคลกถา

(มงคลสูตตวิภาคบรรยาย)

มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห อารตี วิรตี ปาปา
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ

การอุปถัมภ์บำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตรและภรรยา
การงดเว้นจากบาปกรรม กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

เตือนใจเพื่อนบ้าน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร หน้า ๓๑๗-๓๒๑ และ ๓๓๒-๓๓๓

มารดาบิดาชื่อว่าเป็นบุพการี ผู้ทำอุปการะก่อน และชื่อว่าบุรพาจารย์ เป็นครูผู้สอนก่อน ชื่อว่าเป็น *พรหม* ของบุตร เพราะเป็นผู้มีเมตตากรุณาก่อนผู้อื่น

ท่านบรรยายไว้หลายประการ ยกมาแสดงแต่พอได้ใจความเท่านั้น พึงเข้าใจว่า สกลกายของตนที่เป็นอยู่นี้เนื่องมาจากบิดามารดา ส่วนตัวของเราแท้มีแต่วิญญาณจิตที่เรียกว่า *ปฏิสนธิจิต* กับกุศลากุศลเป็นผู้อุปถัมภ์ให้ประณีตและเลวทรามเท่านั้น ตัวภพตัวชาตินี้ต้องถือเอาความว่า แบ่งมาจากมารดานั่นแหละเป็นส่วนมาก คือเมื่อตั้งปฏิสนธิขึ้นแล้ว ต้องอาศัยแบ่งเลือดเนื้อจากส่วนของมารดาเป็นสกลกายของตน ตามธรรมดานิยมจนถึงคลอดออกมาแล้ว ก็ยังต้องดื่มน้ำนมของมารดาบำรุงร่างกายของตนจนเจริญขึ้นตามลำดับ ในระหว่างยังหาเลี้ยงตัวเองไม่ได้ ก็ต้องอาศัยมารดาบิดาเลี้ยงชีพ

สกลกายอันนี้ จึงชื่อว่าเนื่องอยู่กับด้วยมารดาบิดา ให้เห็นว่ามารดาบิดามีอยู่ในตนทุกเมื่อ ถึงแม้ท่านล่วงลับไปแล้วก็ดี ก็ล่วงลับไปแต่ส่วนของท่านเท่านั้น ส่วนที่ท่านแบ่งให้แก่เราแล้ว ตัวเรายังมีอยู่ตราบใด ก็ชื่อว่าท่านยังอยู่ตราบนั้น

ถ้าเห็นมารดาบิดาอยู่กับตนอย่างนี้ จึงจักเห็นคุณของท่าน คือว่าที่ตนได้รับความสุขในโลกทุกสิ่งทุกอย่าง ก็เพราะมีร่างกายที่อาศัยมารดาบิดาเป็นแดนเกิดนี้ ถึงแม้มีทุกข์บ้างก็เป็นธรรมดา ความจริงชาติมนุษย์นี้ท่านเรียกว่ามนุษยสุข เพราะติดสุข จึงไม่มีใครพอใจที่จักออกจากโลก ตนของเราที่ได้มีศรัทธา

ความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้บำเพ็ญบุญกุศล มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้นถึงเพียงนี้ ก็เพราะอาศัยมารดาบิดาเป็นแดนเกิด ถ้าผู้คิดได้อย่างนี้ การอุปัฏฐากเกื้อกูลมารดาบิดาด้วยอามิสและการปฏิบัติ ก็จะไม่รังเกียจ และจักไม่กล้าที่จักกระทำความชั่ว เพราะเห็นแก่มารดาบิดา

การที่ (บุตร) ไม่ทำความชั่วนั่นแหละ ชื่อว่าบูชามารดาบิดาด้วยปฏิบัติบูชา การที่หมั่นไปหามาสู่ (ท่าน) เนือง ๆ นั่นแหละ ชื่อว่า มาตาปิตุอุปฏฐานํ

ถ้าจำเป็นต้องอยู่ห่างไกลกัน ก็ให้หมั่นส่งข่าวและฝากสิ่งของมาให้ สุดแท้แต่จะให้ท่านเกิดความยินดีในตนได้ด้วยอาการอย่างไร ก็ให้ทำอย่างนั้น ชื่อว่า *มาตาปิตุอุปฏฐานํ* เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง

ปุตฺตสงฺคโห การสงเคราะห์บุตรเป็นมงคลประการหนึ่ง อธิบายว่า ธรรมดาของผู้เป็นมารดาบิดาต้องรักบุตรของตน ด้วยบุตรเป็นทรัพย์อันประเสริฐของมารดาบิดา บรรดาทรัพย์สมบัติอันมีอยู่ในบ้านเรือน สิ่งอะไรจะทำความปลื้มใจ เอิบอาบใจ เท่าทรัพย์คือบุตรเป็นอันไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ควรแล้วที่มารดาบิดาจะสงเคราะห์

การสงเคราะห์นั้นต้องตั้งใจระวังไปแต่เบื้องต้น ตั้งแต่บุตรอยู่ในครรภ์จนถึงเป็นทารกยังอยู่ในอู่ในเปล ให้ค่อยกล่อมค่อยไกว อย่ากระทบกระแทก อย่าจับอู่จับเปลกลอก สะเทือนศีรษะมาก ก้อนมันในสมองคลอน เติบโตขึ้นมาปัญญาซึม มันเป็นลมขึ้นเบื้องสูง

ถ้าเจริญขึ้นควรหัดจรรยาอันดีอย่างไรก็ให้หัดไป อย่าเอาความรักออกมาอวดเด็กมาก เด็กจะดูถูก จะสอนไม่ได้ ความรักเอาไว้ในใจ ทำอาการตึงๆ เอาบ้าง ให้เป็นคนสุภาพไปแต่ยังเด็กยังเล็กเป็นดี

แต่การด่าและการตีเป็นการสั่งสอน อย่าเอาโทโส โมโหเข้ามาเป็นหัวหน้า เวลาใกล้บริโภคอาหาร ๑ เวลาจะนอน ๑ สองเวลานี้ห้าม อย่าด่าอย่าตีเด็ก มีโทษคือว่าถ้าเกิดความเศร้าโศกเสียใจแล้วกินไม่ได้นอนไม่หลับ ทำให้เด็กเสียกำลังไป เมื่อถนอมบำรุงเจริญขึ้นตามลำดับ สมควรแก่วิชาอันใดก็ให้บุตรได้ศึกษา ให้มีวิชาศิลปศาสตร์พอเลี้ยงตนได้ เมื่อบุตรเจริญวัยพอควรเป็นเหย้าเป็นเรือน ก็ช่วยตกแต่งให้สมควรแก่ภาคภูมิของตน

ข้อสำคัญคือป้องกันไม่ให้บุตรของตน ตกไปในฝ่ายเป็นคนอันธพาลได้นั่นแหละ เป็นการสงเคราะห์อย่างดี

แท้จริงบุตรเป็นผู้จะรับมรดกเชิดชูสกุล ถ้ามารดาบิดาไม่สงเคราะห์ให้เล่าเรียนวิชาศิลปศาสตร์ ไม่ฝึกฝนให้ประพฤติคุณความดี บุตรนั้นจักไม่สามารถบำรุงวงศ์สกุลให้เจริญได้ ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็เป็นอันเสื่อมเสียเกียรติยศของมารดาบิดาอยู่เอง

การบำรุงบุตรก็ต้องตามภาคภูมิของตน อย่าให้ต่ำลงไป ถ้าบำรุงให้ยิ่งกว่าภาคภูมิของตนได้ก็ยิ่งพิเศษ ด้วยบุตรนั้นท่านเปรียบไว้ว่าเป็นเพลิงสำหรับมารดาบิดา ธรรมดาเพลิงถ้าปฏิบัติดีก็ให้ประโยชน์ที่ตนประสงค์สำเร็จทุกประการ ถ้าปฏิบัติไม่ดี ก็อาจจักเป็นโทษไหม้บ้านเรือนทรัพย์สมบัติเสียประโยชน์ไปหมด

บุตรก็เช่นนั้น ถ้าบำรุงดีก็อาจจักเชิดชูเกียรติยศ ให้ความสุขแก่มารดาบิดาไม่มีสิ้นสุด ถ้าบำรุงไม่ดี ก็อาจจักทำมารดาบิดาให้ได้รับความเศร้าโศกแสนสาหัส พวกปล้นภายนอกยังมีทางที่จักบริหารง่าย ถ้าบุตรเป็นพวกปล้น จะหาทางป้องกันไม่ได้

สุภาษิตท่านสอนไว้ว่า *มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร* มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน อธิบายว่า ถ้ามารดาบิดาตั้งตนเป็นคนดี บุตรนั้นชื่อว่าได้คบกัลยาณมิตรตั้งแต่ยังย่อมยังเยาว์ อาจจักเป็นคนดีได้ มารดาบิดาเปรียบเหมือนต้นไม้ บุตรเปรียบเหมือนเถาวัลย์ ถ้าต้นไม้ใหญ่สูงตรงดี เถาวัลย์ก็เลื้อยตามตรงดี ถ้าต้นไม้คดเตี้ยต่ำ เถาวัลย์ก็เลื้อยคดเตี้ยต่ำไปตามเช่นนั้น

เพราะเหตุนั้น การสงเคราะห์บุตรต้องนับว่าเป็นของจำเป็นอยู่เอง เมื่อบุตรได้รับสงเคราะห์แต่มารดาบิดา ถึงตั้งตนเป็นคนดีได้ จนเป็นผู้สมควรแก่ทรัพย์มรดก ก็เป็นเกียรติยศเชิดชูสกุล เป็นสง่าแก่มารดาบิดานั้นเอง การสงเคราะห์บุตรนั้นจึงชื่อว่าได้ทำประโยชน์ตนและผู้อื่นให้สำเร็จ จึงนับว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง

ทารสงฺคโห การสงเคราะห์ภรรยา ข้อนี้ท่านหมายตรงกัน ฝ่ายภรรยาก็ต้องสงเคราะห์แก่สามี ฝ่ายสามีก็ต้องสงเคราะห์แก่ภรรยา

การสงเคราะห์ในระหว่างสามีภรรยานี้ ข้อสำคัญก็คือความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่ยักยอกทรัพย์สมบัติที่หามาได้ด้วยกันไปพอกพูนคนอื่น ไม่นอกใจกันนั้นแหละ เป็นการสงเคราะห์แก่กันและกันอย่างสูงสุด จะอยู่เย็นเป็นสุขเป็นมงคลแท้

แต่นั่นแหละ เรื่องสามีภรรยามีหลายประเภท จะสันนิษฐานลงเป็นหนึ่งอย่างมงคลอื่นลำบากมาก บางทีสามีเป็นคนดีภรรยาเป็นคนเลว บางทีภรรยาเป็นคนดีสามีเป็นคนเลว ประพฤติไม่ตรงกัน แต่ว่าก็คงเป็นอัปมงคล หาความสุขสบายมิได้ ยิ่งขนบธรรมเนียมของประเทศเป็นมาแต่ดึกดำบรรพ์ ไม่ใช่ของใหม่ ถ้าสามีนอกใจภรรยาไม่มีโทษตามพระราชบัญญัติ (เทศน์กัณฑ์นี้เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๐) ถ้าฝ่ายภรรยานอกใจต้องได้รับโทษตามพระราชบัญญัติ เพราะเหตุนั้น ฝ่ายสามีจึงต้องเล่นตัว พอใจประพฤตินอกใจเอาเปรียบแก่ภรรยามาก ออกจะมีโดยชุกชุม แต่อย่างนั้นก็คงเป็นอัปมงคลอยู่นั่นเอง

ยกเสียแต่ท่านผู้มีบุญญาภินิหาร บริบูรณ์ด้วยลาภและยศ ถึงท่านจะมีภรรยามากเท่าใด ท่านก็เกื้อกูลสงเคราะห์ ให้ได้รับความสุขทั่วกัน การที่ท่านสงเคราะห์ให้มีความสุขได้นั้นแล ชื่อว่า *ทารสงฺคโห* หาโทษมิได้ ข้อที่จักมีโทษก็คือขาดสังคหกิจ ทำความขุ่นมัวเศร้าหมองให้แก่กันและกัน จึงนับว่าเป็นอัปมงคลหาความสุขมิได้ ถ้ารักษาสามัคคี บำรุงน้ำใจแห่งกันและกันให้เป็นสุขอยู่ได้ จึงชื่อว่าสามีภรรยาสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน นับว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง

อารตี วิรตี ปาปา การงดเว้นจากกรรมอันเป็นบาปนั้น อธิบายว่า กรรมได้แก่การงานทั้งหลายที่บุคคลทั้งหลายทำอยู่ในโลก การงานทั้งหลายที่ทำนั้น ก็เพื่อหาปัจจัยทั้ง ๔ มาบำรุงซึ่งตนและครอบครัวของตนเป็นเหตุ

การงานที่ทำนั้นโดยทางตรงบ้าง โดยทางอ้อมบ้าง การ

งานที่ทำโดยทางตรงนั้น เหมือนอย่างเราต้องการสิ่งใดก็ทำสิ่งนั้น ดังทำนาทำสวนเป็นตัวอย่าง การงานที่ทำโดยทางอ้อมนั้น ตนประสงค์อย่างหนึ่งแต่ต้องทำงานอย่างอื่น หาเงินและสิ่งของมาซื้อหาแลกเปลี่ยน ดังการค้าขายหรือการรับจ้างและทำราชการเป็นตัวอย่าง ความประสงค์ก็เพื่อจะหาปัจจัย ๔ คือ เครื่องอุปโภค ได้แก่เครื่องนุ่งห่มใช้สอยทั้งปวง เครื่องบริโภค ได้แก่ข้าวปลาอาหารทั้งปวง ที่อยู่อาศัย ได้แก่บ้านเรือนทั้งปวง ยาสำหรับแก้โรคาพาธไข้เจ็บทั้งปวง ความประสงค์อย่างเดียวกัน แต่การงานต่างกันอย่างนี้

ในการงานทั้งหลายที่ทำนั้น เป็นบาปก็มี ไม่เป็นบาปก็มี เป็นบาปโดยตรงก็มี เป็นบาปโดยทางอ้อมก็มี การงานเป็นบาปโดยตรงนั้น เหมือนอย่างการงานไปฆ่าสัตว์ ลักฉ้อโกงเอาของท่าน ดังนี้เป็นตัวอย่าง

การงานที่เป็นบาปโดยทางอ้อมนั้น คือตัวการงานนั้นไม่เป็นบาป เป็นการงานบริสุทธิ์ เหมือนการทำนาทำสวนค้าขายเหล่านี้เป็นการงานที่ไม่เป็นบาป แต่เป็นบาปโดยทางอ้อมคือทำโดยเจตนาโกง ดังทำนาทำสวนก็ขี้ฉ้อเอาเขตนาเขตสวนของเขา ลักเอาข้าวกล้าพืชพันธุ์ของเขา มาปลูกใส่นาใส่สวนของตน ค้าขายก็มีเจตนาโกง ทำของปลอมบ้าง ของราคาถูกว่าราคาแพง หรือโกงด้วยตาชั่งตาชูบ้าง มีประเภทต่างๆ อย่างนี้ชื่อว่าการงานเป็นบาปโดยทางอ้อม ให้ตัดสินด้วยเจตนา

ถ้าเจตนาบริสุทธิ์ ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นและสัตว์อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน เป็นการงานไม่เป็นบาป ถ้าการงานมีเจตนา

จะให้ผู้อื่นและสัตว์อื่นเดือดร้อน การงานเช่นนั้นเป็นบาป การงานที่เป็นบาปนี้เป็นอัปมงคล จะนำความทุกข์เดือดร้อนมาให้ แม้ได้ข้าวของเงินทองมาด้วยการงานที่เป็นบาปนั้น ชื่อว่าได้มาโดยไม่ชอบธรรม

สิ่งใดที่ทำมาหาได้โดยไม่ชอบธรรม ชื่อว่าได้มาด้วยบาป ถ้าอุปโภคบริโภคสิ่งที่เป็นบาปเช่นนั้น ตัวก็กลายเป็นคนบาปไปด้วย ร่างกายเป็นอยู่ได้ด้วยปัจจัย ๔ ถ้าปัจจัย ๔ เป็นบาป ตัวก็เป็นคนบาปไปเท่านั้น เหมือนอย่างร่างกายเป็นอยู่ด้วยอาหาร ถ้าอาหารเป็นบาป ร่างกายก็เป็นบาปไปเท่านั้น ถ้าร่างกายเป็นบาปแล้ว ใจก็ต้องเป็นบาป

เมื่อร่างกายจิตใจเป็นบาปเช่นนั้น ได้สิ่งใดมาก็จักกลายเป็นบาปไปตามกันหมด โดยที่สุดได้ลูกหลานมา ก็เป็นลูกบาปหลานบาป จะเป็นคนว่ายากสอนยาก เป็นคนอกตัญญู นำแต่ความเดือดร้อนมาให้ การงานที่เป็นบาปนั้นจึงชื่อว่าอัปมงคล ให้งดเว้นเสีย

ให้ทำแต่การงานที่ไม่เป็นบาป คือการงานที่ไม่มีเจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่นและสัตว์อื่น ทำสิ่งใดก็ตั้งใจทำโดยความบริสุทธิ์ ถ้าได้ข้าวของเงินทองมาด้วยความบริสุทธิ์ ชื่อว่าได้มาโดยชอบธรรม จะอุปโภคบริโภคก็ล้วนแต่เป็นบุญทั้งสิ้น แม้ร่างกายจิตใจที่อบรมให้เป็นไปด้วยบุญเช่นนั้น แม้จะได้สิ่งใดมาโดยที่สุดแต่ได้ลูกได้หลาน ก็ล้วนแต่เป็นลูกบุญหลานบุญ จะเป็นคนว่าง่ายสอนง่ายเฉลียวฉลาด เป็นคนตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวที นำแต่ความสุขสำราญมาโดยส่วนเดียว การงดเว้นจากกรรมอันเป็นบาป จึงชื่อว่าเป็นมงคลประการหนึ่ง.

“

มงคลใดที่ตนได้แล้ว ก็พึงทำความยินดี มงคลใดที่ยัง
ไม่มีในตน ก็พึงพยายามกระทำให้มีขึ้น จะได้ไม่เสียที
ที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา

”

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท)

ชาตะ ๒๐ มีนาคม ๒๓๙๙

มรณะ ๑๙ กรกฎาคม ๒๔๗๕

“

หลวงปู่มั่น (ภูริทตฺตเถร) เคารพท่านมากนะ
เคารพท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ พูดคำไหน ๆ แย็บออกมา
รู้ทันที ท่านพูดด้วยความเลื่อมใส ด้วยความเทิดทูนจริง ๆ
คือท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านหนักทั้งปฏิบัติด้วย
ทั้งปริยัติด้วย ท่านเป็นแบบฉบับได้ เฉพาะอย่างยิ่ง
ทางด้านปริยัติ นำกัมมัฏฐานคือหลวงปู่มั่น หลวงปู่เสาร์

”

หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน

เทศน์ ณ วัดป่าบ้านตาด

เมื่อ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๓

มงคลสูตร

พหู เทวา มนุสฺสา จ เหล่าเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย

มงฺคลานิ อจินฺตยุง ปรารถนาความเจริญ ความสวัสดี

อากงฺขมานา โสตฺถานํ คิดหาข้อปฏิบัติอันเป็นมงคล

(แต่ไม่สามารถหาข้อยุติ ที่เทวดาและมนุษย์เห็นตรงกันได้)

มงคลสูตร พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ สุตตนิบาตคัมภีร์ วรรค ๒ (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕)

	พฺรูหิ มงฺคลมุตฺตมํ	ได้ทูลขอพระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลด้วย พระพุทธองค์จึงทรงพระเมตตาประกาศมงคลสูงสุด ๓๘ ประการ ไว้ดังนี้
(๑)	*อเสวนา จ พาลานํ*	**การไม่คบคนพาล**
(๒)	*ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา*	**การคบบัณฑิต**
(๓)	*ปูชา จ ปูชนียานํ*	**การบูชาบุคคลที่ควรบูชา**
	เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด
(๔)	*ปฏิรูปเทสวาโส จ*	**การอยู่ในประเทศอันสมควร**
(๕)	*ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา*	**การเป็นผู้ทำบุญไว้ในกาลก่อน**
(๖)	*อตฺตสมฺมาปณิธิ จ*	**การตั้งตนไว้ชอบ**
	เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด
(๗)	*พาหุสจฺจญฺจ*	**การเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก**
(๘)	*สิปฺปญฺจ*	**การมีศิลปวิทยา**
(๙)	*วินโย จ สุสิกฺขิโต*	**วินัยที่ศึกษาดีแล้ว**
(๑๐)	*สุภาสิตา จ ยา วาจา*	**วาจาที่เป็นสุภาษิต**
	เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด
(๑๑)	*มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ*	**การบำรุงเลี้ยงมารดาและบิดา**
(๑๒)	*ปุตฺต สงฺคโห*	**การสงเคราะห์บุตร**
(๑๓)	*ทารสฺส สงฺคโห*	**สามีภรรยาสงเคราะห์ต่อกัน**

(๑๔) *อนากุลา จ กมฺมนฺตา* **การงานเรียบร้อยไม่คั่งค้าง**

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

(๑๕) *ทานญฺจ* **การบำเพ็ญทาน**

(๑๖) *ธมฺมจริยา จ* **การประพฤติธรรม**

(๑๗) *ญาตกานญฺจ สงฺคโห* **การสงเคราะห์หมู่ญาติมิตร**

(๑๘) *อนวชฺชานิ กมฺมานิ* **การกระทำอันปราศจากโทษ**

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

(๑๙) *อารตี วิรตี ปาปา* **การงดเว้นจากบาปกรรม**

(๒๐) *มชฺชปานา จ สญฺญโม* **การเหนี่ยวรั้งใจไว้ไม่ดื่มน้ำเมา**

(๒๑) *อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ* **การไม่ประมาทในธรรม**

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

(๒๒) *คารโว จ* **ความเคารพอ่อนน้อม**

(๒๓) *นิวาโต จ* **ความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่ง**

(๒๔) *สนฺตุฏฺฐี จ* **ความสันโดษยินดีในของที่มีอยู่**

(๒๕) *กตญฺญุตา* **ความเป็นคนกตัญญู**

(๒๖) *กาเลน ธมฺมสฺสวนํ* **การฟังธรรมตามกาล**

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

(๒๗) *ขนฺตี จ* **ความอดทน**

(๒๘) *โสวจสฺสตา* **ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย**

(๒๙) *สมณานญฺจ ทสฺสนํ* การได้พบสมณะผู้สงบจากกิเลส

(๓๐) *กาเลน ธมฺมสากจฺฉา* การสนทนาธรรมตามกาล

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

(๓๑) *ตโป จ* การมีความเพียรเพ่งเผากิเลส

(๓๒) *พฺรหฺมจริยญฺจ* การประพฤติพรหมจรรย์

(๓๓) *อริยสจฺจาน ทสฺสนํ* การเห็นอริยสัจ

(๓๔) *นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ* การทำพระนิพพานให้แจ้ง

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

(๓๕) *ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ* จิตของผู้ใดอันโลกธรรมทั้งหลาย

จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ ถูกต้องแล้ว จิตไม่หวั่นไหว

(๓๖) *อโสกํ* เป็นจิตอันไม่เศร้าโศก

(๓๗) *วิรชํ* เป็นจิตอันปราศจากธุลีกิเลส

(๓๘) *เขมํ* เป็นจิตอันเกษมศานต์

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ กิจเหล่านี้ เป็นมงคลอันสูงสุด

เอเตทิสานิ กตฺวาน	เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย
สพฺพตฺถมปราชิตา	ถ้าได้ทำมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้
สพฺพตฺถ โสตฺถึ	ให้มีในตนแล้ว จะเป็นผู้มีชัยชนะ
คจฺฉนฺติ ตนฺเตสํ	(ไม่ถูกอกุศลธรรมครอบงำ) ในที่
มงฺคลมุตฺตมนฺติ.	ทั้งปวง บรรลุโสตถิธรรม คือ
	ความสวัสดี เจริญรุ่งเรือง
	โดยแท้แล.

คิริมานนทสูตร มงคลกถา วิมุตติกถา

